

T.C.

OKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**FİNANSAL TABLOLARIN BAĞIMSIZ DENETİMİNDE
HİLELERİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK ANALİTİK
PROSEDÜRLERİN İNCELENMESİ**

Rahşan GÜLBİTEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İŞLETME ANA BİLİM DALI

MUHASEBE VE DENETİM PROGRAMI

DANIŞMAN

Doç. Dr. Hakan TAŞTAN

İSTANBUL, Nisan 2017

T.C.

OKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**FİNANSAL TABLOLARIN BAĞIMSIZ DENETİMİNDE
HİLELERİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK ANALİTİK
PROSEDÜRLERİN İNCELENMESİ**

Rahşan GÜLBİTEN

(152008105)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İŞLETME ANA BİLİM DALI

MUHASEBE VE DENETİM PROGRAMI

DANIŞMAN

Doç. Dr. Hakan TAŞTAN

İSTANBUL, Nisan 2017

T.C.

OKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**FİNANSAL TABLOLARIN BAĞIMSIZ DENETİMİNDE
HİLELERİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK ANALİTİK
PROSEDÜRLERİN İNCELENMESİ**

Rahşan GÜLBİTEN

(152008105)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İŞLETME ANA BİLİM DALI

MUHASEBE VE DENETİM PROGRAMI

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih :

Tezin Savunulduğu Tarih :

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Hakan TAŞTAN**
(Okan Üniversitesi)

Diğer Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Şeref DEMİR**
(Maltepe Üniversitesi)

: **Yrd. Doç. Dr. Hüseyin MERT**
(Okan Üniversitesi)

İSTANBUL, Nisan 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
SUMMARY.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
ŞEKİL LİSTESİ.....	X
TABLO LİSTESİ	XI
BÖLÜM 1. GİRİŞ ve AMAÇ	1
BÖLÜM 2. FİNANSAL TABLOLARLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER	3
2.1. FİNANSAL TABLO KAVRAMI	3
2.2. TEMEL FİNANSAL TABLOLAR, İLKELER, TEMEL KAVRAMLAR ve MUHASEBE POLİTİKALARI	4
2.2.1. Bilanço.....	4
2.2.2. Bilanço İlkeleri	5
2.2.3. Gelir Tablosu.....	8
2.2.4. Gelir Tablosu İlkeleri	9
2.2.5. Muhasebenin Temel Kavramları	10
2.2.6. Muhasebe Politikalarının Açıklanması.....	14
BÖLÜM 3. HİLE ve BAĞIMSIZ DENETİM ile İLGİLİ GENEL BİLGİLER	16
3.1. HİLE KAVRAMI.....	16
3.2. HİLE TÜRLERİ.....	18
3.3. HİLENİN RİSK FAKTÖRLERİ.....	18
3.4. MUHASEBE HİLELERİ	20
3.5. BAĞIMSIZ DENETİM ve HİLE İLİŞKİSİ	21

3.6 FİNANSAL TABLOLARDA YAYGIN OLARAK UYGULANAN HİLE YÖNTEMLERİ	22
3.6.1 Hasılatlar Kullanılarak Gerçekleştirilen Hileli Finansal Raporlama	23
3.6.2 Giderlere İlişkin Gerçekleştirilen Hileli Finansal Raporlama	25
3.6.3 Varlıklara İlişkin Gerçekleştirilen Hileli Finansal Raporlama	27
3.7 DENETİM KAVRAMI	28
3.7.1 Muhasebe Denetimi	28
3.7.2 Denetimin Tarihçesi	29
3.7.3 Denetimin Yararları	32
3.8 DENETİM TÜRLERİ	35
3.9 DENETİM STANDARTLARI	37
3.9.1 Denetim Standartları Hakkında Genel Bilgi	38
3.9.2 Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları	38
3.9.2.1 Genel Standartlar.....	38
3.9.2.2 Çalışma Alanı Standartları	40
3.9.2.3 Raporlama Standartları.....	42
3.9.3 Uluslararası Denetim Standartları	45
3.10 TÜRKİYE’DE DENETİME İLİŞKİN DÜZENLEMELER	46
3.10.1 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Düzenlemeleri	46
3.10.2 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu Düzenlemeleri	47
3.10.3 Bankacılık Alanındaki Düzenlemeler	47
3.10.4 3568 Sayılı Kanun Kapsamında Düzenlemeler	48
3.10.5 Kamu Gözetimi Muhasebe Ve Denetim Standartları Kurumu Düzenlemeleri	48
BÖLÜM 4. ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİ	52
4.1 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİ TANIMI	52

4.2 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİ AMAÇLARI ve YÖNTEMLERİ	53
4.3 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN UYGULANMA ZAMANLAMASI.....	54
4.4 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN TÜRLERİ	55
4.4.1 İşletme Verileri ile Sektör Verilerinin Karşılaştırılması.....	56
4.4.2 İşletme Verileri ile Önceki Yıllara Ait Benzer Verilerin Karşılaştırılması	56
4.4.3 İşletme Verileri ile İşletme Tarafından Belirlenmiş Bütçe ve Tahminlerin Karşılaştırılması.....	56
4.4.4 İşletme Verileri ile Denetçi Tarafından Belirlenmiş Beklenen Sonuçların Karşılaştırılması.....	57
4.4.5 İşletme Verileri ile Finansal Olmayan Verilerin Ortaya Koyduğu Beklenen Sonuçların Karşılaştırılması	57
4.5 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİ UYGULANMA AŞAMALARI	57
4.5.1 Hedefin Oluşturulması Aşaması.....	58
4.5.2 Kullanılacak Analitik İnceleme Prosedürlerinin Belirlenmesi Aşaması	58
4.5.3 Uygun Verinin Kullanılması Aşaması.....	58
4.5.4 Karar Verme Kuralının Belirlenmesi Aşaması.....	59
4.5.5 Hesaplamanın Yapılması Aşaması	60
4.5.6 Sonuçların Analiz Edilmesi Aşaması	60
4.5.7 Kararın Verilmesi Aşaması.....	60
4.6 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNDE KULLANILAN TEKNİKLER.....	61
4.6.1 Trend Analizleri	62
4.6.2 Karşılaştırmalı Tablolar Analizi	63

4.6.3	Dikey Analiz (Yüzde Yöntemi ile Analiz)	63
4.6.4	Oran Analizleri (Rasyo Analizleri)	65
4.6.4.1	Likidite Oranları.....	66
4.6.4.2	Mali Oranlar (Finansal Yapı Oranları).....	69
4.6.4.3	Faaliyet Oranları.....	72
4.6.4.4	Kârlılık Oranları	73
4.6.5	Ussallık Testleri.....	75
4.6.6	Yapay Sinir Ağları	76
4.6.7	Uzman Sistemler	76
4.6.8	Lojistik Regresyon Analizi.....	77
4.6.9	Benford Kanunu	77
4.7	ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN BAĞIMSIZ DENETİME ETKİSİ.....	79
4.7.1	Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanılma Amacı.....	80
4.7.2	Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürlerin Kullanılma Aşamaları	80
4.7.3	Analitik İnceleme Prosedürlerinin Bağımsız Denetçi Açısından Önemi ve Yararları.....	82
BÖLÜM 5.	SONUÇ ve ÖNERİLER	85
KAYNAKLAR.....		87

ÖZET

FİNANSAL TABLOLARIN BAĞIMSIZ DENETİMİNDE HİLELERİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK ANALİTİK PROSEDÜRLERİN İNCELENMESİ

Hile kavramı insanlığın tarihi kadar eski, hayatın her alanında çokça karşılaşılan, insana özgü bir davranış biçimidir. Hile yapan taraf, hile yaparak karşı tarafı aldatmaya, kandırmaya ve kendine menfaat sağlamaya yönelik bir davranışta bulunmaktadır. Ekonomik alanda önemli bir yere sahip olan işletmelerde de özellikle çıkar çatışmalarının çok fazla olması nedeniyle birçok birimde hileler yapılmaktadır. İşletmelerde yapılan hileleri çalışanların ve yönetimin hileleri olarak iki ana başlıkta bölümlendirmek mümkündür.

Bu çalışmada muhasebe verileri ve finansal tablolar üzerinde uygulanan hileler ile bağımsız denetçinin bu hileleri tespit ederken kullanabileceği yöntemlere yer verilmiştir. Son yıllarda denetim alanında yaşanan gelişmeler doğrultusunda hile denetiminde çok çeşitli yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve hile denetimine özgü bazı programların geliştirilmiş olması bağımsız denetimde denetçilere büyük fayda ve maliyet/zaman tasarrufu sağlamaktadır. Hile denetiminde kullanılan yöntemlerden biri olan analitik inceleme prosedürlerinin tanıtılması ve bu yöntemler hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Analitik inceleme prosedürleri finansal olan ve olmayan bazı işletme verilerinin aralarındaki anlamlı ilişkilerin incelenmesi sonucunda oluşan bilgilerin, denetçi tarafından oluşturulan ve olması beklenen sonuçlarla uyumlu olup olmadığının tespit edilmesine olanak sağlayan yöntemlerdir. Analitik inceleme prosedürleri sayesinde hilenin tespit edilmesine olanak sağlayan sapmalar, anormallikler

ve tutarsızlıklar ortaya çıkarılmakta ve ilgili hesaplarda daha derin bir inceleme yapılarak hile denetimi gerçekleştirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Analitik inceleme prosedürleri, denetim, bağımsız denetim, hile.

SUMMARY

REVIEW OF ANALYTIC (ANALYSIS) PROCEDURES TO IDENTIFY FRAUDS DURING THE INDEPENDENT AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS

Concept of fraudulence dates back to ancient times as far as the history of humanity. It is a unique trait to human beings and it is very common in every field of life. The person who commits a fraud is in an attempt to deceive and trick the other party to get a personal interest. In enterprises which have a significant impact in economy, fraud attempts occur in many divisions because there are too many conflicts of interest. It is possible to categorize fraudulent acts committed in an enterprise into two: employee frauds and management frauds.

The subject matter of this paper is fraudulent acts relating to accounting data and financial statements as well as methods that an independent auditor may use to detect fraud. Today, a variety of methods are used to detect frauds in line with recent developments in the field of audit. In particular, widespread use of computers and specific softwares designed to detect frauds, help independent auditors to save time and costs. This study is intended to introduce and give detailed information about analytic review procedures which are one of the methods used in detecting frauds. Analytic review procedures are methods that enable the determination of whether the information generated as a result of examining meaningful relationships between some financial data and non-financial data is consistent with the expected results of the auditor. Thanks to analytic review procedures, deviations, anomalies and inconsistencies that allow identifying frauds are detected and a more in-depth analysis is carried out on the relevant accounts to discover the fraudulent acts.

Key Words: Analytical review procedures, audit, independent audit, fraud.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACFE	: Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (Association of Certified Fraud Examiners)
AICPA	: Amerikan Diplomalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (The American Institute of CPAs)
AIP	: Analitik İnceleme Prosedürleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDK	: Bağımsız Denetim Kuruluşu
HFR	: Hileli Finansal Raporlama
IAS	: Uluslararası Denetim Standartları
IFAC	: Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants)
SAS	: Denetim Standartları Beyanları (Statements on Auditing Standards)
SMMM	: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TFRS	: Türkiye Finansal Raporlama Standartları

TMS : Türkiye Muhasebe Standartları

YMM : Yeminli Mali Müşavir

ŞEKİL LİSTESİ

SAYFA NO

Şekil 3.1 Hile Üçgeni	19
Şekil 4.1 Analitik İnceleme Prosedürleri Uygulanma Aşamaları ve Denetim Amaçları	55

TABLO LİSTESİ

SAYFA NO

Tablo 3.1 Denetimin Tarihsel Gelişimi.....	31
Tablo 3.2 Uluslararası Denetim Standartları.....	46
Tablo 3.3 Yıllara Göre Bağımsız Denetime Tabi Olma Şartları.....	46
Tablo 3.4 Türkiye Denetim Standartları	49
Tablo 4.1 Analitik İncelemenin Amaçları ve Yöntemleri.....	54
Tablo 4.2 Benford Kanunu'na Göre Rakamların İlk Dört Basamakta Bulunma Olasılığı	78

BÖLÜM 1. GİRİŞ ve AMAÇ

Şirketlerde ana faaliyet konusunun verimli ve kârlı bir şekilde ifa edilmesinin yanında faaliyetlerin sonuçlarını oluşturan finansal tabloların doğru, dürüst ve güvenilir bir biçimde oluşturulması ve sunulması çok büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda yaşanan ve ortaya çıkarılmış olan denetim skandalları işletmelerde hile denetiminin tam/eksiksiz yapılmamış olmasının sonuçlarının çok sayıda bilgi kullanıcılarına büyük zararlar verdiğini göstermektedir. Bilgi kullanıcılarının kararlarına doğrudan etki eden finansal tabloların ve bu finansal tabloları oluşturan alt yapının belgelendirilme, kayıt altına alınma ve raporlanma süreçlerinin doğru, düzgün ve muhasebe ilkelerine uygun bir şekilde yapılmış olması gerekmektedir. Bu aşama tamamlandıktan sonra sıra denetim aşamasına gelmekte ve bağımsız denetçi tarafından denetim sürecinde hem finansal tabloların alt yapısını oluşturan işlemler hem de finansal tablolar denetim standartlarına göre tetkik edilerek finansal tabloların doğru, tarafsız, dürüst bilgileri yansıttığı ve tutarsızlıklardan arındırılmış olduğuna dair makul güvence verilmelidir.

Bağımsız denetçi işletmede sadece hata ve hile denetimi yapmaz. Aynı zamanda işletmenin sürekliliği kavramını da irdeler. İşletmenin raporlarının doğru, düzgün olduğunu, işletmenin durumunu dürüst resim ilkesine uygun olarak yansıttığını ve işletmenin faaliyetlerine devam edip edemeyeceği hususlarını denetleyerek, görüşüne dayanak oluşturabilecek yeterli sayıda ve nitelikte denetim kanıtı ile görüşünü oluşturur. Denetim sonucunda ortaya çıkan rapor bilgi kullanıcıları açısından işletmeye kredi verme, ürün ve hizmet sağlama, yatırım yapma gibi kararlarını almada en önemli referanstır.

Bu çalışmada finansal tabloların denetiminde daha çok hile konusu üzerine odaklanılmış ve hile denetiminde yoğun olarak kullanılan analitik inceleme prosedürlerinin uygulanma şekli, uygulanma aşamaları ve yararları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünü giriş ve amaç kısmı oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, finansal tabloların tanımı yapılarak, finansal tablo türleri, temel finansal tablolar ve bu tablolara ilişkin ilkelere yer verilmiştir. Finansal tabloların hazırlanması sırasında uyulması gereken muhasebenin temel kavramları ve muhasebe politikalarının açıklanması konuları bu bölümün sonunda yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, hile, hile türleri, hilenin risk faktörleri, genel olarak muhasebede yapılan hileler ve bağımsız denetim ile hile ilişkisi anlatılmaktadır. Devamında finansal tablolarda yaygın olarak kullanılan hile yöntemleri ve bunların yapılış biçimlerine yer verilmiştir. Yine bu bölümde bağımsız denetim kavramı, tarihçesi, denetimin yararları, denetim türleri, Uluslararası Denetim Standartları, Türkiye Denetim Standartları ve Türkiye’de denetim alanında yapılan yasal düzenlemeler bulunmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, analitik inceleme prosedürlerinin tanımı, amaçları, yöntemler, uygulanma zamanları, uygulanma aşamaları, hangi yöntemin ne zaman ve nerede kullanılabileceğine yer verilmiş ve analitik inceleme teknikleri anlatılmıştır.

Çalışmanın beşinci ve son bölümünde bu çalışmada elde edilen sonuçlara “sonuç ve öneriler” başlığı altında yer verilmiştir.

BÖLÜM 2. FİNANSAL TABLOLARLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1.FİNANSAL TABLO KAVRAMI

Finansal tablolar; muhasebe sistemi içinde kaydedilen ve toplanan bilgilerin, belirli zaman aralıklarıyla bu bilgileri kullanacak olanlara iletilmesini sağlayan araçlardır. Bu tanımlamadan çıkan sonuç, finansal tabloların birer bilgi verme aracı olduğudur. Bu özelliği ile finansal tablolar, kullanıcılarına işletme sonuçlarının anlaşılmasını kolaylaştıracak, zaman içinde karşılaştırmalar yapabilecek ve kullanıcıların işletme hakkında bir yargıya varmasını sağlayacak çok yararlı bir muhasebe aracıdır (Akdoğan ve Tenker, 2007, 4).

Her ne kadar finansal tablo kullanıcıları genel olarak işletme sahipleri, yöneticiler, yatırımcılar, kredi verenler, işletme ile ilişkide olanlar ve devlet olarak tanımlansa da finansal tabloları ciddi anlamda kullananlar daha çok yatırımcılar ve kredi verenlerdir. Yatırımcılar açısından tasarruflarını en sağlam ve en etkin fonlarda değerlendirmek önemlidir. Bu nedenle yatırımcılar finansal tablolar üzerinden yapmış oldukları değerlendirme sonucunda yatırım yapma ya da yapmış oldukları yatırımı devretme yönünde kararlar alabilirler. Yine bir diğer önemli finansal tablo kullanıcısı kredi veren kuruluşlardır. Finansal tablolar kredi veren kuruluşlar tarafından kullandırılmış olan kredinin geri ödenebilme olasılığının değerlendirilmesini sağlamaktadır.

İşletmelerin finansal tabloları, işletme yönetimlerinin sorumluluğu altında hazırlanmakta ve ilgili taraflara sunulmaktadır. İşletmelerin ekonomik ve finansal durumu ile ilgili olarak üçüncü şahıslarla iletişim kurmasının temel aracı olan finansal tabloların doğru ve zamanlı olarak yayımlanması, kamuoyu ve özellikle yatırımcılar açısından büyük önem arz etmektedir (Durak, 2013, 2).

Finansal tabloların kullanıcılarına yararlı olabilmesi için aşağıdaki özellikleri taşıması gerekmektedir (Finansal Tabloların Hazırlanma ve Sunulma Esaslarına İlişkin Kavramsal Çerçeve Hakkında Tebliğ, Sıra No : 1)

- **Anlaşılabilir Olma;** Finansal tablolarda sunulan bilgiler kullanıcıları tarafından anlaşılabilir olmalıdır.
- **İhtiyaca Uygun Olma;** Finansal tablolardan elde edilecek bilgilerin kullanıcıların kararı ile doğrudan ilgili olması gerekir.
- **Güvenilir Olma;** Finansal tabloların hata, hile ve usulsüzlüklerden makul seviyede arınmış ve sunmayı amaçladığı bilgiye sadık kalmış olması gerekir.
- **Karşılaştırılabilir Olma;** Finansal tablolar hazırlanırken seçilmiş olan muhasebe politikalarının izleyen dönemlerde değiştirilmeden uygulanması gerekir. Çünkü muhasebe politikalarında değişiklik yapılması durumunda tabloların karşılaştırılması mümkün olmayacaktır.

2.2 TEMEL FİNANSAL TABLOLAR, İLKELER, TEMEL KAVRAMLAR ve MUHASEBE POLİTİKALARI

Temel finansal tablolar olan bilanço ve gelir tablosu aşağıdaki başlıklarda tanıtılarak özellikleri ve ilkeleri açıklanmıştır.

2.2.1 BİLANÇO

Bilanço, bir işletmenin belli bir anda sahip olduğu varlıklarla, bu varlıkların sağlandığı kaynakları bir düzen içinde gösteren mali tablodur. Bilanço tekdüzen hesap planı çerçevesinde, bilanço ilkeleri dikkate alınarak düzenlenir (Çabuk ve Lazol, 2011, 8).

Bilançonun sol tarafında Aktifler, sağ tarafında ise Pasifler bulunmaktadır. Aktifleri oluşturan kalemler paraya dönüşme hızlarına göre en hızlı nakite dönebilenden en yavaş nakite dönebilene göre sıralanmış olan sırasıyla Dönen Varlıklar ve Duran Varlıklardır. Pasifler bölümü ise en kısa vadeden en uzun vadeye göre sıralanmış olan Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar ve Özkaynaklar gruplarından oluşmaktadır.

2.2.2 BİLANÇO İLKELERİ

Bilanço ilkelerinin amacı; sermaye koyan veya sonradan kendilerine ait kârı işletmede bırakan sahip ve hissedarlar ile alacaklıların işletmeye sağladıkları kaynaklar ve bunlarla elde edilen varlıkların muhasebe kayıt, hesap ve tablolarında anlamlı bir şekilde tespit edilmesi ve gösterilmesi yoluyla, belli bir tarihte işletmenin mali durumunun açık olarak ve ilgililer için gerçeğe uygun olarak yansıtılmasıdır (Argun, İbiş ve Demir, 2006, 18).

Bilanço ilkeleri 1 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde aşağıdaki şekilde belirtilmiştir;

a) Varlıklara İlişkin İlkeler:

1. İşletmenin bir yıl veya normal faaliyet dönemi içinde paraya dönüşebilecek varlıkları, bilançoda dönen varlıklar grubu içinde gösterilir.

2. İşletmenin bir yıl veya normal faaliyet dönemi içinde paraya dönüşemeyen, hizmetlerinden bir hesap döneminden daha uzun süre yararlanan uzun vadeli varlıkları, bilançoda duran varlıklar grubu içinde gösterilir. Dönem sonu bilanço gününde bu grupta yer alan hesaplardan vadeleri bir yılın altında kalanlar dönen varlıklar grubunda ilgili hesaplara aktarılır.

3. Bilançoda varlıkları, bilanço tarihindeki gerçeğe uygun değerleriyle gösterebilmek için, varlıklardaki değer düşüklüklerini göstererek karşılıkların ayrılması zorunludur.

Dönen varlıklar grubu içinde yer alan menkul kıymetler, alacaklar, stoklar ve diğer dönen varlıklar içindeki ilgili kalemler için yapılacak değerlendirme sonucu gerekli durumlarda uygun karşılıklar ayrılır.

Bu ilke, duran varlıklar grubunda yer alan alacaklar, bağlı menkul kıymetler, iştirakler, bağlı ortaklıklar ve diğer duran varlıklardaki ilgili kalemler için de geçerlidir.

4. Gelecek dönemlere ait olarak önceden ödenen giderler ile cari dönemde tahakkuk eden ancak, gelecek dönemlerde tahsil edilecek olan gelirler kayıt ve tespit edilmeli ve bilançoda ayrıca gösterilmelidir.

5. Dönen ve duran varlıklar grubunda yer alan alacak senetlerini, bilanço tarihindeki gerçeğe uygun değerleri ile gösterebilmek için reeskont işlemleri yapılmalıdır.

6. Bilançoda duran varlıklar grubunda yer alan maddi duran varlıklar ile maddi olmayan duran varlıkların maliyetini çeşitli dönem maliyetlerine yüklemek amacıyla her dönem ayrılan amortismanların birikmiş tutarları ayrıca bilançoda gösterilmelidir.

7. Duran varlıklar grubu içinde yer alan özel tükenmeye tabi varlıkların maliyetini çeşitli dönem maliyetlerine yüklemek amacıyla, her dönem ayrılan tükenme paylarının birikmiş tutarları ayrıca bilançoda gösterilmelidir.

8. Bilançonun dönen ve duran varlıklar gruplarında yer alan alacaklar, menkul kıymetler, bağlı menkul kıymetler ve diğer ilgili hesaplardan ve yükümlülüklerden işletmenin sermaye ve yönetim bakımından ilişkili bulunduğu ortaklara, personele, iştiraklere ve bağlı ortaklıklara ait olan tutarlarının ayrı gösterilmesi temel ilkedir.

9. Tutarları kesinlikle saptanamayan alacaklar için herhangi bir tahakkuk işlemi yapılmaz. Bu tür alacaklar bilanço dipnot veya eklerinde gösterilir.

10. Verilen rehin, ipotek ve bilanço kapsamında yer almayan diğer teminatların özellikleri ve kapsamları bilanço dipnot veya eklerinde açıkça belirtilmelidir.

Bu ilke, alınan rehin, ipotek ve bilanço kapsamında yer almayan diğer teminatlar için de geçerlidir.

Ayrıca, işletme varlıkları ile ilgili toplam sigorta tutarlarının da bilanço dipnot veya eklerinde açıkça gösterilmesi gerekmektedir.

b) Yabancı Kaynaklara İlişkin İlkeler:

1. İşletmenin bir yıl veya normal faaliyet dönemi içinde vadesi gelen borçları, bilançoda kısa vadeli yabancı kaynaklar grubu içinde gösterilir.

2. İşletmenin bir yıl veya normal faaliyet dönemi içinde vadesi gelmemiş borçları, bilançoda uzun vadeli yabancı kaynaklar grubu içinde gösterilir. Dönem sonu bilanço gününde bu grupta yer alan hesaplardan vadeleri bir yılın altında kalanlar kısa vadeli yabancı kaynaklar grubundaki ilgili hesaplara aktarılır.

3. Tutarları kesinlikle saptanamayanları veya durumları tartışmalı olanları da içermek üzere, işletmenin bilinen ve tutarları uygun olarak tahmin edilebilen bütün yabancı kaynakları kayıt ve tespit edilmeli ve bilançoda gösterilmelidir.

İşletmenin bilinen ancak tutarları uygun olarak tahmin edilemeyen durumları da bilançonun dipnotlarında açık olarak belirtilmelidir.

4. Gelecek dönemlere ait olarak önceden tahsil edilen hasılat ile cari dönemde tahakkuk eden ancak, gelecek dönemlerde ödenecek olan giderler kayıt ve tespit edilmeli ve bilançoda ayrıca gösterilmelidir.

5. Kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklar grubunda yer alan borç senetlerini bilanço tarihindeki gerçeğe uygun değerleri ile gösterebilmek için reeskont işlemleri yapılmalıdır.

6. Bilançonun kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklar gruplarında yer alan borçlar, alınan avanslar ve diğer ilgili hesaplardan işletmenin sermaye ve yönetim bakımından ilgili bulunduğu ortaklara, personele, iştiraklere ve bağlı ortaklıklara ait olan tutarlarının ayrı gösterilmesi temel ilkedir.

c) Özkaynaklara İlişkin İlkeler:

1. İşletme sahip veya ortaklarının sahip veya ortak sıfatıyla işletme varlıkları üzerindeki hakları özkaynaklar grubunu oluşturur.

İşletmenin bilanço tarihindeki ödenmiş sermayesi ile işletme faaliyetleri sonucu oluşup, çeşitli adlar altında işletmede bırakılan kârları ile dönem net kârı (zararı) bilançoda özkaynaklar grubu içinde gösterilir.

2. İşletmenin ödenmiş sermayesi bilançonun kapsamı içinde tek bir kalem olarak gösterilir. Ancak, esas sermaye özellikleri farklı hisse gruplarına ayrılmış bulunuyorsa esas sermaye hesapları her grubun haklarını, kâr ve tasfiye paylarının dağıtımında sahip olabilecekleri özellikleri ve diğer önemli özellikleri yansıttıkları biçimde bilançonun dipnotlarında gösterilmelidir.

3. İşletmenin hissedarları tarafından yatırılan sermayenin devam ettirilmesi gerekir. İşletmede herhangi bir zararın ortaya çıkması, herhangi bir nedenle özkaynaklarda meydana gelen azalmalar; hem dönemsel, hem de kümülatif olarak izlenmeli ve kaydedilmelidir.

4. Özkaynakların bilançoda net olarak gösterilmesi için geçmiş yıllar zararları ile dönem zararı, özkaynaklar grubunda indirim kalemleri olarak yer alır.

5. Özkaynaklar; ödenmiş sermaye, sermaye yedekleri, kâr yedekleri, geçmiş yıl kârları (zararları) ve dönem net kârı (zararı)ndan oluşur. Kâr yedekleri yasal, statü ve olağanüstü yedekler ile yedek niteliğindeki karşılıklar, özel fonlar gibi işletme faaliyetleri sonucu elde edilen kârların dağıtılmamış kısmını içerir. Sermaye yedekleri ise hisse senedi ihraç primleri, iptal edilen ortaklık payları, yeniden değerlendirme değer artışları gibi kalemlerden meydana gelir. Sermaye yedekleri, gelir unsuru olarak gelir tablosuna aktarılamaz.

2.2.3 GELİR TABLOSU

Gelir tablosu, diğer adıyla gelir-gider tablosu, “işletmenin belli bir dönemde elde ettiği tüm gelirler ile aynı dönemde katlandığı bütün maliyet ve giderleri ve bunların sonucunda işletmenin elde ettiği dönem net kârını ya da uğradığı dönem net zararını topluca gösteren muhasebe raporudur”. Gelir tablosu işletmenin belli bir hesap döneminde net sonucunu; brüt satış kârı, faaliyet kârı, olağan kârı, dönem kârı,

dönem net kârı, büyüklüklerine ve bunları oluşturan ana olaylara yer vererek gösteren bir tablodur (Akdoğan ve Tenker, 2007, 178).

2.2.4 GELİR TABLOSU İLKELERİ

Gelir tablosu ilkeleri 1 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde aşağıdaki şekilde belirtilmiştir;

Gelir tablosu ilkelerinin amacı; satışların, gelirlerin, satışlar maliyetinin, giderlerin, kâr ve zararlara ait hesapların ve belli dönemlere ait işletme faaliyeti sonuçlarının sınıflandırılmış ve gerçeğe uygun olarak gösterilmesini sağlamaktır.

Bütün satışlar, gelir ve kârlar ile maliyet, gider ve zararlar brüt tutarları üzerinden gösterilirler ve hiç bir satış, gelir ve kâr kalemi bir maliyet, gider ve zarar kalemi ile tamamen veya kısmen karşılaştırılmak suretiyle gelir tablosu kapsamından çıkarılamaz.

Bu amaç doğrultusunda benimsenen gelir tablosu ilkeleri aşağıda belirtilmiştir:

1. Gerçekleşmemiş satışlar, gelir ve karlar; gerçekleşmiş gibi veya gerçekleşenler gerçek tutarından fazla veya az gösterilmemelidir. Belli bir dönem veya dönemlerin gerçeğe uygun faaliyet sonuçlarını göstermek için, dönem veya dönemlerin başında ve sonunda doğru hesap kesimi işlemleri yapılmalıdır.

2. Belli bir dönemin satışları ve gelirleri bunları elde etmek için yapılan satışların maliyeti ve giderleri ile karşılaştırılmalıdır. Belli bir dönem veya dönemlerin başında ve sonunda maliyet ve giderleri gerçeğe uygun olarak gösterebilmek için stoklarda, alacak ve borçlarda doğru hesap kesimi işlemleri yapılmalıdır.

3. Maddi ve maddi olmayan duran varlıklar ile özel tükenmeye tabi varlıklar için uygun amortisman ve tükenme payı ayrılmalıdır.

4. Maliyetler; maddi duran varlıklar, stoklar, onarım ve bakım ve diğer gider grupları arasında uygun bir şekilde dağıtılmalıdır. Bunlardan direkt olanları doğrudan

doğruya, birden fazla faaliyeti ilgilendirenleri zaman ve kullanma faktörü dikkate alınarak tahakkuk ettirilip, dağıtılmalıdır.

5. Arzi ve olağanüstü niteliğe sahip kâr ve zararlar meydana geldikleri dönemde tahakkuk ettirilmeli, fakat normal faaliyet sonuçlarından ayrı olarak gösterilmelidir.

6. Bütün kâr ve zararlardan, önceki dönemlerin mali tablolarında düzeltme yapılmasını gerektirecek büyüklük ve niteliktekiler dışında kalanlar, dönemin gelir tablosunda gösterilmelidir.

7. Karşılıklar, işletmenin kârını keyfi bir şekilde azaltmak veya bir döneme ait kârı diğer döneme aktarmak amacıyla kullanılmamalıdır.

8. Dönem sonuçlarının tespiti ile ilgili olarak uygulana gelen değerleme esasları ve maliyet yöntemlerinde bir değişiklik yapıldığı takdirde, bu değişikliğin etkileri açıkça belirtilmelidir.

Bilanço tarihinde var olan ve sonucu belirsiz bir veya bir kaç olayın gelecekte ortaya çıkıp çıkmamasına bağlı durumları ifade eden, şarta bağlı olaylardan kaynaklanan, makul bir şekilde gerçeğe yakın olarak tahmin edilebilen gider ve zararlar, tahakkuk ettirilerek gelir tablosuna yansıtılır. Şarta bağlı gelir ve karlar için ise gerçekleşme ihtimali yüksek de olsa herhangi bir tahakkuk işlemi yapılmaz; dipnotlarda açıklama yapılır.

2.2.5 MUHASEBENİN TEMEL KAVRAMLARI

Muhasebenin temel kavramları, finansal tabloların hazırlanmasına dayanak oluşturan muhasebe işlemlerinin hangi kurallara göre kaydedileceğinin belirlendiği prensiplerdir. Muhasebenin temel kavramları 1 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde aşığıdaki şekilde belirtilmiştir;

1. Sosyal Sorumluluk Kavramı:

Bu kavram, muhasebenin işlevini yerine getirme hususundaki sorumluluğunu belirtmekte ve muhasebenin kapsamını, anlamını, yerini ve amacını göstermektedir. Sosyal sorumluluk kavramı; muhasebenin organizasyonunda, muhasebe uygulamalarının yürütülmesinde ve mali tabloların düzenlenmesi ve sunulmasında; belli kişi veya grupların değil, tüm toplumun çıkarlarının gözetilmesi ve dolayısıyla bilgi üretiminde gerçeğe uygun, tarafsız ve dürüst davranılması gereğini ifade eder.

2. Kişilik Kavramı:

Bu kavram; işletmenin sahip veya sahiplerinden, yöneticilerinden, personelinden ve diğer ilgililerden ayrı bir kişiliğe sahip olduğunu ve o işletmenin muhasebe işlemlerinin sadece bu kişilik adına yürütülmesi gerektiğini öngörür.

3. İşletmenin Sürekliliği Kavramı:

Bu kavram, işletmelerin faaliyetlerini bir süreye bağlı olmaksızın sürdüreceğini ifade eder. Bu nedenle işletme sahiplerinin ya da hissedarlarının yaşam süreleriyle bağlı değildir. İşletmenin sürekliliği kavramı maliyet esasının temelini oluşturur.

Bu kavramın, işletmeler açısından geçerliliğinin bulunmadığı veya ortadan kalktığı durumlarda ise, bu husus mali tabloların dipnotlarında açıklanır.

4. Dönemsellik Kavramı:

Dönemsellik kavramı; işletmenin sürekliliği kavramı uyarınca sınırsız kabul edilen ömrünün, belli dönemlere bölünmesi ve her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden bağımsız olarak saptanmasıdır. Gelir ve giderlerin tahakkuk esasına göre muhasebeleştirilmesi, hasılat, gelir ve kârların aynı döneme ait maliyet, gider ve zararlarla karşılaştırılması bu kavramın gereğidir.

Bu kavramın, işletmeler açısından geçerliliğinin bulunmadığı veya ortadan kalktığı durumlarda ise, bu husus mali tabloların dipnotlarında açıklanır.

5. Parayla Ölçülme Kavramı:

Parayla ölçülme kavramı, parayla ölçülebilen iktisadi olay ve işlemlerin muhasebeye ortak bir ölçü olarak para birimiyle yansıtılmasını ifade eder.

Muhasebe işlemleri ulusal para birimine göre yapılır.

6. Maliyet Esası Kavramı:

Maliyet esası kavramı; para mevcudu, alacaklar ve maliyetinin belirlenmesi mümkün veya uygun olmayan diğer kalemler hariç, işletme tarafından edinilen varlık ve hizmetlerin muhasebeleştirilmesinde, bunların elde edilme maliyetlerinin esas alınması gereğini ifade eder.

7. Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramı:

Bu kavram, muhasebe kayıtlarının gerçek durumu yansıtan ve usulüne uygun olarak düzenlenmiş objektif belgelere dayandırılması ve muhasebe kayıtlarına esas alınacak yöntemlerin seçilmesinde tarafsız ve ön yargısız davranılması gereğini ifade eder.

8. Tutarlılık Kavramı:

Tutarlılık kavramı; muhasebe uygulamaları için seçilen muhasebe politikalarının, birbirini izleyen dönemlerde değiştirilmeden uygulanması gereğini ifade eder. İşletmelerin mali durumunun, faaliyet sonuçlarının ve bunlara ilişkin yorumların karşılaştırılabilir olması bu kavramın amacını oluşturur. Tutarlılık kavramı, benzer olay ve işlemlerde, kayıt düzenleri ile değerlendirme ölçülerinin değişmezliğini ve mali tablolarda biçim ve içerik yönünden tek düzeni öngörür. Geçerli nedenlerin bulunduğu durumlarda, işletmeler, uyguladıkları muhasebe politikalarını değiştirebilirler. Ancak bu değişikliklerin ve bunların parasal etkilerinin mali tabloların dipnotlarında açıklanması zorunludur.

9. Tam Açıklama Kavramı:

Tam açıklama kavramı; mali tabloların bu tablolardan yararlanacak kişi ve kuruluşların doğru karar vermelerine yardımcı olacak ölçüde yeterli, açık ve anlaşılır olmasını ifade eder.

Mali tablolarda finansal bilgilerin tam olarak açıklanması yanında, mali tablo kalemleri kapsamında yer almayan ancak alınacak kararları etkileyebilecek, gerçekleşmesi muhtemel olaylara da yer verilmesi bu kavramın gereğidir.

10. İhtiyatlılık Kavramı:

Bu kavram, muhasebe olaylarında temkinli davranılması ve işletmenin karşılaşılabileceği risklerin göz önüne alınması gereğini ifade eder. Bu kavramın sonucu olarak, işletmeler, muhtemel giderleri ve zararları için karşılık ayırırlar, muhtemel gelir ve kârlar için ise gerçekleşme dönemlerine kadar herhangi bir muhasebe işlemi yapmazlar. Ancak bu kavram gizli yedekler veya gereğinden fazla karşılıklar ayrılmasına gerekçe oluşturamaz.

11. Önemlilik Kavramı:

Önemlilik kavramı, bir hesap kalemi veya mali bir olayın nispi ağırlık ve değerinin mali tablolara dayanılarak yapılacak değerlemeleri veya alınacak kararları etkileyebilecek düzeyde olmasını ifade eder.

Önemli hesap kalemleri, finansal olaylar ve diğer hususların mali tablolarda yer alması zorunludur.

12. Özün Önceliği Kavramı:

Özün Önceliği kavramı, işlemlerin muhasebeye yansıtılmasında ve onlara ilişkin değerlendirmelerin yapılmasında biçimlerinden çok özlerinin esas alınması gereğini ifade eder.

Genel olarak işlemlerin biçimleri ile özleri paralel olmakla birlikte, bazı durumlarda farklılıklar ortaya çıkabilir. Bu takdirde, özün biçime önceliği esastır.

2.2.6 MUHASEBE POLİTİKALARININ AÇIKLANMASI

Muhasebe politikaları, finansal tabloların hazırlanmasında ve sunulmasında işletmeler tarafından kullanılan belirli ilkeler, esaslar, varsayımlar, kurallar ve uygulamalardır. Bir olayın muhasebeleştirilmesinde veya raporlanmasında birden çok yöntem bulunabilir. Bu yöntemlerin çerçevesini muhasebe standartları belirler. İşletmeler, bu yöntemlerden, kendilerine uygun olanları tercih ederler. İşletme tarafından tercih edilen yöntemler, bu işletmenin muhasebe politikasını oluşturur (Örten, Kaval ve Karapınar, 2015, 97-98).

1 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde muhasebe politikalarının açıklanması aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir;

1. Mali tablolar işletmenin sürekliliği, tutarlılık ve dönemsellik kavramlarına dayanılarak hazırlanmış ise bunların açıklanması istenmez. Ancak bu kavramlardan ayrılmaların mevcut olması hallerinde, mali tabloların dipnotlarında nedenleri ile birlikte açıklanmalıdır.

2. İhtiyatlılık, özün önceliği ve önemlilik kavramları muhasebe politikalarının seçimini ve uygulamasını yönlendirmelidir.

3. Mali tabloların içerdiği bütün önemli muhasebe politikaları anlaşılır ve kısa olarak açıklanmalıdır.

4. Kullanılan muhasebe politikalarıyla ilgili açıklamalar mali tablolarla bütünlük oluşturur. Kullanılan önemli muhasebe politikalarının açıklanması mali tabloların bütünlüğü ve tamlığı için temel ilkedir. Politikalara ilişkin açıklamalar işletme yönetimi tarafından muhasebe departmanına toplu olarak verilmelidir.

5. Bilanço ve gelir tablosundaki ve diğer tablolardaki yanlış veya gerçeğe uygun olmayan işlemler, muhasebe politikalarının açıklanması veya dip notlarda belirtilmesi suretiyle düzeltilmiş olamaz. Düzeltme ancak, muhasebe kayıt ve tekniğine uygun olarak yapılır ve mali tablolara yansıtılır.

6. Mali tablolar, dönemler itibariyle karşılaştırılabilir nitelikte olmalıdır.

7. Mali politikalarda, cari dönem veya gelecek dönemlerde önemli etki yaratan veya yaratabilecek bir değişiklik yapılmış ise durum nedenleri ile birlikte açıklanmalı ve bunun mali tablolara olan etkileri gösterilmelidir.

BÖLÜM 3. HİLE ve BAĞIMSIZ DENETİM ile İLGİLİ GENEL BİLGİLER

3.1 HİLE KAVRAMI

Hile kavramını açıklamak için tek bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Birden çok tanımı ve bazı unsurları bulunmaktadır.

Hile genel bir terimdir. Çeşitli anlamları içerir. Çeşitli insani beceriler ile birinin diğeri üzerinden yarar sağlayacağı her türlü düzenleme bu kapsama girer. Hilenin genel içeriğinde, sürpriz, dalavere, üçkâğıtçılık, kurnazlık, açıkgozlülük, dürüst olmama gibi yollarla birinin aldatılması yatar. Hile, aldatma, rüşvet, sahtecilik, haraç alma, bozulma, yozlaşma, hırsızlık, komplo, zimmet, kötüye kullanma, önemli gerçekleri gizleme gibi eylemleri açıklamakta ve kavramakta kullanılan bir anlam taşımaktadır. Hile, bir başka kişi veya grubun zararına neden olacak bir biçimde, bir yarar sağlamak amacıyla, kasıtlı olarak aldatma faaliyetinde bulunmaktadır. Hile, kasıtlı olarak yapılan, gerçeklere, adalete, dürüstlüğe ve eşitliğe karşı aldatma, yalan söyleme ve dolandırma faaliyetidir. Hile, bir çalışanın içinde bulunduğu işletmenin kaynaklarını ve varlıklarını kasıtlı olarak uygun olmayan bir biçimde kullanarak veya ele geçirerek haksız kazanç sağlamasıdır (Bozkurt, 2011, 60).

Genel olarak “hile” kavramında aşağıdaki unsurların yer alması gerektiği kabul edilir: (Ulucan Özkul ve Almalı Özdemir, 2011, 8).

- Hile, hileyi yapan tarafından gizlice sürdürülür.
- Hilede, hilekârın yarar sağlaması esastır.
- Kasıt unsuru bulunur.
- Kurban bir şekilde aldatılır.
- Hile sonucunda kurban zarar görür.

Hileli eylemler genellikle usulsüzlüğü de içermektedir. Usulsüzlük kelime anlamı olarak var olan ilkelere, yöntemlere, kurallara uymamayı ifade etmektedir. Vergi Usul Kanunu'nun 351. maddesinde ise usulsüzlük, vergi kanunlarının şekle ve usule ilişkin hükümlerine riayet edilmemesi olarak tanımlanmaktadır. Finansal raporlarda, finansal rapor kullanıcılarını aldatmak amacıyla gerçekleştirilen eylemler ise genellikle muhasebenin temel kavramlarına ve ilkelerine aykırı davranmayı içermektedir. Bu nedenle ülkemizdeki denetime ilişkin mesleki literatürde ve Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) konuya ilişkin yayımladığı tebliğde “fraud” kavramını karşılamak için hile ve usulsüzlük terimleri kullanılmıştır (Balci, 2008, 20).

Hilenin üç özelliği kontrol edilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Bunlardan birincisi hilenin işletmenin bütününe yayılabilen bir faaliyet olmasıdır. Hile eylemi işletmede sadece belli alanlarda meydana gelmez. Örneğin sadece işletmenin satın alma departmanında, finansal tablolarında ya da stoklarında meydana gelen olaylar değildir. Hilenin işletmenin tüm faaliyetlerinde, muhasebe kalemlerinde, iş birimlerinde meydana gelmesi mümkündür. Meydana gelen bu hileler, işlemler kayıt altına alınmadan önce ya da alındıktan sonra gerçekleşebilir. Yine aynı şekilde hileler parasal olarak ifade edilebilen türde olabileceği gibi yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar şeklinde de ortaya çıkabilir. Günümüzde işlenmiş ya da işlenebilecek tüm hile türlerini belirleyebilmek çok zordur. Neticede hileyi yaratan kişiler insanlardır. İşletmeler sürekli hileden korunmak için sistemler geliştirmekte ve insanlar da bu sistemlerin açıklarını bularak hile yapmaya çalışmaktadırlar. Hilenin kontrol edilmesini zorlaştıran bir diğer husus da hile eylemini gerçekleştirenler açısından ortaya çıkmaktadır. Hileli eylem, yeni işe girmiş çalışanlar tarafından yapılabileceği gibi, uzun süredir çalışan ve güvenilen çalışanlar tarafından da gerçekleştirilebilir. Hilekarın yaşı, cinsiyeti, pozisyonu ya da diğer nitelikleri hilenin meydana gelmesi açısından kesinlikle belirleyici olmamakta, sıklığı ve işletmeye maliyeti farklı seviyelerde olmakla birlikte hile, herkes tarafından gerçekleştirilmektedir (Akdemir, 2010, 1-2).

3.2 HİLE TÜRLERİ

Hileler işletme odaklı olarak beş ana grupta sınıflandırılır (Bozkurt, 2011, 64-65-66).

- **Çalışan Hileleri;** zimmet yoluyla hırsızlık veya mesleki hileler olarak da isimlendirilmektedir. Genel olarak bir çalışanın, işletme varlıklarına el koyarak veya kural dışı kullanarak işvereni dolandırmasıdır.
- **Yönetim Hileleri;** İşletme içinde yapılan çok önemli hile türlerinden biridir. “Hileli Finansal Raporlama” şeklinde de isimlendirilebilir. Bu tür hileler çoğunlukla büyük tutarlarda zararın doğmasına neden olmaktadır. Yönetim hileleri genellikle tepe yöneticileri tarafından, işletmenin finansal tabloları ile oynanması veya değiştirilmesi şeklinde yapılmaktadır.
- **Yatırım Hileleri;** Bu hilelerde değersiz veya hiç yapılmayan yatırımlar, olaydan şüphe duymayan yatırımcılara satılmaktadır.
- **Satıcı Hileleri;** Satıcı, işletmeye yüksek tutarlı satış yapmakta, kalitesi düşük mal satmakta, eksik mal teslim etmekte veya hiç etmemektedir. Satıcı hileleri tüm dünyada özellikle kamu kurumlarına yönelik olarak sıkça yapılmaktadır.
- **Müşteri Hileleri;** Müşterilerin mal veya hizmet satın aldıkları işletmelere karşı yaptıkları hilelerdir. Müşterinin tek başına veya işletme içinden bir çalışanla yaptığı işbirliği ile gerçekleşmektedir. Örneğin düşük fiyatla mal veya hizmet satın alınması, ödemesi yapılmadan mal alınması, ödeme yapılmadığı halde yapılmış gösterilmesi gibi.

İşletmelerde en sık karşılaşılan hile eylemi, çalışanlar tarafından “varlıkların kötüye kullanılması” türündeki hile eylemleridir. Fakat bu tür hile eylemlerinin işletmelerde yol açtığı ortalama maddi kayıplar genel olarak çok azdır. İşletmelere en ağır kaybı büyük ölçüde yönetici ve ortakların içinde yer aldığı finansal tablo hileleri yaşatmaktadır (Kiracı, 2013, 104-105).

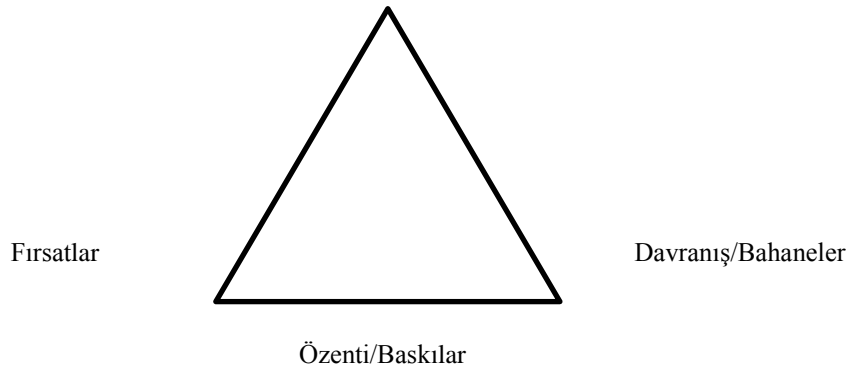
3.3 HİLENİN RİSK FAKTÖRLERİ

İşletmelerde hilenin oluşmasına neden olan üç temel unsur, Baskı Unsuru, Fırsat Unsuru ve Haklı Gösterme Unsurudur. Bu üç unsur hile riski faktörleri olarak adlandırılırlar (Karacan ve Uygun, 2016, 337)

Fırsatlar; Hırsızlık imkânı her işletmede vardır. Küçük, taşınabilir değerli varlıklar veya stokları olan, nakdi kolayca erişilebilecek şekilde açıkta duran kuruluşlarda hırsızlık fırsatları daha fazladır (Güredin, 2014, 136).

Özenti/Baskılar; Finansal baskılar çalışanların varlıkları kötüye kullanmalarını özendiren temel kaynaktır. Aşırı borçları olan, madde bağımlısı olan veya kumar düşkünlüğü olan çalışanlar finansal açıklarını kapatmak veya diğer kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere hırsızlık yapabilirler (Güredin, 2014, 136).

Davranış/Bahaneler; Yönetimin kontrollerle ve ahlaki davranışlarla ilgili tutumu çalışanların ve yöneticilerin varlıkları çalma bahanelerini artırır. Şayet yönetim müşterileri sıkıştırmak, saldırgan satış politikaları izlemek, aşırı fiyatlandırma yapmak ve hileli davranmak yoluyla müşterilerini aldatıyorsa, o işletmede çalışanlar da mesailerini olduğundan fazla gösterme, giderlerini şişirme, varlıkları zimmete geçirme gibi yolsuzlukları kendileri için hak sayarlar (Güredin, 2014, 137). Yönetimin veya çalışanların dürüst olmayan, gayrimeşru bir iş, fiil ya da eylem yapmasına imkân sağlayan bir davranış, tutum, özellik veya etik değerler grubunun mevcut olması durumunda; bu tavırları zihinlerinde rasyonelleştirebilirler (Emir, 2008, 119).

Şekil 3.1Hile Üçgeni

Kaynak: (Hatunoğlu, Koca, Kılı, 2012, 178 “Ramos, 2003, 28”)

Hile risk faktörleri hilenin olduğunu kesin olarak göstermemekle birlikte hilenin olabileceği konusunda uyarıcı olmaktadır. Hile üçgeninin her üç bileşeni (baskı ve güdü, tutum ve rasyonalizasyon, fırsat ve ortam koşulları) de saptandığı zaman

önemli yanlışlık riski yükselmekte, üç bileşenden birinin olmaması ise hilenin olmayacağını garanti etmemektedir (Kandemir, 2013, 87).

3.4 MUHASEBE HİLELERİ

İşletmenin muhasebe kayıt ve belgelerinin belli bir amaçla bilerek tahrif edilmesine muhasebe hilesi denir. Muhasebe hileleri aşağıdaki sebeplerle yapılabilir: (Sağlam ve Yolcu, 2014, 322)

- Zimmetlerin gizlenmesi,
- Ortakların birbirini yanıltma isteği,
- Az kâr dağıtma isteği,
- Yolsuzlukların gizlenmesi,
- Hak edilmeyen teşviklerden yararlanma,
- Vergiden kaçınma düşüncesi.

Muhasebe hileleri aşağıdaki şekilde yapılmış olabilir;

- Kasti hatalar; bir hatanın bilerek ve isteyerek yapılmasıdır.
- Kayıt dışı işlemler; bir kısım işlemlerin belgesiz yapılması ve muhasebe kayıtlarına yansıtılmamasına kayıt dışı işlem denir.
- İşlemden önce veya sonra kayıt; çeşitli sebeplerle, işlemin yapıldığı tarih dışında kayıt yapılmasıdır.
- Gerçekte olmayan (uydurma) hesaplar; yanıltıcı olmak için ilgisiz kişiler adına yapılan kayıtlar.
- Yanıltıcı belge kullanımı; gerçek bir işlem veya durum olmadığı halde varmış gibi düzenlenen belgelere dayalı kayıtlar.
- Bilançonun maskelenmesi; belli bir amaca yönelik bilançonun olduğundan farklı sunulması.

Boyutsal olarak soygundan çok daha büyük rakamlara ulaşan hilenin başlangıcı Eski Mısır'a kadar uzanır. Bugünün dünyasında kalemle ya da elektronik ortamda tuş kullanılarak gerçekleştirilen işletme hileleri öyle bir boyuta ulaşmıştır ki ABD'de

Diplomalı Hile İncelemecileri diye ayrı bir meslek ortaya çıkmış, denetim alanında “Hile Muhasebesi, Yaratıcı Muhasebe, Hokus Pokus Muhasebesi” gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. (Haftacı, 2016, 87)

ACFE'nin 2010 yılı raporuna göre hile ve usulsüzlüklerin şirketlere maliyeti, yaklaşık gelirlerinin %5'i oranında olup şirketler, hileden dolayı yaklaşık olarak, dünyada 2.9 milyon dolardan daha fazla finansal zarara uğramaktadır (Terzi, 2012, 53).

3.5 BAĞIMSIZ DENETİM ve HİLE İLİŞKİSİ

Hile çok geniş bir hukuki kavram olmakla birlikte denetçi, finansal tablolarda önemli bir yanlışlığa sebep olan hileyle ilgilenir. Denetçiyi ilgilendiren iki tür kasıtlı yanlışlık bulunmaktadır: (Sağlam ve Yolcu, 2014, 322).

- Hileli finansal raporlamadan kaynaklanan yanlışlıklar ve
- Varlıkların kötüye kullanılmasından kaynaklanan yanlışlıklar.

Varlıkların kötüye kullanılması varlıkların çalınması ya da amaç dışı usulsüz kullanımınıdır. Varlıkların usulsüz kullanımı varlıkların işletmedeki bir veya birkaç çalışana amaç dışı aktarılmasıdır. Varlıkların kötüye kullanımı genellikle işletme çalışanlarının veya işletme içinden başkalarının varlıkları çalması şeklinde gerçekleşir. Bu tür yolsuzluklar finansal tablo tutarlarına oranla küçük ve önemsizdirler. A.B.D. de hileleri araştırmakla görevli bir kurulun yaptığı araştırmaya göre, o ülkede işletmelerin hileli davranışlara bağlı olarak satış hasılatlarının yaklaşık %6'sı kadar kayba uğradıkları belirlenmiştir (Güredin, 2014, 134-135).

Hileli finansal raporlama, yönetimin finansal tablolarda yer alması gereken tutar ve açıklamaları göstermemesi veya yanlış göstererek bilgi kullanıcılarını yanıltmasıdır. Hileli finansal raporlama ile finansal durum ya olduğundan daha iyi ya da olduğundan daha kötü gösterilmeye çalışılır. Birincisinde amaç, işletme varlıklarını şişirerek kârı olduğundan fazla göstermek, ikincisinde ise kârı az göstererek daha az vergi vermektir (Haftacı, 2016, 90).

3.6 FİNANSAL TABLOLARDA YAYGIN OLARAK UYGULANAN HİLE YÖNTEMLERİ

Öncelikle ve özellikle bilanço ve gelir tablosu ile ara dönemler için mizanlarda yapılan düzenlemelerdir. Burada amaç finansal tablo değerlendiriciler ve tabloları inceleyerek işletme hakkında kanaat oluşturmak isteyenleri (bankalar, maliye teşkilatı, tedarikçiler, vd...) yanıltmaktır. Halka açılma seçeneği olmayan aynı zamanda kredi değerliliği olduğu halde teminat noksanlığı nedeniyle kredi kullanamayan işletmelerin sıkça kullandığı bir yöntem; sipariş avansına yönelik topladığı çekleri, bilançoda pasif tarafta göstermek yerine, aktif tarafta “ticari alacaklar” kaleminde gösterme şeklindedir. Bu hile ile amaçlanan bilançoyu güçlü göstermek ve ödeme gücünü içinde bulunduğunu maskeleyektir. En yaygın diğer finansal raporlama hilesi ise işletmenin stoklarıyla oynama şeklinde gerçekleşir. Değeri düşük stoklar değeri yüksek gibi gösterilebilir. Kayıt dışı çalışan bir kısım işletmelerde stokta mal olmadığı halde varmış gibi göstermek de bir başka çeşit finansal raporlama hilesini oluşturmaktadır (Özeroğlu, 2014, 185).

HFR'nin olumsuz etkileri çeşitli düzeylerde kendini gösterir. Denetçi, yatırımcı ve kredi verenler üzerindeki etkileri mikro düzeyde; sermaye piyasalarının etkinliğini azalması, refah seviyesinin düşmesi gibi etkileri ise makro düzeyde ortaya çıkan olumsuz etkilere örnek göstermek mümkündür. Hilelerin doğrudan maliyetlerine ek olarak; motivasyon kaybı ve güven kaybı gibi dolaylı maliyetleri de düşünüldüğünde, HFR'nin yol açtığı ekonomik kayıpların (Toplumsal maliyetin) hesaplanmasının güçlüğü (neredeyse imkânsızlığı) kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. HFR'nin yol açtığı maliyetlerin ölçümündeki başlıca sorunlar şunlardır: (1) Hilenin tespitine yönelik çalışmalar, HFR'nin de içinde bulunduğu hilelerin ancak küçük bir kısmını ortaya çıkarabilmektedir. (2) HFR ortaya çıkarılmış olsa bile bunlar çoğu zaman işletme imajına zarar verir düşüncesiyle kayda (raporlara) yansıtılmamaktadır. HFR'nin yol açtığı maliyetlerin ölçümünde karşılaşılan sorunlar nedeniyle HFR ile ilgili olarak ileri sürülen maliyet tahminlerini şüpheyle karşılamakta yarar vardır. Buna karşılık konuyla ilgili birkaç tahmine ye vermek yararlı olabilir. Buna göre; HFR'nin bir ABD işletmesine ortalama maliyetinin hasılatının % 5'i civarında olduğu ileri sürülmektedir (Küçük ve Uzay, 2009, 17-18).

Başta Enron olmak üzere kendi sektöründe öncü dünya şirketlerinin karışıkları muhasebe skandalları, yatırımcıların, düzenleyici ve denetleyici kuruluşların ve akademisyenlerin dikkatlerinin bu konuya odaklanmasına neden olmuştur. Her ne kadar “agresif muhasebe”, “kazanç yönetimi”, “gelir düzgünleştirme”, “hileli finansla raporlama”, “yaratıcı muhasebe”, “büyük temizlik muhasebesi” gibi farklı isimlerle anılsa da tüm bu uygulamaların odak noktası işletmelerin finansal durumunu olduğundan daha iyi veya daha kötü göstererek finansal tablo kullanıcılarının yanıltılmasıdır (Kıymık vd., 2015, 760).

Mali raporlama hilelerinde çok çeşitli yöntemler bulunmakla birlikte başlıca finansal tablo hileleri aşağıda açıklanmıştır.

3.6.1 HASILATLAR KULLANILARAK GERÇEKLEŞTİRİLEN HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA

Hileli finansal raporlamanın en önemli kalemi SAS No.99’un da ifade ettiği gibi gelirlerdir. Bunun en önemli sebeplerinden biri finansal analistlerin şirket karı üzerindeki tahminleridir. Finansal tablo hilelerine başvurma nedenlerinden biri olan analist tahminlerine ulaşma isteği yönetime baskı yapabilir. Çünkü analistler yatırımcılara ellerindeki fonlarını değerlendirmek için çeşitli yöntemlerle analiz yaparak tahminlerde bulunurlar. Yatırımcılar da bu tahminlere dayanarak fonlarını değerlendirmek isterler. İşte analistlerin işletmelere yönelik tahminlerinde kullandığı en önemli kalem de gelirlerdir. Yani işletmelerin gelecekte ne kadar kar edebileceğini bildirmeye çalışırlar. Bunları dikkate alan işletme yöneticileri de bu tahmin tutarlarını tutturmak için bir çaba sarf ederler. Eğer tahmin edilen kar tutarını tutturamazlarsa yatırımcıların işletme performansından şüphe duyacağına inanırlar. Çünkü tahmin edilen tutarı tutturamayan işletmelerin hisse senetlerini yatırımcılar satmaya başlar ve fiyatlar bu nedenle düşebilir. Ayrıca işletme yönetiminin eğer bu kar rakamını tutturamazlarsa kendi performansının da iyi olmayacağını düşünerek yasal olmayan eylemlere girme ihtimali yükselir. Çünkü birçok işletme, yöneticilerin performansına paralel bir ödüllendirme sistemi oluşturur. Eğer işletmenin karı veya hisse senedi fiyatları artarsa söz konusu ödüllendirmeden yöneticilerin yararlanma

oranı artmaktadır. Bu nedenle işletme politikalarının bu duruma yönelik dizayn edilmesi muhtemeldir (Varıcı, 2011, 32).

Hasılatlar kullanılarak gerçekleştirilen hileli finansal raporlamaya örnek olabilecek başlıca yöntemler şunlardır;

Hayali hasılatın tanınması; hayali hasılatlar, gerçek anlamda oluşmayan mal ve hizmet satış işleminin, gerçekleşmiş bir işlem gibi kayıt altına alınması şeklinde meydana gelir. Bu tip hayali satış işlemlerinde sahte veya hayali kişiler kullanılabilirdiği gibi, gerçek müşteriler üzerinden de işlem gerçekleştirilebilir (Mengi, 2013, 69).

Taraflarla yapılan işlemler; bağıli şirketlerle yapılan işlemler, hile yapmak için oldukça elverişlidir. Bağıli iki şirket arasında gerçekleşen işlemlerde şirketlerden biri lehinde kayıt tutmak veya gerçekleşen yüksek tutarlı işlemlerde bu şirketlerin bağıli kuruluşlar olduğunu mali tablo dip notlarında beyan etmemek suretiyle işletmenin varlık, gelir ve kârlılık durumunu olduğundan farklı göstermek mümkündür (Türedi ve Alıcı, 2014, 123).

Ekonomik değeri olmayan satışlar; satıcı, işletmesinde satış olarak kayıt altına aldığı hayali bir işlem bulunması durumunda alıcı ile gerçekleştirdiği satış sözleşmesini gerçekleştirir. Ancak bu sözleşmeye ilave olarak bir de ek sözleşme hükümleri getirir. Sözleşmeye ek olarak getirilen hükümler alıcıların malları iade edebileceklerine ve yaptıkları ödemeleri geri alabileceklerine ilişkindir ve sözleşmeden ayrı düzenlenmiştir. Bu hükümleri içeren ek sözleşme denetçilerden gizlenir (Mengi, 2013, 70-71).

Konsinye satışlar; müşteriye konsinye olarak verilen mallar satılmış gibi gösterilebilmektedir (Terzi, 2012, 68).

Liberal iade politikaları; bu uygulama müşterilere gelecek dönemler için malların iadesi veya satışın iptali konusunda izin vermektedir. Bu politikalar gelirin ölçümünü zorlaştırmaktadır. Şöyle ki, gelecek dönemlerde iptali söz konusu olan satışlar cari dönemde gelir kaydedilmektedir (Terzi, 2012, 69).

Borç olarak alınan nakdin hasılat olarak tanınması; işletmelerin gerçek anlamda işletmenin ürettiği mal ve hizmetlerin satışı karşılığında müşterilerden tahsil etmediği nakit girişlerinin hasılat olarak kayıt altına alınması gerçek olmayan bir hasılat kaydı düzenlenmesine sebep olur ve bu durum işletmenin hasılatlarının gerçek değerinden yüksek görünmesi ile sonuçlanır (Mengi, 2013, 71).

3.6.2 GİDERLERE İLİŞKİN GERÇEKLEŞTİRİLEN HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA

Cari döneme ait giderlerin önceki ya da sonraki döneme kaydırılması; cari döneme ait giderlerin önceki döneme ya da sonraki döneme kaydırılması beş şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bu yöntemler;

- Faaliyetlere ilişkin giderlerin aktifleştirilmesi; gelirin olduğundan yüksek görünebilmesi için kullanılan yöntemlerden biri de giderlerin aktifleştirilmesidir. Bu durum işletme varlıklarının gerçekte olmadığı kadar yüksek görünmesine, gider kalemlerinin de olduğundan az görünmesine neden olur. Gider olarak kayıt altına alınması gereken kalemlerin bu şekilde kayıt altına alınmaması işletmenin kâr rakamının da yüksek görünmesine neden olur (Mengi, 2013, 88-89).
- Uzun dönemli amortisman ayrılması; bazı işletmeler duran varlığın hizmet ömrünü belirlerken, ulaşmak istedikleri hedeflere varabilmek için gerçek hizmet ömrünü amortismanına tabi tutmamaktadırlar. Kira süreleri sabit kıymetin ekonomik ve yararlı ömürleri gerçeğe aykırı şekilde tespit edilerek gelir ve gider ayarlamaları yapılabilmektedir (Çıtak, 2009, 96).
- Muhasebe politikalarında değişiklik yaparak cari dönem giderlerinin önceki dönemlere kaydırılması; giderlerin genel olarak sonraki döneme kaydırılması işletmeleri kısa bir dönem için rahatlatmakta, sonrasında ise bu giderlere katlanmak durumunda bırakmaktadır. Oysaki muhasebe politikalarında yapılabilecek değişiklikler işletmelerin cari dönemde gerçekleşmiş olan giderlerini önceki dönemlere kaydırmak suretiyle bu

giderler ile ileriki dönemlerde tekrar uğraşmak durumunda kalmalarının önüne geçebilmektedir (Mengi, 2013, 91).

- Değersiz varlıkların zarar kaydedilmemesi; bir varlığın değerinde ani veya önemli bir değer azalışı söz konusu olduğunda varlık hemen ilgili hesaptan alınarak gider hesabına aktarılmalıdır. İlgili varlık yavaş yavaş değil tamamı gidere aktarılarak yapılmalıdır (Çıtak, 2009, 96).
- Varlıklar için ayrılan karşılıkların azaltılması; karşılıklar ile ilgili yapılan manipülasyonlar da hileli finansal raporlamanın önemli bir bölümünü oluşturmakta ancak ortaya çıkarılmaları pek de kolay olmamaktadır. Karşılığın düşük ayrılması sonucunda, ilgili döneme ilişkin giderler düşük olacak, kazançlar ise olduğundan yüksek görünecektir (Mengi, 2013, 91).

Sonraki dönemde katlanılacak giderlerin cari döneme kaydırılması; işletmenin giderlerinin düşük gösterilmesi ya da gizlenmesi işletmenin finansal tablolarında oldukça belirgin bir iyileşme sağlayacaktır. Giderlerin manipüle edilmeleri hasılat ve gelirler üzerinde gerçekleştirilecek manipülatif işlemlere nazaran daha kolay, denetçiler tarafından ortaya çıkarılma açısından ise daha zordur (Mengi, 2013, 92).

- Özel gider olarak gösterilen tutarın uygun olmayan biçimde şişirilmesi; sonraki dönemde gerçekleştirilecek giderleri bu dönem içerisinde kayıt altına alabilmek için genellikle yeniden örgütlenme, küçülme ve yüksek değerlenmiş olan varlıklara ilişkin düzenlemelerin yapılması şeklinde olabildiğince yüksek miktarda gider yaratılmaya çalışılır (Mengi, 2013, 93).
- İhtiyari giderlerin cari döneme kaydırılması; işletmelerin cari yıla ilişkin gelir beklentilerinin gerçekleşmesi, takip eden yılda ortaya çıkacak çeşitli giderlerini cari yıla kaydırma kararı vermelerine neden olabilmektedir. Bu

yöntem ile takip eden yıla ilişkin giderleri azaldığından, kâr olduğundan yüksek gösterilmiş olacaktır (Mengi, 2013, 94).

3.6.3 VARLIKLARA İLİŞKİN GERÇEKLEŞTİRİLEN HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA

Varlıklarla ilgili maliyet ve giderlerin uygun olmayan biçimde aktifleştirilmesi; çoğu finansal tablo hileleri, küçük ölçekli işletmelerde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu tür işletmeler çok köklü işletmeler olmamakla birlikte kârlı de değillerdir. Bu tür işletmeler, finansal tablolarının olduğundan iyi görünmesi için reklam giderleri, pazarlama giderleri, araştırma-geliştirme giderleri ve diğer benzeri giderleri maddi olmayan duran varlıklar içinde aktifleştirme eğiliminde olabilmektedir (Terzi, 2012, 80).

Nakit ve menkul kıymetlerin yüksek gösterilmesi; bankalar ve diğer finansal kurumlar ile doğrulama yapılması oldukça kolay olduğundan işletmenin nakit parasını hileli finansal raporlamada kullanmak pek kolay olmamaktadır. Ancak menkul kıymetler kullanılarak işletme varlıklarının olduğundan yüksek gösterilebilmesi yapılabilmektedir (Mengi, 2013, 95).

Maddi duran varlıkların olduğundan yüksek değerle raporlanması; maddi duran varlıkların olduğundan daha yüksek değerle raporlanmasının birkaç yolu vardır. Bunlar arasında en çok kullanılanı, varlıklara değer düşüklük testi uygulanmaması veya değer düşüklüğü ayrılmaması, amortisman giderinin düşük raporlanması veya hurda değer olduğundan yüksek gösterilmesidir (Terzi, 2012, 81).

Ticari alacakların yüksek gösterilmesi; varlık hesapları içerisinde yer alan alacakların uygun olmayan biçimde değerlendirilmesi de hileli finansal raporlama için kullanılan bir yöntemdir. İşletmelerin alacaklarını uygun olmayan şekillerde değerlemesi genellikle, gerçekte var olmayan-hayali-alacaklar yaratılması ve değersiz hale gelen alacaklar için gerekli kayıtların yapılmaması şeklinde gerçekleştirilebilir (Mengi, 2013, 95).

Stokların olduğundan yüksek gösterilmesi; stokların yüksek gösterilmesi de işletmenin varlıklarının olduğundan güçlü gösterilebilmesi için işletmenin başvurabileceği yöntemlerden biridir. Bu yöntemde işletme mevcut bulunan stoklarının değerlemesini yüksek biçimde gerçekleştirebileceği gibi gerçekte işletmede mevcut olmayan miktardaki malın bulunduğu şekilde kayıt da yapabilir (Mengi, 2013, 97).

Stok değer düşüklüğü ayırmamak; bazen işletmeler ellerinde bulunan hasarlı, modası geçmiş, yavaş hareket eden, çeşitli nedenlerden dolayı artık satılması mümkün olmayan ya da maliyetinin altında satılabilecek olan stoklar için karşılık ayırmamakta veya bunu ertelemektedir, çünkü stoklar için karşılık ayrılması işletmenin aktif büyüklüğünü ve daha da önemlisi ilgili dönemin gelirini düşürecektir. İşletmelerin bu hileyi yapmalarının yani stoklara karşılık ayırmayarak olduğundan daha yüksek göstermelerinin nedenlerinden biri de stokları teminat olarak gösterip kredi almayı planlamalarıdır (Terzi, 2012, 74).

Eldeki stok miktarını çarpıtmak (hayali stoklar); bazı yöneticiler stokları farklı lokasyonlar arasında dolaştırarak birden fazla kez sayılmasını sağlayarak işletme stoklarını yüksek göstermektedir (Terzi, 2012, 75).

Satış sırasında stokların maliyetinin olduğundan düşük gösterilmesi; satılan malların maliyetinin düşük gösterilmesi doğrudan doğruya gelir tablosunda son kalem olan net kâr rakamının olduğundan yüksek olarak görünmesine sebep olmaktadır (Mengi, 2013, 98).

3.7 DENETİM KAVRAMI

Bu bölümde muhasebe denetimi tanımlanarak, denetimin tarihçesine yer verilmiş ve denetimin yararları açıklanmıştır.

3.7.1 MUHASEBE DENETİMİ

Muhasebe denetimi, bir ekonomik birim veya döneme ait bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere olan uygunluk derecesini araştırmak ve bu konuda bir rapor

düzenlemek amacıyla bağımsız bir uzman tarafından yapılan kanıt toplama ve değerlendirme sürecidir (Bozkurt, 2015, 29).

Denetim kavramının tanımında geçen ifadeler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Durmuş ve Taş, 2008, 5-6):

- Denetim belirli bir ekonomik birime ait mali nitelikli bilgileri kapsar.
- Karşılaştırma sürecidir, önceden belirlenmiş ölçütler kullanılır.
 - Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri: dönemsellik, tutarlılık, tam açıklama, vb.
 - İşletme içi ve dışında belirlenmiş politika ve yöntemler, sirküler ve talimatlar
 - Yasa ve yönetmelik hükümleri,
- Denetim delil toplama ve değerlendirme sürecidir (kanıtlara dayandırma).
- Denetim uzman ve bağımsız bir kişi tarafından yapılır: Objektif olma, bağımsız ve tarafsız olarak şeffaf bir şekilde yürütülür. Denetim çalışmaları sonucunda bir görüş oluşturulur ve oluşturulan görüş ilgililere bildirilir (rapor düzenlenir).

3.7.2 DENETİMİN TARİHÇESİ

Muhasebe denetiminin ilk kez nerede, ne zaman ve nasıl başlamış olduğu konusunda kesin kanıtlar bulunmamakla birlikte denetimin tarihsel gelişiminin, iktisadi olayların tarihsel gelişimi ile yakından ilgili olduğu söylenebilir. Buna göre muhasebe denetiminin başlangıcı M.Ö. 3000’li yıllara kadar götürülebilmekte, yine bu dönemde Eski Roma ve Mısır’lılarda denetimle ilgili uygulamalara rastlandığından kimi kaynaklarda söz edilmektedir (Haftacı, 2016, 1).

Denetim alanında çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına karşın, sanayi devriminden önce muhasebe denetimi, bugünkü anlamıyla bir meslek olarak görülüyordu. Sanayi devriminden sonra, muhasebe denetiminde, çeşitli açılardan önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır (Haftacı, 2016, 2).

Bu gelişmeler;

1900'lü yıllara kadar muhasebe kayıtlarında ve muhasebe belgelerinde hata ve hile olup olmadığını araştırıp ortaya koymak için belgelerin tamamının incelenmesi ile yapılan "Belge Denetimi";

1900-1930 yılları arasında finansal tablolarda, yer alan bilgilerin doğruluğunu belirlemek için finansal tabloların bir bütün olarak incelenmesi ile yapılan "Finansal Tablolar Denetimi";

1930'lu yıllardan 2000'li yıllara gelen dönem içinde işletmelerde uygulanan muhasebe ve iç kontrol yapılarının, bu sistem içinde hazırlanmış olan finansal tabloların güvenilirliğinin bir göstergesi olduğunu kabul eden ve böylece iç kontrol yapısının incelenmesini temel alan "Sistemlere Dayalı Denetim";

Bilgi teknolojisindeki ve denetim alanındaki gelişmelerin bir yansıması olarak muhasebe kayıtları ve muhasebe belgeleri dışındaki diğer işletme faaliyetlerinin de denetimini kapsayan "Yönetim denetimi";

2000'li yıllardan sonra karşılaşılan büyük ölçekli muhasebe skandalları sonucu ortaya çıkan "Risk Odaklı Denetim" olmak üzere beş başlıkta ele alınabilir (Haftacı, 2016, 2).

Tablo 3. 1 Denetimin Tarihsel Gelişimi

Zaman Dilimi	Denetim Yaklaşımı	Denetimin Amacı	İlgili Taraflar (Bilgiyi Kullananlar)
Sanayi Devrimi Öncesi	% 100'lük Bir İnceleme	Yanıltmaların Bulunması	İşletme Sahipleri
Sanayi Devrimi 1900 Yılları Arası	% 100'lük Bir İnceleme	Yanıltmaların Bulunması	Ortaklar ve İşletmeye Borç Verenler
1900-1930	% 100'lük Bir İnceleme ve Örneklemeye Başvurma	Bilançonun ve Gelir Tablosunun Doğruluğunu Onaylama	Ortaklar, İşletmeye Borç Verenler ve Devlet
1930'dan Bugüne	Finansal Verilerin Örneklemeye Yoluyla İncelenmesi	Finansal Tabloların Doğruluk ve Dürüstlüğü Hakkında Bir Görül Oluşturma	Ortaklar, İşletmeye Borç Verenler, Devlet, Sendikalar, Parlamento, Tüketiciler ve Diğer Gruplar

Kaynak: Güredin, 2014, 14.

Ülkemizde muhasebe uygulamaları ve denetim mekanizması ise, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, bağımsız muhasebe kuruluşlarının değil, yürürlükteki mevzuatın etkisiyle gelişme kaydetmiştir. Bunun asıl nedeni ise başta vergi mevzuatı olmak üzere diğer mevzuatın da sahip olduğu yaptırım gücüdür. Muhasebe ve denetim uygulamalarına etkili olabilecek ilk uygulama Türk Ticaret Kanunu'nda yer alan Anonim Şirketlerin denetçilerinin sorumlulukları ile ilgili hükümlerdir. Yine muhasebe uygulamaları için, 1960'lı yıllardan sonra İktisadi Devlet Teşekkülleri ile ilgili olarak saptanan Tekdüzen Muhasebe Sistemi de muhasebe ve denetim tekniklerinin gelişmesinde etkili olan bir düzenlemedir. Bu düzenlemeleri, 1962 yılında Türkiye Bankalar Birliği'nin kredi taleplerine ilişkin başvurularda öngördüğü bilanço ve gelir tablosu ile ilgili çalışmalar ve Sermaye Piyasası Kurulu'nca 1983 yılından itibaren halka açık anonim şirketler için öngörülen muhasebe sistemi, vergi mevzuatı dışında kalan diğer mevzuat hükümlerinin de muhasebe ve denetim uygulamalarına etkili olduğunu gösteren çalışmalar olarak değerlendirilebilir (Duman, 2008, 11).

Türkiye'de muhasebecilik mesleğinin çok geç olarak yasal statüye kavuşması, bu mesleğin bir parçası olan muhasebe denetiminin gelişimini de etkilemiş ve

geciktirmiştir. Türkiye’de muhasebe denetiminin gelişimini aşağıdaki sırayla inceleyebiliriz (Yılcı vd., 2016, 11):

- 1981 yılında “Sermaye Piyasası Kanunu” nun kabulü.
- 1989 yılında 3568 sayılı “Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” nun kabulü.
- 2005 yılında “Bankalar Kanunu” nun kabulü.
- 2011 yılında 6102 Yeni “Türk Ticaret Kanunu” nun kabulü.
- 2011 yılında 660 Sayılı “Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’nun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” nin kabulü.

3.7.3 DENETİMİN YARARLARI

Bağımsız dış denetim kamuyu aydınlatma amacı doğrultusunda, kamu kurum ve kuruluşlarına olan yararlarının yanında, denetlenen işletmeye ve bu işletmelerle ilişki içinde olan diğer kurum ve kuruluşlara da yarar sağlamaktadır. Bağımsız dış denetimden geçmiş işletmelerin, kredi bulma olanaklarının genişlemesinin yanı sıra, güvenilirliğinin artması sağlanır. İşletmelerin bağımsız denetimden geçmesi sonucu düzenlenecek olan bağımsız denetim raporları, kredi veren kuruluşlara, yatırımcılara ve ilgili diğer şahıslara, doğru ve güvenilir kararlar vermelerinde yardımcı olur. Bağımsız dış denetimden geçmiş işletmelere ve işletmeyle ilişki içinde olan diğer ilgililere ilişkin söz konusu bu yararların, günümüzde sadece ulusal düzeyde olmayıp, uluslararası düzeyde de geçerli olduğu söylenebilir. Çünkü, bugün yatırımcılar, rakipler ve işletmelerle ilgili üçüncü şahıslar yalnız ulusal olmayıp, uluslararası boyut kazanmıştır. Bu nedenle, ulusal boyutta sıralanmış söz konusu yararların, uluslararası yatırımcı, ilgili işletmeler, kredi kuruluşları vb. açılarından da büyük önem taşıyacağı açıktır (Dönmez vd., 2005, 74).

Denetimin hem denetlenen işletmeye hem de işletme dışında kalanlara, dolayısıyla makro açıdan bakıldığında tüm topluma (kamuoyuna) çeşitli faydaları olup bunlar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir (Karacan ve Uygun, 2016, 34).

Denetimin Denetlenen İşletmeye Sağladığı Faydalar (Karacan ve Uygun, 2016, 34)

1 – Denetim finansal tabloların güvenilirliğini artırır.

2 – İşletme yönetimi ve çalışanların sahtekârlık yapma eğilimi azalır.

3 – Denetlenmiş finansal tablolar kredi olanaklarının genişlemesini sağlar.

4 – Denetim, denetlenen işletmenin muhasebe kayıtlarındaki maddi hata ve hileleri ortaya çıkarır. Böylece işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçlarının doğru olarak gösterilmesine yardımcı olur.

5 – Denetim, holding kuruluşlar ve grup şirketlerinde işletme politika ve prosedürlerine tüm topluluk içinde uyulduğu konusunda bilgi ve güvence verir.

Denetlenen İşletmeyle İlgili Diğer Kuruluşlara Sağladığı Yararlar (Toroslu, 2012, 83-84).

1 – Bağımsız denetimle işletmenin ticari ilişkide bulunduğu firmalara belli bir güven sağlanmış olur. Alacaklı firmalar, bu finansal tablolara bakarak işletmenin finansal durumunu anlayabilirler. Alacaklarını tahsil edip edemeyecekleri konusunda tahminde bulunabilirler.

2 – Bankaların kredi riskini azaltır. Bankalar, denetlenmiş finansal tablolar üzerinden karar verirler. Geri ödeme imkânı olmayan işletmelere kredi vermezler. Böylece batık krediler önlenmiş olur.

3 – Sermaye piyasasında hisse senedi satın alan tasarruf sahiplerinin doğru kararlar vermelerine yardımcı olur.

4 – Denetlenmiş finansal tablolar, borçluluk ve iflas hallerinde, vekâlet ve ortaklık sözleşmesinin düzenlenmesinde, adli mercilere bağımsız ve güvenilir bilgi sağlar.

5 – İşletmelerin birleşme ve devir hallerinde bu işlemlerin sağlıklı şekilde sonuçlandırılmasına yardımcı olur.

Ülke Ekonomisi Açısından Yararları (Toroslu, 2012, 84).

1 – Bağımsız denetimden geçmiş muhasebe verileri ve finansal tablolar, devletin doğru ve isabetli ekonomik, sosyal, kültürel ve mali politikalar izlemesine, doğru kredi ve teşvik politikaları uygulamasına yardımcı olur.

2 – Milli gelir hesaplamaları, katma değerlerin toplanması suretiyle yapılır. Bir işletmenin katma değeri, maliyet muhasebesi verileri yardımıyla hesaplanır. Maliyet muhasebesi verileri ve finansal tablolar doğru ise işletmenin katma değeri de doğru hesaplanacaktır. Aksi takdirde milli gelir ve gayri safi milli hasıla hesaplamaları gerçeği yansıtmayacaktır.

3 – Kalkınma planlarının ve yıllık programların hazırlanabilmesi için işletmelerin muhasebe verilerine finansal tablolarına ihtiyaç duyulur. Bu finansal tablolardaki bilgilerin gerçeği yansıtması, doğru hedefler seçilmesi ve istenilen sonuca ulaşılmasında çok önemlidir. Çünkü üretim miktarının, ithalat ihracat rakamlarının, kapasite kullanım oranlarının tespitinde işletmelerin finansal tablolarından yararlanır.

4 – Bağımsız denetim, ülkeye yabancı sermaye girişini hızlandırır. Yabancı sermayenin yatırım yapma eğilimini artırır.

5 – Bağımsız denetim, sermaye piyasasının daha etkin ve verimli çalışmasını sağlar.

6 – Bağımsız denetim, vergi gelirlerinin artırılması açısından da önem taşır. Devletin bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolar üzerinden vergi alması vergi gelirlerinin artmasını sağlayabilir.

7 – Başarılı bir vergi politikasının uygulanabilmesi için muhasebe verilerinin doğru ve güvenilir olması çok önemlidir. Vergi politikası belirlenirken ve vergi mevzuatında düzenlemeler yapılırken ekonomide üretimi ve istihdamı olumsuz etkilemeyecek, adil bir vergilendirme sistemi amaçlanmalıdır. Bunun sağlanabilmesi ise işletmelerin finansal tablolarının doğruluğuyla ilişkilidir. İşletmelerin finansal tabloları gerçek kârlarını yansıtmıyorsa adil bir vergilendirme yapılamayacaktır.

3.8 DENETİM TÜRLERİ

Denetim türleri, konusuna ve amacına göre ya da denetçinin niteliğine göre olmak üzere iki grup içinde sınıflandırılabilir (Gücenme, 2004, 2).

Konusuna ve amacına göre denetim türleri;

Mali tabloların denetimi (finansal denetim); bir işletmenin mali tabloları olan bilanço, gelir tablosu, kâr dağıtım tablosu gibi belgelerin önceden belirlenmiş kriterlere uygun olarak düzenlenip düzenlenmediği, bu tablolarda yer alan bilgilerin doğru olup olmadığı, muhasebe ile ilgili bilgileri içeren belgelerin defterlere doğru yansıtılıp yansıtılmadığı, defterlerdeki bilgilerin mali tablolara doğru intikal ettirilip ettirilmediği gibi hususlardaki denetimdir. Geleneksel anlamda denetim denilince akla gelen denetim, mali tabloların denetimidir (Duman, 2008, 13).

Uygunluk denetimi; uygunluk denetiminde bir işletmedeki muhasebe bilgilerinin belirli bir otorite tarafından konulmuş kurallara uyularak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin incelenmesi yapılır. Kuralları belirleyen otorite devlet veya işletmenin üst yönetimi olabilir. Örneğin devlet işletmenin vergi kanunlarının gereklerini yerine getirip getirmediğini inceleyebilir. Diğer taraftan işletme üst yönetimi, üst yönetim tarafından konulmuş kurallara uygunluğu inceleyebilir. Örneğin; işletme içinde tayin edilmiş bir ödeme prosedürüne uyulup uyulmadığının

veya belirlenmiş politikalara ne ölçüde uygun davranıldığıının incelenmesi bir uygunluk denetimidir (Durmuş ve Taş, 2008, 14).

Faaliyet denetimi; işletmenin büyüme, kârlılık, gelişme gibi şanslarını ortaya koymaya veya bu amaçla tespit edilmiş işletme hedeflerinin uygulanabilirlik ve başarısını test etmeye, işletme hedeflerine ulaşmada engel ve olumsuz gelişmeleri ortaya çıkararak yönetimi desteklemeye yönelik sistematik incelemelerdir. Bu denetim türünde işletmenin faaliyetleri objektif ölçülerle değerlendirilmeye çalışılır. Şirketin faaliyetlerinin sonuçlarının yeterli olup olmadığı, daha iyi sonuçlar alınabilme olanakları araştırılır. Bu amaçla önerilerde bulunulur. Nihai hedefi yöneticilere ve işletme dışındakilere kendi faaliyetleri hakkında objektif bilgiler vermektir (Kaval, 2003, 24).

Denetçinin niteliğine göre denetim türleri;

İç denetim (internal auditing); işletme çalışanları tarafından yapılabilecek hata ve hilelerin önlenmesi ve tespiti için yapılan bir çalışmadır. İşletme içindeki birimlerde finansal denetim, uygunluk denetimi veya faaliyet denetimi şeklinde gerçekleştirilebilir (Gücenme, 2004, 3). İç denetim, kurum faaliyetlerinin yönetim politikalarına, planlarına, programlarına ve yasalara uygunluğunu ölçerek, iç kontrol sisteminin amacına uygun işleyip işlemediğini değerlendirir. İç denetim, örgütün iç kontrol sisteminin etkinliğini değerlendirdiği için aynı zamanda kendisi bizzat iç kontrol aracıdır (Karacan ve Uygun, 2016, 52).

Kamu denetimi (public auditing); yürütme organına bağlı çeşitli birimler tarafından yasal yetkileri çerçevesinde yapılan bir denetim olup kamu denetçileri ise yürütme organına bağlı olarak çalışan ve kamu adına denetim yapmakla görevli ve yetkili kişilerdir (Duman, 2008, 16). Kamu denetim kuruluşları, çeşitli devlet kurumları içinde örgütlenmiş olup; kuruluşların faaliyetlerinin yasal mevzuata, devletin ekonomi politikasına, kamu yararına uygunluk düzeyini araştırır ve denetler. Kamu denetim kuruluşları, bağlı oldukları kamu birimlerine denetledikleri kuruluşlar ve olaylarla ilgili olarak ulaştıkları sonuçları düzenledikleri denetim raporları aracılığıyla iletirler (Karacan ve Uygun, 2016, 56).

Bağımsız denetim (independent auditing); işletme dışından kişi veya kuruluşlar tarafından gerçekleştirilir. Denetim şirketleri veya bireysel olarak hizmet veren muhasebe meslek mensupları tarafından gerçekleştirilen muhasebe denetiminde üçüncü kişilere sunulan bilgilerin doğru ve samimi olup olmadığı incelenmektedir (Güçenme, 2004, 4). Bağımsız denetim amaç, faaliyet konusu, uygulanan metodoloji, raporlama, ölçüt olarak kullanılan standartlar, bağımsızlık gibi çeşitli faktörler açısından iç denetimden ayrılmaktadır (Karacan ve Uygun, 2016, 54).

Bu noktada ülkemizde zaman zaman bağımsız denetim ile ilgili oluşan bir yanlış değerlendirmeden bahsetmek gerekmektedir. Bürokratik bakış açısının hayatın çoğu alanında önde olduğu ülkemizde “denetim” kelimesine derin anlamlar yüklenmiştir. Dolayısı ile “bağımsız denetim” de bundan nasibini almış, terim içindeki “denetim” kısmına büyük önem atfedilmiştir. Bu çerçevede ülkemizde çoğu zaman, bağımsız denetçi, bir kamu denetçisinin yaptığı görevi icra eden kişi olarak görülmüştür. Bu yanlış esasında “denetim” kavramının zihinde oluşturduğu algıdan kaynaklanmaktadır. Örneğin İngiltere’de bağımsız denetim terimi “audit” olarak ifade edilirken, kamu denetimi “enforcement” olarak ifade edilmekte ve iki denetim türü, terim olarak ayrılmaktadır. Bağımsız denetimin kamu denetiminden ayrıldığı pek çok nokta vardır. Örneğin bağımsız denetim genellikle kamu erki adına veya onu temsilen yapılmamaktadır. Bağımsız denetçinin ulaşabileceği bilgilerde bazı pratik sınırlamalar vardır. Bağımsız denetçinin bir kamu denetçisi gibi sınırsız bir alanda, işletmenin her işlemini incelemesi mümkün değildir. Bağımsız denetim zaman kısıtı altında icra edilen bir faaliyettir. Zira incelemede geçen her an, denetçi ve denetlenen için maddi külfettir. Ayrıca inceleme sonuçlarının belli bir süre içinde açıklanıp raporlanması gerekmektedir. Bağımsız denetim, her ne kadar son tahlilde kamu yararı için yapılan bir denetim olsa da, kamu denetçisinin yaptığı denetimle aynı şekilde değerlendirildiği görülmektedir (Yanpar, 2013, 118-119).

3.9 DENETİM STANDARTLARI

Denetim standartları hakkındaki genel bilgiler, genel kabul görmüş denetim standartları, uluslararası denetim standartları ve ülkemizde bu alanda yapılan yasal düzenlemeler bu bölümün konularını oluşturmaktadır.

3.9.1 DENETİM STANDARTLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ

Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları, 1947 yılında Amerikan Diplomalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA) tarafından geliştirilmiş ve genel kabul görmüştür. Bu standartlar küçük değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu standartlar genel bir anlam taşımaktadır. AICPA, ayrıca denetçilere çalışmalarında kolaylık sağlaması amacıyla açıklayıcı tebliğler de denilebilecek raporlar yayınlamaktadır. Bunlara “Denetim Standartları Beyanları” (SAS) adı verilmektedir. Sayıları 80’i geçen bu raporlar, günümüzde denetim uygulamalarının omurgasını oluşturmaktadır (Bozkurt, 2015, 41-42).

Denetim standartları, denetçiye mesleki sorumluluğunu yerine getirmesinde yardımcı olan, ona denetim faaliyetinde ışık tutan genel ilkelerdir. Yapılan denetimin uygun ve geçerli kabul edilebilmesi için denetçinin bu ilkelerden hiçbir şekilde ayrılmaması gerekir (Gücenme, 2004, 31).

3.9.2 GENEL KABUL GÖRMÜŞ DENETİM STANDARTLARI

Genel kabul görmüş denetim standartları üç ana grupta toplanmaktadır. Bunlar;

- Genel Standartlar,
- Çalışma Alanı Standartları ve
- Raporlama Standartlarıdır (Kaval, 2003, 42).

3.9.2.1 Genel Standartlar

Genel standartlar, çalışma alanı ve raporlama standartlarından istenilen sonuçların alınabilmesi için gerekli olan ön koşulları sağlar. Bunlar denetimin üstlenilmesinde, planlanmasında, yürütülmesinde ve sonucun raporlanmasında denetçinin yetkisini, mesleki kişiliğini ve sorumluluğunu hedef alan kurallardır. Bu bakımdan genel standartlar kişiye has kurallar olup, denetçinin mesleki ehliyeti ve yaptığı işin kalitesiyle ilgilidir (Selimoğlu vd., 2011, 14).

Genel standartlar şu üç standarttan oluşur;

Mesleki eğitim ve yeterlilik standardı; denetçiliğe ilk adım lisans eğitimiyle başlar. Bu eğitimde denetçi olacak kişinin, genel işletme eğitimi yanında, üst düzeyde muhasebe ve denetim anlayışı kazandıracak bir eğitim süreci geçirmesi gerekmektedir. Ayrıca modern denetim yaklaşımı, matematik, istatistik, ve bilgisayar uygulamalarında yeterli bilgi sahibi olunmasını gerektirmektedir (Bozkurt, 2015, 43).

İlk aşamanın geçilmesiyle deneyim kazanma süreci başlamaktadır. Denetçilikte başarılı olmanın koşulu yeterli deneyim sahibi olunmasıdır. Bu süreç uygulamada belli bir zaman denetim yardımcılığı yapma ve gerekli sınavları verme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Denetçiler ayrıca meslekteki değişikliklere hakim olabilmek için sürekli olarak konuya ilişkin yayınları izlemek zorundadırlar (Bozkurt, 2015, 43).

Bağımsızlık standardı; denetim görevi ile ilgili tüm konularda denetçilerin bağımsız düşünme mantığı içinde olmaları, denetim işlemi sırasında hiçbir kişi, kurum ya da yetkilinin etkisi altında kalmadan bağımsız davranmaları gerekir. Bağımsızlık, kısaca denetçinin tarafsızlık ve bütünlük içinde hareket edebilmesi olarak tanımlanabilir. Burada tarafsızlık her konuda yansız davranabilme yeteneği, bütünlük ise konunun tam ve eksiksiz olarak ele alınmasıdır. Dolayısıyla ancak tam ve tarafsız olarak yapılan bir denetim bağımsız sayılır (Karacan ve Uygun, 2016, 72).

Genel kabul görmüş denetim standartlarına göre bağımsızlığı gölgeleyebilecek konular aşağıda özetlenmektedir (Duman, 2008, 47);

Denetlenen şirketle veya sahipleri ile ortak olmak,

Denetlenen şirketten maaş, borç veya diğer nedenlerle maddi fayda sağlamak,

Dolaysız ya da dolaylı yoldan denetlenen şirketin hisse senedi, tahvil ve benzeri finansman araçlarına sahip olmak,

Denetlenen şirketten önemli sayılabilecek tutarda hediye almak veya özel bir indirimle herhangi bir emtia vb şey almak.

Mesleki dikkat ve özen standardı; bu standart, denetçinin denetimi bütün dikkatini vererek, gerekli özeni göstererek yapmasını ister. Bu, denetçinin görevini şevkle yapması ve karşılaşılabileceği beklenmedik durumlara karşı her an uyanık olması gerektiği anlamına gelir. Bunun için de denetçinin, denetleyeceği işletmenin yapısını tanımadan ve onun iç kontrol sistemini incelemeyen denetimini planlamaması, planını eksiksiz ve hatasız uygulaması ve denetim raporunda açıklayacağı görüşünü kesinlikle kanıtlara dayandırması gerekir (Selimoğlu vd., 2011, 15).

3.9.2.2 Çalışma Alanı Standartları

Çalışma alanı standartları, genel standartların aksine denetçinin kişiliğiyle ilgili olmayıp, denetim çalışmasına başlandığında en azından neler yapılması gerektiğini ortaya koymaktır. Üç adet standarttan oluşan bu bölümde, denetim planlamasının yapılması, işletmenin iç kontrol yapısının incelenmesi ve değerlendirilmesi ve kanıt toplanması için denetim tekniklerinin kullanılması konularında denetçilere yol gösterilmektedir (Bozkurt, 2015, 44-45).

Planlama ve gözetim standardı; denetim çalışmalarının planlanması, denetim amaçlarına ulaşmak için denetçinin neyi, nerede, ne sürede, hangi maliyetle ve kimler yardımı ile yapacağını önceden kararlaştırması faaliyetidir. Denetçinin vermiş olduğu bu kararlar denetim planını oluşturur. Denetçinin neyi, ne zaman hangi süre içinde ve kimlerin yardımı ile yapacağı hakkında vermiş olduğu kararların yazılı şekle getirilmiş ayrıntılı dökümü ise denetim programını oluşturur. Planlama, geniş anlamda somut bir faaliyetin gerçekleştirilmesi için izlenecek yolun belirlenmesidir (Karacan ve Uygun, 2016, 76).

İçinde bulunulan durumun değişmesi halinde veya olağanüstü durumlarda, genel plan ve denetim programı değişebilecek olmakla birlikte denetim planı yapılırken şu hususlara dikkat edilmesi gerekir (Duman, 2008, 53).

İşletme ile ilgili dikkat çekici hususlar ile özel dikkat gerektiren alanların belirlenmesi,

Hangi alanlarda, ne gibi hata ve hilelerle ya da yasadışı işlemlerle karşılaşılabilir (risk alanlarının) belirlenerek uygun denetim tekniklerinin seçilmesi ve geliştirilmesi,

Seçilen denetim tekniklerinin kapsayacağı dönemlerinin ve kronolojik sırasının tayini,

Özel bilgi ve beceri gerektiren konuların belirlenmesi ve bu konularda bilgisine başvurulacak kişi ya da kurumların tespiti,

Veri hazırlamada bilgisayar desteğinin, işletme personelinden talep edilecek yardımın ve gerekli işgücünün belirlenmesi,

Çalışma takviminin hazırlanması.

İç kontrol sisteminin incelenmesi ve değerlendirilmesi standardı; bu standart, yapılacak denetimin test büyüklüğünü belirlemek için denetlenecek işletmenin iç kontrol sisteminin güvenilirliğinin hakkıyla incelenmesini ve değerlendirilmesini şart koşar. Denetçinin, işletmedeki mevcut iç kontrol sistemini, hem yeterli nitelikte ve nicelikte kontrol yöntem ve usullerinden oluşup oluşmadığı, hem de sistemin etkin çalışıp çalışmadığı açısından incelenmesi ve inceleme sonucuna göre sistemi doğru ve güvenilir bilgi üreten raporlaması açısından değerlendirmesi gerekir. Bu sayede iç kontrol sisteminin zayıf ve kuvvetli olduğu yerlere göre denetçinin denetim işlemlerinin sayısını ve kapsamını belirleme olanağı doğar (Selimoğlu vd., 2011, 15-16).

İncelenen işletmelerin muhasebe sistemleri ile ilgili etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı, düzenlenen finansal raporların doğruluk ve güvenilirlik derecesini artırır. İç kontrol sisteminin etkin olması denetime konu veri ve bilgilerin güvenilirliği ve denetimin kapsamını belirlemede önemlidir. İç kontrol sisteminin iyi çalışması finansal tabloların hatalı olma riskini azaltır, denetim riskinin azalması ise denetim görüşüne ulaşmada sırasında ihtiyaç duyulacak işlemlerinin sayısı ve kapsamının daralmasına neden olur (Durmuş ve Taş, 2008, 29).

Kanıt toplama standardı; kanıt toplama standardı, bir denetim görüşüne ulaşmadan önce yeterli miktarda ve uygun kanıtların toplanması gerektiğini öngörmektedir. Toplanacak kanıtın sayısı ve yeterliliği denetçinin yargısına bırakılmıştır. Bu standart yeterli sayıda kanıt toplanmasının yanı sıra toplanan bu kanıtların uygun kanıtlar olması gerektiğini de vurgulamaktadır. Aynen kanıt sayısında olduğu gibi kanıtın uygunluğunu belirlemesi de denetçinin öznel yargısına bırakılmıştır. Bir denetim kanıtının kalitesine genel olarak aşağıda belirtilen unsurlar etki etmektedir (Toroslu, 2012, 98-99).

Kanıtın geçerliliği,

Kanıtın nesnelliği,

Kanıtın zamanlılığı,

Kanıtın sürekliliği.

Denetim kanıtları denetlenen işletme tarafından hazırlanarak denetçiye verilebileceği gibi, denetçi tarafından çeşitli denetim işlemleri uygulanmak yoluyla da işletme içinden ve işletme dışından toplanır (Güredin, 2014, 47).

3.9.2.3 Raporlama Standartları

Raporlama standartları, denetçi kanaat ve görüşlerinin eksiksiz bir biçimde sunulması ile ilgili ilke ve düzenlemeleri içermektedir. Bu standartların temel amacı, denetim raporu kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu bilgilerin yeterli ölçüde açık ve kesin olarak belirli bir sistematik çerçeve içerisinde sunulmasını sağlamaktır (Karacan ve Uygun, 2016, 78).

Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk standardı; uygunluk standardı olarak da bilinir. Finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe standartlarına ve yasalara uygun olarak düzenlenmiş olması gerekir. Denetçi denetim çalışmalarını yürütürken ilke ve kanunlara uyulup uyulmadığını kontrol eder. Bu

standart, denetçinin raporunda genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyulması gerektiğini açıkça öngörmektedir (Durmuş ve Taş, 2008, 31).

Denetim raporunda, finansal tabloların Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı belirtilir. Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uyulmayan hususlar varsa, bunlar ve nedenleri açıklanır ve Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uyulmadığı açıkça belirtilir (Gücenme, 2004, 54).

Devamlılık standardı; Raporlama standartlarından ikincisi devamlılık ilkesi ile ilgilidir. Bu standarda göre denetçi raporunda muhasebe ilkelerinin bu dönemde de aynen geçen dönemde olduğu gibi değişmeden uygulanmış bulduklarını açıkça belirtmelidir. Devamlılık ilkesi dönemlere ait finansal tabloların karşılaştırılabilirliğine olanak sağlar. Finansal tabloların karşılaştırılabilirliği için bunların dayandığı ilkelerin yıldan yıla değişmemiş olmaları zorunludur. Tabiiyle bu, muhasebe ilkelerinin hiçbir zaman değiştirilemeyeceği anlamında düşünülmemelidir. Ancak yönetimin böyle bir değişikliğe gitmesi halinde, bu değişikliğin o dönemin finansal tabloları üzerine yapacağı etkinin de okuyucuya açıkça belirtilmesi kaçınılmaz olmalıdır. Böylece ilgili okuyucu finansal durumda meydana gelen değişikliklerin ne kadarının muhasebe ilkelerinde değişiklikler nedeniyle, ne kadarının ise gerçek faaliyet sonucu ortaya çıkmış olduğunu ayırıp anlayabilecektir. Finansal tabloları okuyanları aydınlatmak amacıyla muhasebe ilkelerinde yapılan değişiklikler, bu değişikliklerin etkileri ve böyle bir değişikliğe gidilmesinin gerekçesi dipnotlarda yeterli ayrıntı ile sunulmalıdır (Güredin, 2014, 51).

Tam açıklama standardı; mali tabloların, bu tablolardan yararlanacak kişi ve kuruluşların doğru karar vermelerine yardımcı olacak ölçüde yeterli, açık ve anlaşılır olmasını ifade eder. Mali tablolarda finansal bilgilerin tam olarak açıklanması yanında, mali tablo kalemleri kapsamında yer almayan ancak alınacak kararları etkileyebilecek, gerçekleşmesi muhtemel olaylara da yer verilmesi bu kavramın gereğidir (Gücenme, 2004, 56).

Açıklayıcı notlarda gereğinden fazla bilgilerin bulunması da mali tablo kullanıcılarının önemli bilgileri gözden kaçırmalarına neden olabilir. Bu nedenle, mali tablolarda gereksiz bilgilerin bulunması bu ilkenin amacına ulaşmasını olumsuz yönde etkiler (Duman, 2008, 57).

Genel kabul görmüş denetim standartlarına göre denetçi, finansal tablolarda açıklanan sayısal verilerin dışında tablolarda kullanılan terimlerden, sınıflandırmalardan ve dipnotlar şeklinde belirtilen açıklamaların araştırılmasından da sorumludur (Karacan ve Uygun, 2016, 79).

Görüş bildirme standardı; yürütülen denetimin sonucu denetim raporunda açıklanır. Raporlama standartlarından dördüncüsü finansal tabloların bir bütün olarak ele alınarak, denetim raporunda bir denetçi görüşünün bildirilmesini veya bir denetim görüşüne ulaşılamamış olunması halinde, bu durumun nedenleri ile birlikte açıklanmasını öngörmektedir. Ayrıca bu standart, denetçinin finansal tablolarla olan ilişkisinin ve aldığı sorumluluğun derecesinin belirtilmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu standart hem kamu kesimi hem de özel kesimde yürütülen denetim çalışmalarının raporlanmasında uyulması gereken bir standarttır (Güredin, 2014, 52).

Denetçi, denetim faaliyeti sonucunda ulaştığı görüşünü dört farklı şekilde açıklayabilir. Bunlar (Karacan ve Uygun, 2016, 80):

Olumlu görüş; muhasebe ilkelerinde, açıklık, yeknesaklık, vb. (doğru ve güvenilir) uygulanmıştır (Durmuş ve Taş, 2008, 33).

Olumsuz görüş; muhasebe ilkeleri, açıklık, yeknesaklık vb. uygulanmamış, dolayısıyla mali tablolar doğru ve güvenilir değildir anlamına gelen görüş türüdür (Durmuş ve Taş, 2008, 33).

Şartlı görüş; denetçinin incelediği mali tablolar hakkında genel olarak olumlu görüş taşımaya karşın, bazı konulardaki eksik veya hatalarla ilgili (geneli etkilemeyen hususlar) koşullar koyması veya bu eksiklerin dikkate alınmasını belirtmesi halidir (Durmuş ve Taş, 2008, 33).

Görüş bildirmekten kaçınma; denetçilerin kanaat oluşturamaması durumunda verdikleri görüş türüdür. Denetlenen bir işletme açısından bir olumsuzluk göstergesidir (Durmuş ve Taş, 2008, 34).

3.9.3 ULUSLARARASI DENETİM STANDARTLARI

Kısa adı IFAC olan Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'na bağlı olarak çalışan Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Standartları Kurulu tarafından yayımlanan Uluslararası Denetim Standartları (IASs) günümüz dünyasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, muhasebe denetimi alanında oldukça etkin olarak kullanılan Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları yerini Uluslararası Muhasebe Standartları almaya başlamıştır (Usul, 2015, 39).

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) 120 ülkeden 163 meslek kuruluşunu içeren ve sanayi, ticaret, devlet ve akademik kuruluşlarda görev yapan yaklaşık 2,5 milyon muhasebeciyi temsil eden evrensel bir muhasebe meslek örgütüdür. IFAC çeşitli denetim ve güvence işlemlerine ilişkin bildirimler yayınlamak dünya denetim uygulamasında uluslararası uyumu geliştirmeye ve bu uyumlaştırmanın küresel kabulünü geliştirmeye çalışmaktadır (Güredin, 2014, 52).

Uluslararası Denetim Standartları açıklayıcı nitelikteki rehber ve diğer kaynaklarla birlikte temel ilkelerden ve önemli prosedürlerden oluşur. Temel ilkeler ve önemli prosedürler açıklayıcı kaynaklarla birlikte yorumlanarak denetim çalışmalarına rehberlik eder ve denetçiye yol gösterirler (Karacan ve Uygun, 2016, 85).

Tablo 3. 2 Uluslararası Denetim Standartları

ISA NO	STANDARTLAR
100-199	Giriş
200-299	Genel Prensipler ve Sorumluluklar
300-499	Risklerin Değerlemesi ve Değerlendirilen Risklere Karşı Müdahale Edilmesi
500-599	Denetim Kanıtları
600-699	Başkalarının Çalışmalarının Kullanılması
700-799	Denetim Sonuçları ve Raporlama
800-899	Uzmanlık Alanları

Kaynak: Usul, 2015, 40.

3.10 TÜRKİYE'DE DENETİME İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Ülkemizde denetim alanında yapılan yasal düzenlemelerden bazıları aşağıda açıklanmıştır.

3.10.1 6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU DÜZENLEMELERİ

6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na göre Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek olan kriterleri sağlayan şirketlerin bağımsız denetim şirketleri tarafından denetlenmesi zorunlu tutulmuştur.

2014/5973 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca tek başına veya bağlı ortaklıkları ve iştirakleriyle beraber aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini sağlayan şirketler 2014 yılı için bağımsız denetime tabi olacaktır. 2015 ve 2016 yıllarında bu ölçütlerde değişiklikler yapılmıştır. Sonraki yıllarda da AB standartlarına uyumlu hale gelebilmesi için düzenlemeler yapılmaya devam edilecektir.

Yıllara göre ölçütler tablosu aşağıda bulunmaktadır.

Tablo 3.3 Yıllara Göre Bağımsız Denetime Tabi Olma Şartları

ÖLÇÜT	2014	2015	2016
Aktif Toplamı	75.000.000 TL. ve üstü	50.000.000 TL. ve üstü	40.000.000 TL. ve üstü
Yıllık Net Satış Hasılatı	150.000.000 TL.	100.000.000 TL. ve üstü	80.000.000 TL. ve üstü
Çalışan Sayısı	250 ve üstü	200 ve üstü	200 ve üstü

3.10.2 6362 SAYILI SERMAYE PİYASASI KANUNU DÜZENLEMELERİ

SPK bağımsız denetim alanında küresel olarak gelinen son aşamayı oluşturan Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından yayımlanan uluslararası denetim standartlarını tercüme ederek, bazı ufak değişikliklerle bünyeye uyarlamış ve Türk uygulamasına ilk defa sokmuştur (Güredin, 2014, 53).

Sonrasında Kamu Gözetimi ve Muhasebe Denetim Standartları Kurumu'nun kurulmasıyla bu görev bu kuruma devredilmiştir. 6362 sayılı yasa ile Sermaye Piyasası Kurumu'na denetim alanında bir takım yetkiler verilmiştir. Ancak Kamu Gözetimi ve Muhasebe Denetim Standartları Kurumu'nun uygulamalarını yerinde bulan Sermaye Piyasası Kurumu bu yetkilerini kullanmamıştır.

3.10.3 BANKACILIK ALANINDAKİ DÜZENLEMELER

Bankacılık mevzuatında bağımsız denetimle ilgili ilk düzenleme, 1211 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu uyarınca yayımlanan “Bağımsız Denetim Kuruluşlarına İlişkin Tebliğ”dir. Bu tebliği Hazine Müsteşarlığı tarafından “Bankalarda Bağımsız Denetim Yapacak Kuruluşlara İlişkin Yönetmelik” izlemiştir. 4389 Sayılı Bankalar Kanunu ile kamu tüzel kişiliğine sahip BDDK kurulmuş ve bankaların bağımsız denetimini gerçekleştirecek BDK'nın yetkilendirilmesi BDDK'ya verilmiştir (Haftacı, 2016, 42-43).

BDDK tarafından Aralık 2002 tarihinde bankalar için muhasebeleştirme ve mali raporlama açısından tekdüzeni sağlama, tek tip bilanço ve gelir tablosunun doğrudan elde edilmesi, denetim ve gözetim için gerekli olan bilgilerin doğrulanabilir ve denetlenebilir bir şekilde sağlıklı olarak elde edilmesi, çeşitli analiz ve yorumlar için ihtiyaç duyulan bilgilerin standart bir şekilde elde edilmesini sağlamak amacıyla “Muhasebe Uygulama Yönetmeliği”ni yayınlamıştır (Selimoğlu vd., 2011, 45).

Son olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından bağımsız denetim yetkisi almış kuruluşlar ile bankalarda yapılacak bağımsız denetim faaliyetlerini düzenlemek üzere “Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek

Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik” yayımlanmıştır (Toroslu, 2012, 388).

3.10.4 3568 SAYILI KANUN KAPSAMINDA DÜZENLEMELER

Bağımsız denetim görevi YMM ve SMMM’lerden oluşan BDK’larca yerine getirilir. Melek mensubu olarak YMM ve SMMM’lerle ilgili düzenlemeler 3568 Sayılı yasa ile düzenlenmiştir (Haftacı, 2016, 43).

3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu 13.06.1989 tarihinde 20194 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yasaya göre muhasebe denetimi görevi Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlere (S.M.M.M) ve Yeminli Mali Müşavirlere (Y.M.M) verilmiştir. SMMM’ler denetimin dışında işletmelerin muhasebe kayıtlarını tutma hakkına da sahiptirler. YMM’lerin kayıt tutma hakkı yoktur ancak onların da ayrıca tasdik adı verilen bir görevleri vardır (Yılancı vd., 2016, 13).

3.10.5 KAMU GÖZETİMİ MUHASEBE VE DENETİM STANDARTLARI KURUMU DÜZENLEMELERİ

660 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu mevzuatına göre, denetim esasları, bağımsız denetim kuruluşlarının ve bağımsız denetçilerin; yetkilendirilmeleri, sicil kayıtlarının tutulması, yükümlülükleri, sorumlulukları, denetçilerin ve denetim kuruluşları tarafından yapılan denetim çalışmalarının denetlenmesi ve bunlar hakkında uygulanacak idari yaptırımların belirlenmesine ilişkin usul ve esasları kapsayan “Bağımsız Denetim Yönetmeliği” yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Sağlam ve Yolcu, 2014, 77).

660 Sayılı Kararıname, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun kuruluş amacı;

Uluslararası standartlarla uyumlu Türkiye muhasebe standartlarını oluşturmak ve yayımlamak,

Bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak,

Denetim standartlarını belirlemek,

Bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek ve bunların faaliyetlerini denetlemek,

Bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak olarak açıklanmıştır (Karacan ve Uygun, 2016, 91).

Çok büyük bir oranda Uluslararası Denetim Standartlarının tercümesi şeklinde hazırlanan Türkiye Denetim Standartları Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu tarafından yayımlanmaktadır. Türkiye’de bağımsız denetim yapacak olan bir kuruluş, denetim çalışmaları sırasında Türkiye Denetim Standartlarını dikkate almak zorundadır (Usul, 2015, 40).

Tablo 3. 4 Türkiye Denetim Standartları

BDS NO	STANDART
KKS1	Türkiye Denetim Standartları Kalite Kontrol Standardı
TDS	Riskin Erken Saptanması Sistemi ve Komitesi Hakkında Denetçi Raporuna İlişkin Esaslara Yönelik İlke Kararı
BDS 200	Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi
BDS 210	Bağımsız Denetim Sözleşmesinin Şartları Üzerinde Anlaşmaya Varılması
BDS 220	Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol
BDS 230	Bağımsız Denetimin Belgelendirilmesi
BDS 240	Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları

BDS 250	Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde İlgili Mevzuatın Dikkate Alınması
BDS 260	Üst Yönetimden Sorumlu Olanlarla Kurulacak İletişim
BDS 265	İç Kontrol Eksikliklerinin Üst Yönetimden Sorumlu Olanlara ve Yönetime Bildirilmesi
BDS 300	Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminin Planlanması
BDS 315	İşletme ve Çevresini Tanımak Suretiyle Önemli Yanlışlık Risklerinin Belirlenmesi
BDS 320	Bağımsız denetimin Planlanmasında ve Yürütülmesinde Önemlilik
BDS 330	Bağımsız Denetçinin Değerlendirilmiş Risklere Karşı Yapacağı İşler
BDS 402	Hizmet Kuruluşu Kullanan Bir İşletmenin Bağımsız Denetiminde Dikkate Alınacak Hususlar
BDS 450	Bağımsız Denetimin Yürütülmesi Sırasında Belirlenen Yanlışlıkların Değerlendirilmesi
BDS 500	Bağımsız Denetim Kanıtları
BDS 501	Bağımsız Denetimi Kanıtları Belirli Kalemler İçin Dikkate Alınması Gereken Özel Hususlar
BDS 505	Dış Teyitler
BDS 510	İlk Bağımsız Denetimler-Açılış Bakiyeleri
BDS 520	Analitik Prosedürler
BDS 530	Bağımsız Denetimde Örneklem
BDS 540	Gerçeğe Uygun Değere İlişkin Olanlar Dahil Muhasebe Tahminlerinin ve İlgili Açıklamaların Bağımsız Denetimi
BDS 550	İlişkili Taraflar
BDS 560	Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar
BDS 570	İşletmenin Sürekliliği
BDS 580	Yazılı Açıklamalar

BDS 600	Özel Hususlar-Topluluk Finansal Tablolarının Bağımsız Denetimi (Topluluğa Bağlı Birim Denetçilerinin Çalışmaları Dahil)
BDS 610	İç Denetçi Çalışmalarının Kullanılması
BDS 620	Uzman Çalışmalarının Kullanılması
BDS 700	Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama
BDS 705	Bağımsız Denetçi Raporunda Olumlu Görüş Dışında Bir Görüş Verilmesi
BDS 706	Bağımsız Denetçi Raporunda Yer Alan Dikkat Çeken Hususlar ve Diğer Hususlar Paragrafı
BDS 710	Önceki Dönemlere Ait Karşılık Gelen Bilgiler ve Karşılaştırmalı Finansal Tablolar
BDS 720	Bağımsız Denetçinin Denetlenmiş Finansal Tabloları İçeren Dökümanlardaki Diğer Bilgilere İlişkin Sorumlulukları
BDS 800	Özel Hususlar-Özel Amaçlı Çerçevelere Göre Hazırlanan Finansal Tabloların Bağımsız Denetimi
BDS 805	Özel Hususlar-Tek Bir Finansal Tablonun Bağımsız Denetimi İle Finansal Tablolardaki Belirli Unsurların, Hesapların Veya Kalemlerin Bağımsız Denetimi
BDS 810	Özet Finansal Tablolara İlişkin Rapor Vermek Üzere Yapılan Denetimler
SBDS 2410	Ara Dönem Finansal Bilgilerin, İşletmenin Yıllık Finansal Tablolarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçi Tarafından Sınırlı Bağımsız Denetimi
İHS 4400	Finansal Bilgilere İlişkin, Üzerinde Mutabık Kalınan Prosedürlerin Uygulanmasına Yönelik İşler
GDS 3400	İleriye Yönelik Finansal Bilgilerin İncelenmesi
GDS 3420	Bir İzahnamede Yer Alan Proforma Finansal Bilgilerin Derlenmesine İlişkin Raporlama Yapmak Üzere Üstlenilen Güvence Denetimleri
GDS 3402	Hizmet Kuruluşundaki Kontrollere İlişkin Güvence Raporları
GDS 3000	Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi Veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Diğer Güvence Denetimleri Standardı

Kaynak: Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu web sitesi, http://www.kgk.gov.tr/content_detail-315-792---.html.

BÖLÜM 4. ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİ

4.1 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİ TANIMI

AICPA tarafından yayınlanan 56 no’lu denetim standartında (SAS), analitik inceleme prosedürleri (AIP) aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2015, 153):

“Çeşitli finansal ve finansal olmayan veriler ile işletmenin kayıtları arasındaki anlamlı ilişkilerin incelenmesiyle elde edilen bilgilerin, denetçi tarafından geliştirilen beklentilere uyup uymadığına bakılması işlemlerine analitik inceleme prosedürleri adı verilmektedir.”

Analitik inceleme prosedürleri, işletmenin mali tablolarının analiz edilmesi için kullanılan dikey analiz, trend analizi, karşılaştırmalı tablolar analizi ve oran analizi gibi yöntemleri kullanmaktadır. Ancak aradaki fark, kullanım amacında yatmaktadır. Mali analist bu oranları işletmenin mali durumunu algılayabilmek için kullanırken, hile denetçisi bu oranları işletmenin mali tablolarında yer alan kalemlerin arasındaki ilişkilerde eğer varsa anlamsızlıkları belirleyebilmek ve bu anlamsız ilişkiye neden olabilecek hileyi ortaya çıkarabilmek için kullanır (Mengi, 2013, 122 “ACFE (2013) Fraud Examiners Manuel, International Edition”).

Denetimin her aşamasında bu prosedürlerin kullanılması, hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılması sürecinde önemli rol oynamaktadır. Hilelerin önlenmesine ve ortaya çıkarılmasına yönelik olarak kullanılan analitik inceleme prosedürlerinin sonucunda herhangi bir olağandışı durumla karşılaşılması, önemli bir farklılık veya dalgalanmanın söz konusu olması, beklentilerin dışında bir durum ile karşılaşılması durumunda bu sonuçlar önemli hata veya hile olasılığı olarak kabul edilmektedir (Bozkurt, 2006, 165). Analitik inceleme prosedürler,, işletmenin finansal ve finansal olmayan veriler arasındaki ilişkilerin tutarlılığını değerlemede, denetim riskinin

tespitinde, hesap kalanlarının makullüğünü değerlemede ve denetim sonunda finansal tabloların bir bütün olarak sunumunun doğruluğunu değerlendirmede denetçilerin yararlanmaları gereken en önemli araçtır. Taşıdığı önem nedeniyle, analitik inceleme prosedürlerinin denetim çalışmalarında kullanılması denetim standartlarıyla da zorunlu hale getirilmiştir (Dönmez ve Ersoy, 2009, 59).

Analitik inceleme teknikleri denetçilerin önemli sapmaların bulunmadığı kalemlerde gereksiz bir şekilde maliyeti önemli ölçüde artıran detaylı incelemelerin yapılmasının önüne geçmektedir. İnceleme teknikleri sayesinde, müşteri işletmede söz konusu olabilecek risk unsurları önceden ortaya çıkarılmış olur. Bu sayede denetime ilişkin yol haritasının çerçevesi net bir şekilde çizilebilmekte ve denetimin etkinliği tasarruf boyutunda artırılabilir. Bu yaklaşımın temel sınırlılıklarını fayda sağlayıcılar açısından denetimden beklenen kalite belirler. Denetimin kalitesi ise doğrudan doğruya kanıtların denetçi görüşünü destekler nitelik ve nicelikte olabilmesine bağlıdır (Ökten ve Ökten, 2010, 105).

4.2 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİ AMAÇLARI ve YÖNTEMLERİ

Analitik incelemenin amacı; finansal olan ve finansal olmayan veriler arasında ilişki sağlama ve sağlanan bu ilişkilerle denetlenen işletmenin ön tanımını yapmaktır. Analitik incelemede işlemler arasında olabilecek normal olmayan durumların ortaya çıkarılması ve bu anormalliklerin nedenlerinin belirlenmesi oldukça kolaylaşır (Usul, 2015, 62).

İşletmelerin denetiminde kullanılan analitik inceleme prosedürlerinin amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Toroslu, 2012, 288).

- ✓ Müşterinin işine ilişkin bilgi temini,
- ✓ İşletmenin faaliyetlerini sürdürme gücünün tespiti,
- ✓ Finansal tablo hatalarını belirleme,
- ✓ Denetimde daha az test uygulanmasını sağlama.

Tablo 4.1 Analitik İncelemenin Amaçları ve Yöntemleri

İncelemenin Aşamaları	Amaç	Kullanılan Prosedürlerin Niteliği
Denetimin Planlanması	<ul style="list-style-type: none">✓ Müşteri işletmeyi tanıma,✓ Müşteri işletmenin daha önceden denetlenmemiş finansal tablolarında olabilecek hataların değerlendirilmesini yapmak,✓ Önemlilik limitini belirlemek,✓ Yüksek riskli denetim alanlarını belirlemek,✓ Denetim prosedürlerinin niteliğini, kapsamını ve zamanlamasını planlamak.	<ul style="list-style-type: none">✓ Trend analizi,✓ Oran analizi,✓ Yatay ve dikey analiz,✓ Ussallık analizleri. <p>Müşteri işletmeden elde edilen finansal bulgularının işletmenin içinde yer aldığı sektör rakamlarıyla karşılaştırılmasının yapılması, odak noktası ise müşteri işletmenin finansal pozisyonuna bağlı olarak performans durumudur.</p>
Esas Yöntemler	<ul style="list-style-type: none">✓ Hesap bakiyelerini onaylamak veya ret etmek için kanıt elde etmek.	<p>Oran analizi birbiriyle ilişkili hesaplar arasında yapılmalıdır.</p> <p>Odak noktası hesap bakiyeleri arasındaki uygunluktur.</p>
Nihai Yorum	<p>Ulaşılan sonuçları onaylamak için;</p> <ul style="list-style-type: none">✓ Gelir tablosu,✓ Bilanço,✓ Nakit akım tablosu ve dipnotlar	<ul style="list-style-type: none">✓ Trend analizi,✓ Yatay ve dikey analiz,✓ Ussallık analizleri,✓ Oran analizi. <p>Müşteri işletmenin finansal durumuna, performansına, nakit akışlarına ve dipnotlarına bir bütünlük içerisinde odaklanmak.</p>

Kaynak: Usul, 2015, 63.

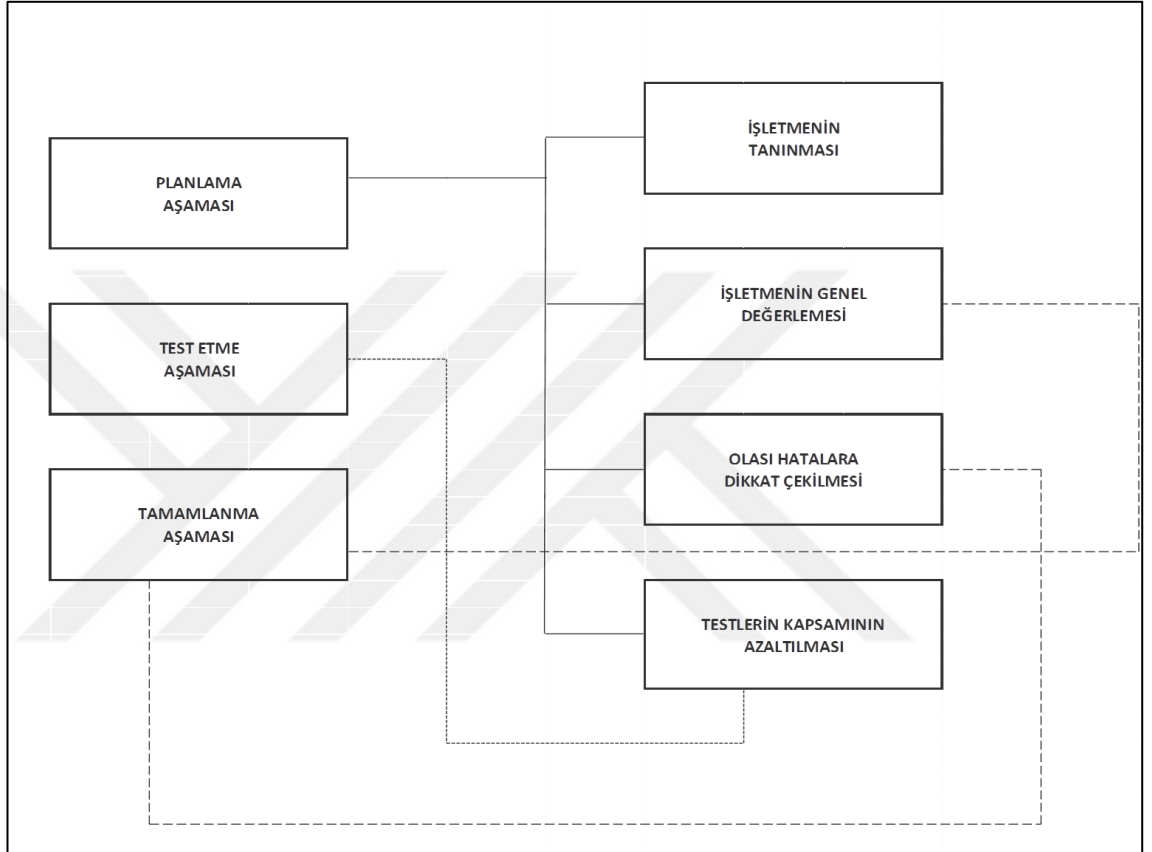
4.3 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN UYGULANMA ZAMANLAMASI

AİP denetim sürecinin üç değişik aşamasında çeşitli amaçlarla kullanılır:

- ✓ Planlama aşamasında,

- ✓ Denetimin yürütülmesi (test etme aşamasında),
- ✓ Denetimin tamamlanma aşamasında.

AİP her üç aşamada denetçiye farklı amaçlar için yararlı olmaktadır (Bozkurt, 2015, 154).

Şekil 4.1 Analitik İnceleme Prosedürleri Uygulanma Aşamaları ve Denetim Amaçları

Kaynak: (Bozkurt, 2015, 154)

4.4 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN TÜRLERİ

Analitik inceleme; denetçi tarafından denetim sürecinin planlama yürütme ve tamamlanma aşamalarında çeşitli amaçlarla kullanılır.

Analitik inceleme çeşitli şekillerde yapılabilir. Bunların belli başlıları;

- ✓ İşletme verileri ile sektör verilerinin,
- ✓ Cari yıl verileri ile önceki yıl verilerinin,

- ✓ Fiili verilerle bütçelenmiş verilerin,
- ✓ Fiili verilerle denetçi verilerinin,
- ✓ Fiili verilerle finansal olmayan verilerin

karşılaştırması olarak sıralanabilirler (Haftacı, 2016, 131).

4.4.1 İŞLETME VERİLERİ ile SEKTÖR VERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu karşılaştırma işleminde amaç, işletmenin kayıtlarından elde edilen veya hesaplanan çeşitli veriler ile işletmenin içinde bulunduğu sektörün verilerinin karşılaştırılarak belirli değerlendirmeler yapabilmektir. Bu tür karşılaştırmalar işletmenin bulunduğu sektördeki başarısını göstermesi açısından yararlıdır. Özellikle denetçiye işletmenin finansal başarısı veya başarısızlığı hakkında fikir verir (Bozkurt, 2015, 157).

4.4.2 İŞLETME VERİLERİ ile ÖNCEKİ YILLARA AİT BENZER VERİLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu tür karşılaştırmalarda işletmenin geçmiş yıllara ait verileri ile denetlenen dönemdeki benzer verileri karşılaştırılır. Bu tür karşılaştırmalardan etkili bir sonuç alınabilmesi için karşılaştırılan verilerin birbirleriyle ilişkili olması ön koşuldur (Toroslu, 2012, 289).

4.4.3 İŞLETME VERİLERİ ile İŞLETME TARAFINDAN BELİRLENMİŞ BÜTÇE VE TAHMİNLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Günümüzde birçok işletme faaliyetleri ve mali sonuçları ile ilgili olarak çeşitli bütçeler hazırlamaktadır. Bütçeler işletme yönetimlerinin beklentilerini yansıtmaktadır. Bu nedenle bütçedeki tutarlar ile gerçekleşen tutarların karşılaştırılması sonucu bulunabilecek önemli farklılıklar denetçi için önemli yanlışlıkların erken uyarısı olarak kabul edilebilir. Örneğin, beklenen satış düzeyine ulaşamaması, tahmin edilen satış karlılığının tutturulamaması, öngörülen gider tutarlarının çok üzerinde giderin gerçekleşmesi, denetçiyi faturasız satış yapıldığı,

maliyetlerin yükseltildiği, gerçek olmayan gider belgelerinin kayıtlara alındığı konularında şüpheye yöneltebilir (Bozkurt, 2015, 160).

4.4.4 İŞLETME VERİLERİ ile DENETÇİ TARAFINDAN BELİRLENMİŞ BEKLENEN SONUÇLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Analitik inceleme prosedürlerinden bir diğeri de müşteri işletmenin fiili verileri ile denetçinin hesaplayarak bulduğu beklenen sonuçların karşılaştırılmasıdır. Denetçi bu prosedürü uygularken, bir hesabın bakiyesini tahmin etmek için diğeri ilgili hesaplardan yararlanabilir veya geçmiş yıllardaki bakiyelerin trendini kullanabilir. Denetçi, denetlenen işletmenin geçmiş yıl bakiyelerine regresyon analizi tekniğini uygulayarak da ilgili yılda olması gereken tutarı tahmin edip işletmenin fiili verileri ile karşılaştırabilir (Toroslu, 2012, 290).

4.4.5 İŞLETME VERİLERİ ile FİNANSAL OLMAYAN VERİLERİN ORTAYA KOYDUĞU BEKLENEN SONUÇLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

İşletmenin finansal olmayan faaliyet verilerinin kullanılarak bulunan olması tahmin edilen tutarlarla, fiili verilerin karşılaştırılması işlemidir. Örneğin işletmenin üretimde kullandığı enerji miktarı ve makine kullanım saatlerinden üretilen mamul miktarının tahmin edilmesi, çalışan işçi sayısından ve aldıkları saat ücretlerinden işletmenin üretim miktarının ve maliyetlerinin tahmin edilmesi, otellerdeki oda sayısından ve doluluk oranlarından hasılatın tahmin edilmesi, ulaşım işletmelerinde taşınan yolcu sayılarından hasılatın tahmin edilmesi gibi (Bozkurt, 2015, 161).

4.5 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİ UYGULANMA AŞAMALARI

Analitik inceleme prosedürlerinin denetimin hangi aşamasında ve nasıl kullanılacağına belirlenmesi ve uygulanması aşamaları aşağıda açıklanmıştır.

4.5.1 HEDEFİN OLUŞTURULMASI AŞAMASI

Denetçi bu aşamada AİP'in denetimin hangi aşamasında ve hangi amaçlarla kullanılacağını belirler. Bu aşamalar, denetimin çalışmalarının planlanması, yürütülmesi ve tamamlanması olarak belirlenmiştir. Bu aşamada prosedürlerin uygulanacağı hesaplar ve bunların kayıtlarda gözükten tutarları belirlenir (Bozkurt, 2015, 163).

4.5.2 KULLANILACAK ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN BELİRLENMESİ AŞAMASI

İlk aşamada hedef belirlendikten sonra, denetçi bu amaçla kullanılacak en uygun analitik inceleme prosedürünü belirlemelidir. Belirlenen hedefin niteliğine göre kullanılacak prosedür değişkenlik göstermektedir. Örneğin denetçi satış giderlerini denetlemek istiyorsa, yıllar itibariyle satış giderlerinin, satışlara olan oranlarının trendini inceler. Satış tutarlarındaki değişmelerin satış giderlerini etkilediği varsayımından yola çıkarak olağan olmayan durumların olup olmadığına bakar (Bozkurt, 2015, 163).

4.5.3 UYGUN VERİNİN KULLANILMASI AŞAMASI

AİP'nin etkili olabilmesi için kullanılacak verilerin doğru bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Uygun verilerin seçimine etki eden üç adet unsur sayılabilir (Bozkurt, 2015, 163-164):

Verinin ilgili olması: karşılaştırma işlemlerinin yararlı olabilmesi için, kullanılacak verilerin oluşturulan hedeflerle ilgili olması gerekmektedir. Örneğin amaç, işletmenin alacaklarının tahsil yeterliliğini incelemek ise ve satışlar içinde nakit satış ağırlıklı ise, hesaplanacak oranlarda toplam satış tutarları yerine kredili satış tutarlarının kullanılması yerinde olacaktır.

Verinin güvenilirliği: kullanılacak verinin güvenilirliği AİP'de önemli bir etkidir. Örneğin hesaplamalarda kullanılan incelenen yılın denetlenmemiş verileri, geçmiş yılların denetlenmiş verilerine göre daha az güvenilirdir. Cari yıla ait olup

kullanılan bilgiler, işletmeye dışarıdan gelmişse veya kuvvetli bir iç kontrol ortamından elde edilmişse, daha güvenilir veri olarak kabul edilirler.

Veri elde edilecek geçmiş yıl sayısı: özellikle trend tekniği uygulamalarında anlamlı sonuçlar elde edebilmek için, yeterli sayıda yıla ait verileri kullanmak gerekmektedir. Genel olarak bu sayının en azından dört yıl olması gerektiği kabul edilmektedir.

4.5.4 KARAR VERME KURALININ BELİRLENMESİ AŞAMASI

AİP'nin amacı işletmenin kayıtlarında bulunabilecek olası hataları belirlemek veya ayrıntılı testlerin kapsamını azaltmak olarak belirlendiğinde, fiili tutarlarla olması beklenen tahmini tutarların karşılaştırması yapılmaktadır. Fiili durum ile olması gereken durum benzer çıktığında sorun yoktur. Ancak karşılaştırılan tutarlar çoğunlukla farklı çıkmaktadır. Denetçi bu aşamada farkların anlamlı olup olmadığına karar verebilmek amacıyla bir "Karar Verme Kuralı" belirleyecek ve kullanacaktır. Bu kuralı belirlemek amacıyla kullanılan iki farklı yaklaşım bulunmaktadır (Bozkurt, 2015, 164-165):

Karar verme sınırının tutar olarak belirlenmesi: denetçi karşılaştırma sonucu ortaya çıkan farkın anlamlı veya önemli düzeyde olup olmadığını belirlemede bir tutarı sınır olarak kullanabilir. Örneğin satış giderlerinin denetiminde fiili tutar ile tahmin edilen tutar arasındaki fark 300 milyon lirayı aşması durumunda, ilgili hesabın ayrıntılı olarak incelenmesine karar verirse, bu tutar önemlilik sınırı olacaktır. Farkın bu tutarın altında çıkması durumunda ise hesabın incelenmemesine karar verebilecektir.

Karar verme sınırının yüzde olarak belirlenmesi: genellikle karar verme sınırının tutar olarak belirlenmesi zor olduğundan, bu tür işlemlerde sınır yüzde olarak belirlenmektedir. Örneğin önemlilik sınırı % 3 olarak belirlenmiş ise ve karşılaştırma sonucu ortaya çıkan fark %3'ün altında kalıyorsa, farklılık anlamsız olarak kabul edilecektir. Hesabın tutarında önemli bir hata veya hile olmadığı kabul edilebilecektir. Fark %3 sınırını aşıyorsa, bu uyarı olarak kabul edilecek ve ayrıntılı incelemeye gidilecektir.

4.5.5 HESAPLAMANIN YAPILMASI AŞAMASI

Denetçi hedefini, uygulayacağı prosedürleri ve önemlilik sınırını belirledikten sonra uygulama aşamasına geçer. Bu aşamada önceden belirlenmiş olan analitik inceleme prosedürleri uygulanır. İncelemeler sonucu iki farklı durumla karşılaşılır:

İnceleme sırasında karşılaşılabilecek olağan olmayan, hata ve hile olasılığı şüphesi uyandıran durumlar,

İncelenen hesabın bakiyesinin denetçi tarafından tahmin edilmesi sonucu ortaya çıkan tutarlar (Bozkurt, 2015, 165-166).

4.5.6 SONUÇLARIN ANALİZ EDİLMESİ AŞAMASI

Denetçi uyguladığı analitik inceleme prosedürleri ile bulduğu sonuçları bu aşamada değerlendirir. Analiz aşamasında denetçinin çalışmalarına etki edecek bazı unsurlar bulunmaktadır (Bozkurt, 2015, 166):

- ✓ İşletme yönetimi ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler,
- ✓ Denetçinin işletme ile ilgili sahip olduğu bilgiler,
- ✓ Diğer denetim prosedürlerinden gelen destekleyici bilgiler,
- ✓ İşletmenin sahip olduğu doğal risk düzeyi.

Denetçi yukarıda sayılan unsurları da dikkate alarak değerlendirmesini yapar.

4.5.7 KARARIN VERİLMESİ AŞAMASI

Denetçi analitik inceleme prosedürlerini uyguladıktan sonra ortaya çıkan sonuca göre vereceği kararlar ilgili bazı seçenekleri dikkate alır (Bozkurt, 2015, 166):

Çıkan sonuca göre önemli olarak kabul edilmeyen durumlar veya farklar varsa, ilgili hesap üzerinde başkaca çalışma yapılmaz.

Olağan olmayan durumlar veya farklar önemli bir düzeyde ise ve yönetim bunlara yeterli açıklama yapabiliyorsa, dar kapsamlı bir ek çalışma yapılabilir.

Olağan olmayan durumlar veya farklar çok önemli bir düzeydeyse ve yönetimden destek gelmiyorsa, gerekli denetim prosedürleri ayrıntılı olarak uygulanır.

4.6 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNDE KULLANILAN TEKNİKLER

Finansal tablolarla ilgili analitik inceleme prosedürleri, finansal tablolarda yer alan tutarlar arasındaki bağlantıları ve bu bağlantıların birbirini izleyen dönemlerdeki eğilimlerini saptamak ve çeşitli şekillerle karşılaştırmalara olanak sağlamak suretiyle yapılır (Toroslu, 2012, 291).

Analitik inceleme tekniklerinden hile denetiminde planlama aşamasında, denetimin yürütülmesi aşamasında ve raporlama aşamasında yararlanılabilmektedir (Pehlivanlı, 2011, 60).

Planlama aşamasında analitik inceleme teknikleri, hile belirtilerini önceliklendirirken diğer bir ifadeyle risk değerlemesi yapılırken kullanılmaktadır. Bu aşamada elde edilecek veri sayesinde hile denetçisi odaklanması gerektiği alanı daha objektif olarak belirleyebilecektir. Ulaşılan her türlü farklı anormal finansal tablo kalemi hile belirtisi olarak kabul edilebilecektir (Pehlivanlı, 2011, 60).

Teoride ve uygulamada başlıca kullanılan teknikler aşağıda sıralanmıştır:

- ✓ Trend analizleri
- ✓ Karşılaştırmalı tablolar analizi
- ✓ Dikey analiz
- ✓ Oran analizleri
- ✓ Ussallık testleri
- ✓ Yapay sinir ağları
- ✓ Uzman sistemler
- ✓ Lojistik regresyon analizi
- ✓ Benford Kanunu

4.6.1 TREND ANALİZLERİ

Bu yöntemde, finansal tablolarda bir yıl baz olarak kabul edilmekte ve o yıla ait tutarlar 100 kabul edilerek bunu izleyen dönemlere ilişkin aynı tür değerlerin baz yılına göre yüzde olarak değişimi hesaplanmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2007, 609).

Temel yıla göre hesaplanan yüzdeler belli tarih veya dönemler arasındaki mali durumu ve faaliyet sonuçlarında meydana gelen değişimleri açık olarak gösterir ve karşılaştırmalı mali tablolara ait verilerin yatay olarak analizine imkân verir. Mali analist, mali tablo kalemlerindeki artış ve azalış eğilimlerinin olumlu veya olumsuz olduğunu belirlerken aralarında anlamlı ilişkiler kurulabilecek kalemleri birlikte değerlendirir (Çabuk ve Lazol, 2011, 173).

Ayrıca analizin anlamlı olabilmesi için temel olarak seçilen yılın her bakımdan işletme faaliyetlerini yansıtacak normal bir yıl olması gerekir (Çabuk ve Lazol, 2011, 173).

Tekniğin uygulanmasında aşağıdaki iki yöntem kullanılır (Lazol, 2010, 47):

Baz yıl yöntemi: bu yöntemde ilk yıl rakamları 100 kabul edilerek sonraki yıl rakamlarının buna göre büyüklüğü hesaplanır. Yöntemden beklenen yararın elde edilebilmesi için, baz olarak seçilen yılın işletme faaliyetleri açısından normal sayılabilecek bir yıl olması gerekir.

Bir önceki yıl yöntemi: bu yöntemde her zaman bir önceki yıl rakamları 100 kabul edilerek izleyen yılın büyüklüğü hesaplanır.

Trend eğilimini hesaplama formülü aşağıdaki gibidir (Bozkurt, 2015, 168):

$$\text{TREND EĞİLİMİ} = \frac{\text{Hesabın İzleyen Dönemdeki Tutarı}}{\text{Hesabın Baz Dönemdeki Tutarı}} \times 100$$

4.6.2 KARŞILAŞTIRMALI TABLOLAR ANALİZİ

Karşılaştırmalı tablolar analizi, bir işletmenin iki veya daha fazla dönemin bilanço ve gelir tablosu, kâr dağıtım, nakit akım, fon akım, özkaynak değişim tabloları gibi finansal tabloların birbirini izleyen dönemler bakımından karşılaştırılmasıyla değişmelerin artış veya azalış olarak hesaplanması ve yorumlanmasıyla elde edilir. Karşılaştırmalı tablolar analizinde beklenen yararın sağlanabilmesi için, karşılaştırmaya esas alınan dönemlerin aynı uzunlukta, aynı muhasebe ilkeleri ve aynı para birimine göre hazırlanmış, enflasyon etkisinden arındırılarak birbiri ile karşılaştırılabilir olması gerekir (Sağlam ve Yolcu, 2014, 670-671).

Karşılaştırmalı tablolar analizinde basit bir biçimde farklara ve yüzdelere bakılarak yorum yapılabilir. Hesapların dönemler itibariyle olağan olmayan değişimler göstermesi denetçinin dikkatini çekerek o noktada yoğunlaşmasına neden olabilir. Örneğin işletmenin yıllar itibariyle satış kârlılıkları %20-25 civarında artarken, incelenen yılda % 40 azalma göstermesi, ayrıntılı incelenmesi gereken bir nokta olarak ortaya çıkar (Bozkurt, 2015, 171).

Karşılaştırmalı tablolar analizi, bir zaman serisi analizidir. Karşılaştırmalı tablolar analizinde her bir kalemin artış ve azalış tutarları da analize dahil edilir. Çünkü, sadece artış ve azalışlardan hareket etmek bazı durumlarda yanıltıcı olabilir. Artış veya azalış oranları, kalemlerdeki değişim tutarlarının göreceli öneminin ortadan kalkmasına yol açabilir. Karşılaştırmalı tablolar analizinin bir diğer üstünlüğü, artış ve azalışların hem kümülatif hem de bir önceki döneme göre hesaplanmasına imkân tanınmasıdır. Böylece kalemlerdeki genel eğilimin yanı sıra, son dönemdeki eğilim de ortaya çıkarılmış olur (Toroslu, 2012, 291-292 “Karapınar ve Zaif, Finansal Analiz, Gazi Kitabevi, 2009, 134”).

4.6.3 DİKEY ANALİZ (YÜZDE YÖNTEMİ ile ANALİZ)

Yüzde yöntemi ile analiz tekniğinde; finansal tablolarda yer alan her kalem aynı tabloda yer alan belirli bir kaleme veya toplam kısmına oranlanmakta ve bulunan yüzdelere göre ifade edilmektedir. Başka bir anlatımla finansal tablolarda yer alan kalemin küme toplamı içindeki oranı hesaplanmaktadır. Örneğin bilançoların yüzde

yöntemi ile analizinde, bilanço toplamı 100 kabul edilerek her bir kalemin toplama oranı hesaplanmaktadır. Ayrıca istenirse, her kalemin kendi grupları içindeki oranı da hesaplanabilir (Akdoğan ve Tenker, 2007, 589).

Yüze indirgenmiş tablolar hazırlandıktan sonra, her kalemin gerek grup toplamı gerekse genel toplamı içindeki ağırlığının uygun olup olmadığı incelenerek analiz yapılmaktadır. Hesaplanan yüzdelerin değerlendirilmesi yapılırken, karşılaştırmalar geçmiş dönem verileri, planlanan veriler ve rakip işletmelerin verileri ile yapılabilir. Geçmiş dönem verileri ile karşılaştırmada, hesaplanan yüzdeler, geçmiş dönemin benzer yüzdeleri ile karşılaştırılmakta ve ortaya çıkan değişiklikler incelenerek işletmenin gelişme yönü analiz edilmektedir (Sağlam ve Yolcu, 2014, 681).

Denetçi işletmenin genel durumunu incelemek amacıyla bilanço kalemlerine dikey analiz uyguladığında üç ana unsuru incelemeye alır (Bozkurt, 2015, 172):

- ✓ Varlık dağılımının incelenmesi,
- ✓ Kaynak dağılımının incelenmesi,
- ✓ Varlık-kaynak ilişkisinin incelenmesi.

Varlık dağılımına bakıldığında, dönen varlık ve duran varlık dağılımı önemlidir. Genel olarak ticaret işletmelerinde dönen varlık oranı, üretim işletmelerinde ise duran varlık oranı fazla olmalıdır. Dönen varlıklar içinde yer alan nakit, alacak ve stok dağılımı önemlidir.

Kaynak dağılımı incelemesinde ise kaynakların pasif toplamı içindeki ağırlıkları önemlidir. Genel olarak kaynak dağılımında büyüklük sırasının öz kaynak, uzun vadeli yabancı kaynak ve kısa vadeli yabancı kaynak biçiminde olması beklenir. Yabancı kaynaklar oranının, öz kaynaklar oranından fazla olması veya kısa vadeli yabancı kaynakların diğer kaynak oranlarından oldukça fazla olması denetçinin işletmedeki denetim riskini artırabilir.

Varlık-kaynak ilişkisine bakıldığında, kaynakların işletmede nasıl kullanıldığına dikkat edilir. Örneğin dönen varlık oranının kısa vadeli yabancı kaynak oranından

fazla olması işletmenin net işletme sermayesine sahip olduğunu gösterir. Tersî durumda, kısa vadeli yabancı kaynaklarla işletmenin duran varlıklarının finanse edildiği ortaya çıkar ki, bu da denetçinin denetim riskini arttırabilir.

4.6.4 ORAN ANALİZLERİ (RASYO ANALİZLERİ)

Bu analiz tekniğinde, finansal tablolardaki kalemler arasındaki anlamlı ilişkiler, birbirinin yüzdesi veya birkaç katı olarak belirtilmektedir. “Rasyo yöntemi ile analiz” biçiminde adlandırılan bu yöntemde, hesap veya hesap grupları arasında matematiksel ilişkiler kurulmak suretiyle, işletmenin; ekonomik ve mali yapısı ile kârlılık, çalışma durumu hakkında bir yargıya ulaşılmaya çalışılmaktadır. Mali analiz tekniğinde, oran sözcüğü, finansal tablolar analiziyle ilgili çalışsal bağlantıları yansıtmaktadır. Başka bir anlatımla oran, iki kalem arasındaki ilişkinin basit matematik ifadesidir. Oranların hesaplanması tek başına bir amaç değildir. Önemli olan bir mali araç niteliğinde olan oranların, işletmenin amaçları ile bütünleştirilerek değerlendirilmesi ve yorumlanmasıdır (Akdoğan ve Tenker, 2007, 640).

Analitik inceleme tekniklerinden biri olan oran analizi tekniği işletmelerin finansal durumu ve faaliyet sonuçlarını kendi içinde ve aynı veya farklı sektörden diğer işletmelerin sonuçlarıyla karşılaştırılarak incelemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu oranlar sadece bir döneme ait olabileceği gibi, birden fazla döneme ait de olabilmektedir. Oranlar, finansal tabloda yer alan değerler arasındaki ilişkileri kurmaya yarar (Kırılıoğlu ve Ceylan, 2014, 23).

Oran analizi yorumları aşağıdaki huşular dikkate alınarak yapılmalıdır (Sağlam ve Yolcu, 2014, 693):

- ✓ Oran analizinde anlamsız oran kullanmaktan kaçınılmalıdır,
- ✓ Oranlar doğru ve amaca uygun bir biçimde yorumlanmalıdır,
- ✓ Oranlar üzerindeki mevsimlik ve konjoktürel hareketlerin etkileri yorumda dikkate alınmalıdır,
- ✓ Oranlardaki değişikliklerin nedenleri ve işletme açısından taşıdığı önem doğru belirlenmelidir,
- ✓ Oranlardaki değişmeler ek bilgilerle desteklenerek yorumlanmalıdır,

- ✓ Oran sonuçları oranda yer alan değerlerin tutarları da dikkate alınarak yorumlanmalıdır,
- ✓ Oranlar değerlendirilirken işletmenin kendi geçmiş yıllar bilgileri yanında sektörün genel durumu dikkate alınmalıdır,
- ✓ Oran analizi ile işletmenin geçmiş performansı değerlendirilirken gelecekle ilgili ipuçları dikkate alınmalıdır.

Teoride ve uygulamada yer alan çok sayıda oran türü bulunmaktadır. Bunların başlıcaları aşağıdaki gruplar içinde yer almaktadır (Bozkurt, 2015, 174):

4.6.4.1 Likidite Oranları

İşletmelerin kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünü ölçmeye yarayan oranlardır. Temel olarak 3 tane likidite oranı vardır. Bu oranlar aynı zamanda işletmenin Net Çalışma Sermayesi hakkında da fikir verirler (Çaldağ, 2007, 294)

1. Cari Oran
2. Asit-Test Oranı
3. Nakit Oranı

Cari Oran: dönen varlıklar ile kısa vadeli yabancı kaynaklar arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Cari oran aşağıdaki biçimde bulunur (Bozkurt, 2015, 175):

$$\text{CARI ORAN} = \frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$$

Bu oran, en genel anlamda işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünü göstermektedir. Genelde 2 olması istenir (Çaldağ, 2007, 295).

Asit-Test Oranı: bu oran cari oranı tamamlayarak onu daha anlamlı hale getirir. Dönen varlıkların toplamından hemen nakde dönüşmeyecek olan kalemler ile nakit girişine neden olmayacak kalemlerin eksilmesi ile işletmenin kısa vadeli borçlarını ödemesinin mümkün olup olmadığı belirlenir (Sağlam ve Yolcu, 2014, 694).

Asit-test oranının genelde 1:1 olması yeterli sayılmaktadır. Oranın 1 olması, işletmenin kısa vadeli borçlarının tamamının nakit ve süratle paraya çevrilebilir değerlerle karşılanabileceğini gösterir. Ancak oranın 1'den küçük olması veya 1'e eşit olması her zaman işletmenin likidite durumunun kötü veya iyi olduğunun bir göstergesi değildir. Likidite oranı birden büyük olmasına rağmen, işletme alacaklarını tahsilde güçlüklerle karşılaşılıyor ise, bu durumun göz önünde bulundurulması ve hemen olumlu bir sonuca ulaşılmaması gerekir. Aynı biçimde asit-test oranı birden küçük olan bir işletmede, eğer stokların devir hızı yüksek ise, oranın birden küçük oluşunu olumsuz olarak değerlendirmemek gerekir. Özetle likidite oranlarının değerlendirilmesinde, stok devir hızı, alacakların tahsilat süreleri, stoklara olan bağımlılığın ve diğer faktörlerinde gözönünde bulundurulması uygun olur (Akdoğan ve Tenker, 2007, 648).

$$\text{ASİT-TEST ORANI} = \frac{\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$$

Nakit Oranı: en duyarlı likidite ölçüsü olan bu oran, işletmenin anında borç ödeme gücünü gösterir. İşletmenin nakit açısından yeterlilik düzeyini gösteren bu oranın payı hazır değerlerden oluşmakla birlikte istenirse menkul kıymetlerde paya eklenebilir (Haftacı, 2016, 143).

İşletmenin çok düşük veya çok yüksek likidite oranlarına sahip olması denetim açısından dikkati çeken bir olaydır. Düşük likidite oranlarında denetçi açısından işletme riski artmaktadır. Yüksek likidite oranlarında ise dönen varlık kalemlerinin tutar açısından gerçek olup olmadıkları araştırılmalıdır (Bozkurt, 2015, 175).

Oranın 0,20'nin altına düşmemesi genel bir kural olarak arzulanmaktadır. Oranın 0,20'nin altına düşmesi durumunda, işletmenin para durumunda sıkışık bir durum ortaya çıkar ve işletmenin yeni krediler bulma zorunluluğu doğar. Ancak oranın büyük olması da arzulanmaz. İşletmede devamlı nakit fazlasının olması, paranın iyi kullanılmayıp hareketsiz bırakıldığının göstergesidir (Akdoğan ve Tenker, 2007, 649).

$$\text{NAKİT ORAN} = \frac{\text{Hazır Değerler}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$$

Stok Bağımlılık Oranı: işletmenin kısa vadeli yabancı kaynaklarının ödenebilmesi için stoklarına ne kadar bağlı olduğunu gösteren tamamlayıcı bir orandır (Haftacı, 2016, 144).

Stok bağımlılık oranı, işletmenin kısa vadeli borçlarının geri ödenebilmesinde, hazır değerleri ve diğer süratle paraya çevrilebilir varlıkların dışında, stokların yüzde kaçının satılması gerektiğini gösterir (Akdoğan ve Tenker, 2007, 650).

$$\text{STOK BAĞIMLILIK ORANI} = \frac{\text{KVYK} - (\text{Hazır Değerler} + \text{Menkul Kıymetler})}{\text{Stoklar}}$$

4.6.4.2 Mali Oranlar (Finansal Yapı Oranları)

Bu grupta işletmenin mali yapısının ve uzun vadeli borç ödeme gücünün göstergesi olan oranlar yer alır. Kaldıraç oranları olarak da adlandırılan bu oranlar varlıkların ne kadarlık kısmının kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklarla ne kadarlık kısmının ise öz kaynak ile finanse edildiğini, öz kaynaklarla yabancı kaynaklar arasında uygun bir denge bulunup bulunmadığını tespit için kullanılırlar. Mali yapıyla ilgili oranlar işletmenin faaliyetlerini zararlarla kapatması, varlıklarının değerinin düşmesi ve beklediği nakit hareketlerinin gerçekleşmemesi durumunda işletmenin yabancı kaynaklarını zamanında ödeyip, ödeyemeyeceği konusunda önemli bilgiler sağlar. Öz kaynakların toplam kaynaklar içindeki oranının yüksek olması, kredi verenler açısından riski azaltır (Çabuk ve Lazol, 2011, 211-212).

Finansal Kaldıraç Oranı: yabancı kaynak oranı olarak da adlandırılan finansal kaldıraç oranı toplam yabancı kaynakların pasife yani toplam kaynaklara oranıdır. Bu oranın % 50 olması iyi, daha da küçük olması daha iyidir (Haftacı, 2016, 144).

$$\text{FİNANSAL KALDIRAÇ ORANI} = \frac{\text{Toplam Yabancı Kaynaklar}}{\text{Pasif Toplamı}}$$

(YABANCI KAYNAK ORANI)

Finansman Oranı: bu oran finansman oranı, borçlanma katsayısı ve ödeme gücü katsayısı adları ile ifade edilmektedir. İşletmenin öz kaynakları ile yabancı kaynakları arasında uygun bir oranın olup olmadığının analizine olanak verir. Genel bir kural olarak oranın 1 olması istenir. Finansman oranının 1'den yüksek olması, işletmeyi alacaklı durumunda bulunan üçüncü kişilerin baskısından kurtarır. Oranın 1'den küçük olması ise, işletmeye kredi verenlerin, işletme sahip ve ortaklarından daha fazla işletmeye yatırımda bulduklarını gösterir. Bu durum alacaklıların güvencesini azaltır ve ekonomik durgunluk dönemlerinde ağır faiz yükü nedeniyle işletmenin borçlarını ödeyememe durumunda bırakabilir (Sağlam ve Yolcu, 2014, 696).

$$\text{FINANSMAN ORANI} = \frac{\text{Öz Kaynaklar + Ödenmemiş Sermaye}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$$

Borçların Öz Kaynaklara Oranı: Bu oran işletmenin borçları ile öz kaynakları arasındaki ilişkiyi gösterir. Amaç işletmenin öz kaynaklarının yüzde kaç kadar borçlandığını görebilmektir. Oranın % 100'ün üzerinde olması işletmenin borçlarının öz kaynaklarından fazla olduğunu gösterir. Bu durum denetçiler, ortaklar ve alacaklılar açısından olumsuz bir görüntüdür. Genel olarak işletmenin kaynaklarının büyüklük açısından öz kaynaklar, uzun vadeli yabancı kaynaklar ve kısa vadeli yabancı kaynaklar sırasında olması tercih edilir (Bozkurt, 2015, 176).

$$\text{BORÇLARIN ÖZ KAYNAKLARA ORANI} = \frac{\text{Toplam Borçlar}}{\text{Öz Kaynaklar}} \times 100$$

Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Toplam Kaynaklara Oranı: Kısa vadeli yabancı kaynakların toplam kaynaklara oranı, işletme varlıklarının yüzde kaçının kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Başka bir anlatımla aktifin yabancı kaynaklardan oluştuğunu ortaya koyar. Oranın yüksek olması, aktifin büyük bir bölümünün kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmiş olduğunu gösterir. Genelde üretim işletmelerinde, oranın % 0,30 dan fazla olmaması arzulanır. Özellikle duran varlık grubunun, kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmesi hiç arzulanmaz. Aksi durumda, işletmenin net çalışma sermayesi negatif bir sayı olacağından, işletme faaliyetlerinin sürdürülmesinde üçüncü kişilerin baskısı altına girilmiş olunur (Akdoğan ve Tenker, 2007, 656).

$$\text{ORAN} = \frac{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}{\text{Pasif Toplamı}} \\ \text{(Öz Kaynaklar + Yabancı Kaynaklar)}$$

Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Toplam Kaynaklara Oranı: Uzun vadeli yabancı kaynakların pasif (veya aktif) toplamına oranı işletmenin sahip olduğu varlıkların ne kadarlık bir kısmının uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Ülkemizde uzun vadeli borç temin imkânlarının sınırlı olması nedeniyle bilançolarda uzun vadeli yabancı kaynakların nispi öneminin düşük olduğu görülmektedir. Zaten pasif toplamı içinde öz kaynak ve kısa vadeli yabancı kaynakların oranlarını dikkate aldığımızda bu oranın normal şartlarda 1/6 olması gerekmektedir. Ancak oranın bunun üzerinde gerçekleşmesi kısa vadeli yabancı kaynak oranını azaltmak kaydıyla normal kabul edilebilir (Çabuk ve Lazol, 2011, 216).

$$\text{ORAN} = \frac{\text{Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar}}{\text{Pasif Toplamı}} \\ \text{(Öz Kaynaklar + Yabancı Kaynaklar)}$$

Duran Varlıkların Öz Kaynaklara Oranı: Bu oran, öz kaynakların ne ölçüde, aktifte duran varlıkların finansmanında kullanıldığını gösterir. Genelde oranın 1'den küçük olması istenir. Hesaplanan oranın 1'den büyük olması, duran varlıkların bir kısmının borçlanılarak sağlanmış olduğunu gösterir (Sağlam ve Yolcu, 2014, 698)

$$\text{ORAN} = \frac{\text{Duran Varlıklar}}{\text{Öz Kaynaklar}}$$

4.6.4.3 Faaliyet Oranları

İşletmenin varlık ve kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını ölçmek için bu oranlar kullanılır. İşletmelerin çalışma durumunun analizinde, işletme faaliyetlerinde kullanılan varlıkların işletme yönetimi tarafından, verimli ve etkin kullanılıp kullanılmadığı incelenebilir. İşletmeye ait bu bilgiler sektördeki diğer işletmelerle, rakip işletmelerle veya benzer işletmelerle karşılaştırmak suretiyle varlıkları verimliliğini veya etkinliğini ölçebilir (Sağlam ve Yolcu, 2014, 699).

Alacak Devir Hızı: Alacak devir hızı bir faaliyet dönemindeki kredili satışların ticari alacaklara bölünmesi suretiyle hesaplanır. Ancak analist işletmenin kredili satış tutarını belirleyemiyorsa, payda net satışlar tutarına yer verilmek suretiyle oran hesaplanır (Çabuk ve Lazol, 2011, 221).

$$\text{Alacak Devir Hızı} = \frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Ortalama Ticari Alacaklar}}$$

Alacak devir hızının artışı, işletmenin lehine yorumlanan bir durum olup, işletme sermayesinin alacaklara göreli olarak daha az bağlandığını gösterir. Bunun tersi ise işletme sermayesinin büyük bir kısmının alacaklara bağlandığını gösterir (Toroslu, 2012, 299).

Stok Devir Hızı: Bu oran yardımıyla işletmenin stokları ile net satışları arasında ilişki kurularak, stokların bir dönemde kaç kere satıldığı ortaya konulabilir (Bozkurt, 2015, 178).

$$\text{Stok Devir Hızı} = \frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Ortalama Stoklar}}$$

Normalde bu oranın yüksek çıkması olumlu karşılanır. Orandaki önemli bir düşüklük dikkati çeker. İşletmenin satışlarında düşme olabilir, stoklar yüksek değerlenmiş olabilir, stoklar içinde satılamayacak mallar var olabilir, faturasız satıldığından stoklardan çıkılmayan mallar olabilir, işletme dışı alanlarda kullanılan krediler stoklara gizlenmiş olabilir, işletme zarardan kâra geçebilmek için stokları gerçek olmayan biçimde şişirmiş olabilir. Denetlenen yılda bu oranın durumunu anlayabilmek için, işletmenin önceki yıllardaki oranlarına ve sektör ortalamalarına bakmak gerekir (Bozkurt, 2015, 178).

Varlık Devir Hızı: Bu oran işletmenin aktiflerinin verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının ölçümünde kullanılır. İşletmenin varlık devir hızı oranı sektöre göre yüksekse, aktiflerin verimli ve etken olarak kullanıldığı anlamını verir. Varlık devir hızı oranı yükseldikçe işletmenin kârlılığı da artar (Usul, 2015, 68).

$$\text{Varlık Devir Hızı} = \frac{\text{Satış Gelirleri}}{\text{Toplam Varlıklar}}$$

4.6.4.4 Kârlılık Oranları

İşletmelerin emrine verilmiş bulunan öz ve yabancı kaynakların, verimlendirme derecesinin ölçümünde kullanılan oranlar bu grupta toplanmaktadır. İşletmelerin gerek bir bütün olarak tüm faaliyetlerinde kârlı çalışıp çalışmadığının belirlenmesinde bu oranlardan yararlanır. Kârlılık oranları ile, işletmenin geçmişteki kazanç gücü ve faaliyetlerinin etkinlik derecesi değerlendirilir (Akdoğan ve Tenker, 2007, 668).

Brüt Kâr Oranı: Bu oran brüt satış kârı tutarının, net satışlara oranlanmasıyla hesaplanır. Bu oran işletmenin ana faaliyet konuları ile ilgili olarak elde ettiği kârlılık yüzdesini gösterir. Denetçi açısından gerçek olmayan bir biçimde kârlılık oranıyla ilgili bir düzenleme yapıp yapmadığını ortaya koymaya yarar. Bu oran işletmenin net satışları ve satışlarının maliyetinden etkilenir. Özellikle işletmelerin faturasız satış

yapma imkânı bulunmuyor ise, kârı azaltabilmek için satışların maliyetini gerçek olmayan bir biçimde artırmaya yönelirler. Denetçi, denetlediği yılda gözüken brüt kâr oranı ile işletmenin önceki yıllardaki kâr oranlarını karşılaştırarak, önemli dalgalanmalar olup olmadığına bakar. Ayrıca hesaplanan oran ile sektör ortalamalarını karşılaştırır (Bozkurt, 2015, 178-179).

$$\text{Brüt Kâr Oranı} = \frac{\text{Brüt Satış Kârı}}{\text{Net Satışlar}}$$

Faaliyet Kârı Oranı: İşletmenin, iş hacmi rantabilitesi hakkında bilgi veren oran, bir işletmenin esas faaliyetinden ne ölçüde kârlı olduğunun saptanmasında kullanılır. Oranın yüksek olması işletmenin lehine yorumlanır. Faaliyet kârı / net satışlar oranının yeterli olup olmadığının saptanmasında işletmenin geçmiş yıllardaki durumuna ve aynı endüstri kolundaki işletmelerin oranlarına bakmak gerekir (Akdoğan ve Tenker, 2007, 669).

$$\text{Faaliyet Kârı Oranı} = \frac{\text{Faaliyet Kârı}}{\text{Net Satışlar}}$$

Net Kâr Oranı: Bu oran işletmenin dönem sonundaki başarısını gösterir. Yine bu oranın yorumlanmasında sektör ile karşılaştırılmasının yapılması gereklidir. Denetçi, net kâr oranını yorumlarken, brüt kâr oranıyla beraber incelemesinde fayda vardır. İşletmenin brüt kâr oranı değişmiyor, buna karşılık net kâr oranı yıllar itibariyle düşüş gösteriyorsa; bunun nedeni işletmenin katlanmış olduğu maliyetleri satış fiyatlarına dahil edememesi veya bilinçli olarak kârın düşürülmesinin arzulanmasından kaynaklanmaktadır. (Burada vergi oranlarında bir artışın olmadığı varsayılmıştır). Buna karşılık işletmenin aynı dönemde net kâr oranı sabitken brüt kâr oranı düşükse bunun nedeni ise; işletmenin düşük fiyatlandırma yapması veya varlıklarını etkin olarak kullanamaması söz konusudur. Denetçi bunun nedenini açıklamak zorundadır (Usul, 2015, 72).

$$\text{Net Kâr Oranı} = \frac{\text{Dönem Net Kârı}}{\text{Net Satışlar}}$$

4.6.5 USSALLIK TESTLERİ

Ussallık testleri işletmenin mali nitelikli olmayan faaliyet verilerinden yararlanarak bir hesap kaleminin denetçi açısından beklenen tutarının tahmin edilmesidir. Örneğin bir taşımacılık işletmesinin, taşıdığı yolcu sayısından, katedilen yol uzunluğundan yola çıkılarak taşıma gelirlerinin tahmin edilmesi. Oda sayısından, doluluk yüzdelerinden yola çıkılarak otel hasılatının tahmin edilmesi gibi. Çalışan işçi sayısından, tüketilen enerji miktarından yola çıkılarak bir işletmenin üretim miktarının bulunması gibi (Bozkurt, 2015, 179-180).

Finansal tablolar denetiminde kullanılan ussallık testleri basit olarak aşağıda belirtilen üç aşamadan oluşur (Toroslu, 2012, 302).

- ✓ Öncelikle test edilecek hesap ile ilgili değişkenlerin tanımlanması,
- ✓ Hesap ile değişkenler arasındaki ilişkiye uygun bir modelin oluşturulması,
- ✓ Değişkenlerin bir araya getirilerek uygun tahminlerin oluşturulması.

Sonuç olarak yapılan bu çalışma sonrasında ulaşılan tahminler test edilen hesapla ciddi bir şekilde çelişmiyorsa bu hesap kalemiyle ilgili olarak olumlu bir görüşe ulaşmak mümkün olacaktır. Ancak finansal olmayan bilgilerin tespitinin ve ulaşılmasının güç olması bu yöntemin uygulanmasındaki en önemli güçlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulanmasının da güç olması diğer denetim tekniklerine göre bu tekniği dezavantajlı konuma getirmektedir. Öte yandan finansal olmayan bilgileri kullanabilme olanağı nedeniyle bu teknik diğer analiz tekniklerine göre avantajlı bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.6.6 YAPAY SİNİR AĞLARI

Yapay sinir ağıları insan vücudunda bulunan sinir ağıları ile benzer özelliklere sahip bir bilgi işleme sistemidir. Yapay sinir ağıları, denetçinin beklenen bir değer yaratmasını sağlarken aynı zamanda oluşturulan bu beklenen değer ile müşteri işletme tarafından oluşturulan değer arasında karşılaştırma yapmasına olanak sağlamaktadır. Yapay sinir ağıları zaman serisiyle beraber kullanılabilir. Zaman serileri işletme varlık veya borçlarında zaman içinde gerçekleşen değişimleri dikkate alarak gelecekte olabilecek varlık veya borç değişimlerini tahmin etmeye çalışır. Yapay sinir ağıları mevcut verilerden mevcut durumu öğrendiği için yeni bir durumla karşılaştığında öğrendiği modeli yeni durum için genelledebilmektedir. Sistem tümevarım mantığı ile çalışmaktadır. Sistem deneme yanılma yoluyla girdi ve çıktı arasındaki ilişkinin fonksiyonunu tanımlar ve çok boyutlu, doğrusal olmayan, karmaşık, eksik, kusurlu ve problemin çözümü için özellikle bir matematik modelin ve algoritmanın bulunmaması halinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Usul, 2015, 78-79).

4.6.7 UZMAN SİSTEMLER

Uzman sistemler; insanın problem çözebilme becerisini taklit etmeye programlanmış bir bilgisayar sistemidir. Diğer bir ifadeyle uzman sistemler; belirli bir alanda donatılmış ve problemlere o alanda uzman bir kişinin getirdiği şekilde çözümler getirebilen bilgisayar programlarıdır. Uzman sistemler muhasebe denetiminde kullanılacağı zaman; sisteme önceden bilgi mühendisleri tarafından olması gereken kuralları yerleştirilir. Sistem bu kurallar çerçevesinde incelemesini yapar. Sistem bu değerlemeyi yaparken denetim risk düzeyini veya denetçinin kabul edebileceği risk oranını belirler. Sistem bu belirlemeyi yapılırken; olasılık veya kanaate göre değil, elde etmiş olduğu bulguları kullanır. Uzman sistemler muhasebe denetiminde; iç kontrol sisteminin değerlemesinde, denetim planının oluşturulmasında, örnekleme yapılması, risk analizleri, delillerin değerlendirilmesi, denetim ekibinin oluşturulması ve işletme varlıklarının doğru olarak değerlendirilmesinin yapılıp, yapılmadığını inceler (Usul, 2015, 79).

4.6.8 LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ

Bağımlı değişken ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişkinin fonksiyonel şeklini belirleyerek tahmin etme amacıyla kullanılan lojistik regresyon analizinin temel amacı birden çok bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi modellemektir. Lojistik regresyon açıklanan değişkenin tahmini değerlerini olasılık kurallarına uygun sınıflandırma imkânı verir. Daha önceleri tıp alanında kullanılan bu yöntem son zamanlarda sosyal bilimlerde de kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle muhasebe denetiminde kullanılan geleneksel analitik yöntemlere ilaveten kullanılmaktadır. Lojistik regresyon analizi; işletmenin finansal durumunun sürdürülebilirliğinin tespitinde, kredili mal satışlarında alacağın tahsil edilebilme kabiliyetleri ve işletmenin piyasa değerinin tespiti veya sürdürülebilirliğinin tespitleri gibi çalışmalarda kullanılmaktadır (Usul, 2015, 79).

4.6.9 BENFORD KANUNU

Günümüzdeki finansal krizlerin en önemli nedenlerinden birisinin, finansal raporlamada şeffaflığın sağlanamaması olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü finansal raporların gerçek durumu yansıtmamasının doğuracağı sonuçların, önemi artmaktadır. Bu bağlamda; finansal bilgi kullanıcılarına, karar alma süreçlerinde kullanmaları için gerekli olan finansal bilgileri temin eden finansal raporların üretimi sürecinde yapılmış olan hata ve hilelerinin yarattığı kayıpların da eskisine göre çok daha ağır oldukları açıktır. Dolayısıyla günümüzde, finansal raporlarda yer alan hata ve hilelerin ortaya çıkarılması ve önlenmesine ilişkin yöntemlerin önemi de oldukça artmaktadır. Bu nedenle, hile ortaya çıkarma yöntemleri geliştirilmekte ve giderek çeşitlenmektedir. Muhasebede hilelerin ortaya çıkarılması amacıyla kullanılan yöntemlerden birisi de Benford Modeli'dir (Çubukçu, 2009, 114).

Benford Kanunu aslında temeli 1881'lere dayanan bir matematik kanunu olup, ilk olarak Simon Newcomb adlı matematik ve astronomi profesörü tarafından keşfedilmiştir. Newcomb, logaritma kitaplarının 1 rakamı ile başlayan sayfalarının diğer sayfalara göre daha çok yıpranmış olduğunu fark etmiş ve araştırmasına başlamıştır. 2 ile başlayan sayfaların ise 3 ile başlayan sayfalara, 3 ile başlayanların ise 4 ile başlayanlara oranla daha çok yıpranmış olduğunu belirtmiştir. 9 ile başlayan

sayfaların ise en az yıprandığını açıklamıştır. Newcomb o dönemde herhangi bir rakamın sıfırdan farklı bir rakamla başlama ihtimali üzerine bir makale hazırlamış ancak çalışması fazlaca dikkate alınmamıştır (Mengi, 2013, 130).

Sonrasında ise 1938 yılında fizikçi Frank Benford tarafından literatüre sokulmuştur. Benford, bu durumun bir tesadüf olmama ihtimalinden hareketle birbirinden farklı 22229 sayı seti üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bu analizler sonucunda 1 sayısının herhangi bir sayının ilk basamağında yer alma yüzdesini % 30 olarak hesaplamıştır. Bu kanuna göre seçilen sayının diğer rakamlar ile başlama olasılığı ve diğer basamaklarda belirli bir rakamın bulunma olasılığı da aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Mengi, 2013, 131, “Nigrini Mark J., 1999, 79-83).

Tablo 4.2 Benford Kanunu’na Göre Rakamların İlk Dört Basamakta Bulunma Olasılığı

Rakamlar	İlk Basamak	İkinci Basamak	Üçüncü Basamak	Dördüncü Basamak
0	-	.11968	.10178	.10018
1	.30103	.11389	.10138	.10014
2	.17609	.10882	.10097	.10010
3	.12494	.10433	.10057	.10006
4	.09691	.10031	.10018	.10002
5	.07918	.09668	.09979	.09998
6	.06695	.09337	.09940	.09994
7	.05799	.09035	.09902	.09990
8	.05115	.08757	.09864	.09986
9	.04576	.08500	.09827	.09982

Kaynak: Mengi, 2013, 131.

Muhasebe profesörü Mark J. Nigrini kişilerin herhangi bir hileli eylem yapmaya karar verdiklerinde bu eylemi gerçekleştirebilmek için uydurdukları sayıların tesadüfi sayılar olmayacağından yola çıkarak Benford Kanunu’nu denetim alanında kullanmayı denemiştir. Yapılan hileli eylemlerde ortaya konan sayıların da bu nedenle Benford tarafından ortaya konan kanun ile uyumlu olmasının mümkün olmadığını, ortaya çıkan farklılığın gerçekleştirilen hileli finansal raporlama belirtisi olabileceğini belirtmiştir (Mengi, 2013, 132, “Türkyener, C. Mustafa, 2007, 118).

Benford Yasası’nın özellikle vergi denetim amacıyla “Risk Odaklı Analiz” sisteminin bir unsuru olarak çalışabileceği söylenebilir. Gerek yurt dışında bu anlamda yapılmış çalışmalar (özellikle Amerika Birleşik Devletleri temelli) ve gerekse de yurt

içinde pilot uygulama sonuçları bu Yasa'dan yararlanılabileceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Erdoğan vd., 2014, vii).

Hileyi ortaya çıkarmak için kullanılan Benford Kanunu'nun başlıca avantajı kullanımı ve uygulanması açısından düşük maliyetli olmasıdır. Bu yöntem şirketin veri tabanına uygulanmaktadır. Olası şüphelilerin, yöntemin hile tespiti için kullanıldığını anlama olasılıkları düşüktür ve hileyi yapmaya devam ettikçe yakalanmaları kolaylaşmaktadır (Terzi, 2012, 167, "Erdoğan, Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Benford Yasası, 2001, 3).

Denetçi elindeki verilerin Benford Yasası'na uygun olup olmadığı konusunda bir yargıya varmalıdır. Denetçinin bu yöntemi kullanmayı uygun görüp görmemesi her tür verinin analizinde bu yöntemin kullanılacağı anlamına gelmemelidir. Benford Yasası'nı kullanarak yapılan sayısal analizler, ortaya çıkartıcı özelliklerinden dolayı, hile olasılığını belirlemede faydalı bir araçlardır. Tanımlanmış veri, beklenen sayı dağılımı karşılamazsa denetçi, bu alanda hile riski olduğunu düşünüp ek denetim çalışmaları yapabilir. Örneğin alıcılar hesaplarına ait tutarlara bu analiz uygulanıp ve Benford Kanunu'ndan önemli sapmalar bulunduğu, denetçi doğrulama düzeyini artırıp yoğunlaşması gereken verileri belirleyerek ek işlem taraması yapabilecektir. Şöyle ki sadece kayıtlanmış kredili satışları destekleyen belgeleri daha fazla inceleyebileceği gibi sapmanın yoğun olduğu (3 ile başlayan, 5 ile başlayan gibi) tutarlara ait satışların incelenmesini de yoğunlaştırabilir (Yanık ve Samancı, 2013, 342, "Küçük, 2008").

4.7 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN BAĞIMSIZ DENETİME ETKİSİ

Günümüzde diğer birçok alanda olduğu gibi ticaret ve ekonomi alanlarındaki büyüme ve gelişme nedeniyle, işletmelerde yapılan hata ve hileler çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Mikro olarak bakıldığında orta boyutta bir işletmede bile bir yıl içerisinde binlerce muhasebe işlemi yapılabilmektedir. Büyük işletmelerde ise bu sayı çok daha fazla olmaktadır. İşlemlerin sayısının çokluğu, bağımsız denetçinin denetim süreci boyunca tüm belgeleri ve işlemleri denetlemesini imkânsız hale getirmektedir. Ayrıca hileleri gizlemek isteyen bir yönetim bağımsız denetçiye yanlış bilgiler vererek hilelerin ortaya çıkarılmasını engelleyebilir. Aslında bağımsız denetçinin tüm işlemleri ve

belgeleri tek tek inceleme imkânı olsa bile bu hem zaman açısından hem iş gücü açısından mantıklı olmayacak ve denetimin maliyetinin artmasına neden olacaktır.

4.7.1 BAĞIMSIZ DENETİM SÜRECİNDE ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN KULLANILMA AMACI

Denetçinin birinci görevi, denetlediği finansal tablolarla ilgili bir kanıya sahip olmaktır. Ancak bu ana görevinin yanında, denetim çalışmasından beklenen ikinci derecede önemli amaçlardan ilki, o işletmenin kayıtları ile finansal tablolarındaki hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasıdır (Haftacı, 2016, 170).

Son yıllardaki gelişmeler analitik inceleme prosedürlerinin denetimin çeşitli aşamalarında kullanımını önemli bir duruma getirmiştir. AİP'teki temel amaç, işletmenin denetçiye sunduğu veriler ile işletme içinden ve işletme dışından elde edilen ilişkili verilerin çeşitli biçimlerde karşılaştırılarak ortaya konulan sonuçlar ile denetim çalışmalarına yön verilmesidir (Bozkurt, 2015, 153).

Analitik inceleme prosedürlerinin düzgün bir biçimde kullanılması denetçilere oldukça zaman kazandırmakta, onları rutin ve sıkıcı denetim uğraşlarından kurtarmakta ve denetimin maliyetini azaltmaktadır (Bozkurt, 2000,2).

Analitik inceleme veya denetim yöntemlerinin muhasebe denetiminde oldukça önemli bir yeri vardır. Denetimin rutin, şekli hesap denetiminden çıkıp, risk ağırlıklı bir denetime kayma sürecinde analitik incelemelerin değeri de artmaktadır. Çünkü analitik incelemeler adeta bir riskli alanların teşhis aracı gibi fonksiyon icra etmekte, daha fazla riskli denetim alanlarına daha çabuk bir şekilde dikkat çekmektedir (Toroslu, 2012, 281).

4.7.2 BAĞIMSIZ DENETİM SÜRECİNDE ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN KULLANILMA AŞAMALARI

Analitik inceleme teknikleri denetimin planlanması aşamasında, işletmenin faaliyet koşullarının ve çevresiyle olan ilişkilerinin kavranması için risk değerlendirme yöntemi olarak, denetim programının yürütülmesi aşamasında, işletmenin sunduğu bilgi ve belgelerle yaptığı açıklamalardaki önemli yanlışlık riskinin azaltılarak kabul edilebilir bir seviyeye indirilmesinde maddi doğruluk testlerinden daha etkili ve etkin olduğu

kanaatine varıldığında bağımsız denetim tekniği olarak ve denetimin tamamlanması aşamasında finansal tabloların genel olarak gözden geçirilmesi amacıyla kullanılırlar (Karacan ve Uygun, 2016, 277).

Analitik inceleme “mantıklılık incelemesi” şeklinde de adlandırılabilir. Çünkü bu tür incelemelerde yapılan; aynı işletmedeki geçmişteki deneyimlerden veya aynı sektörlerdeki diğer işletmelerin deneyimlerinden veya dönem başında aynı işletmenin plan ve programlarından bazı anlamlı ilişkiler (oranlar) bulunmakta, bu oranın inceleme döneminde de olması beklenmektedir. Eğer beklentiler gerçekleşmez ise veya gerçekleşen ile beklenen arasında doğan farkın nedeni anlamlı bir şekilde açıklanamıyor ise gerçekleşme döneminin iyi anlaşılmadığı, farkları izah edecek derecede yeterli denetim kanıtı toplanamadığı şeklinde yorumlanmakta ve yeni denetim teknikleri ile kanıt toplanmaya çalışılmaktadır (Kaval, 2003, 109).

Denetçiler analitik inceleme tekniklerinden denetim sürecinin bütün aşamalarında faydalanırlar. Ancak bu tekniğin dışındaki tekniklerden elde ettikleri sonuçları doğrudan denetim kanıtı olarak kullanabilirken, analitik inceleme sonuçlarından elde edilen kanıtları tek başına direkt denetim kanıtı olarak kullanamazlar. Çünkü analitik inceleme sonuçları kesin değildir. Dolayısıyla elde edilen kanıtlar tam anlamıyla objektif kanıt niteliğinde olmadıklarından, farklı denetçiler tarafından farklı şekillerde yorumlanabilirler. Bu nedenle analitik inceleme teknikleri kullanılarak yapılan denetim çalışmalarında genel olarak ikincil derecede kanıtlar elde edilir. Bu kanıtların, denetim görüşüne esas teşkil edecek şekilde kullanılabilmesi için mutlaka başka kanıtlarla desteklenerek güvenilirliklerinin ve kalitelerinin artırılması gerekir (Karacan ve Uygun, 2016, 277).

Analitik incelemeler, planlama aşamasında örneğin işletmenin geçici mizanlarının incelenmesi sırasında eğer kasa hesabının alacak bakiyesi verdiği tarihler varsa bu tarihlere denetçinin anında dikkatini çeker. Aynı şekilde alacak bakiyesi veren müşteri hesapları borç bakiyesi veren satıcı hesapları denetçiye bu hesapların ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğini önceden haber verir. Analitik incelemeler sayesinde riskli alanlar denetimin başında ayrıntılı çalışmalara girmeden kolayca tespit edilir (Karacan ve Uygun, 2016, 279).

Denetim programının yürütülmesi aşamasında da analitik incelemeler etkili bir şekilde kullanılırlar. Örneğin dönem içinde yüksek seyreden kasa bakiyelerinin bir anda normal oranlara indiği tarihler riskli ve araştırılması gereken tarihlerdir. Çünkü kasa bakiyelerinin normal tutarlara indiği tarihlerde yüksek olan bakiyeyi normal sınırlarına indirmek için sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belgeler alınmış olabilir (Karacan ve Uygun, 2016, 279).

Analitik yöntemler denetim çalışmalarının sonunda raporlamaya geçmeden önce son bir kez yapılan değerlendirmeler sırasında da denetçiye yardımcı olurlar. Bu teknik sayesinde finansal tablo kalemlerine yansıyan birçok önemli hata ve yanlışlığın, denetim raporu düzenlenmeden önce ortaya çıkarılıp düzeltilmesi sağlanır. Denetçi yıl içinde yaptığı kontrol testleri ile dönem sonunda yaptığı maddi doğruluk testleri sonucunda ulaştığı görüşün doğruluğundan emin olmak için finansal tablo kalemlerini son bir kez düzeltilmiş tutarlarıyla analize tabi tutar. Bu analiz sonucunda, örneğin genel yönetim giderleri hesabının önceki dönem verilerine nazaran gerçekleşen enflasyon oranlarının üzerinde artmış olduğunu görürse, işletmenin faaliyet hacminde ve diğer hesap kalemlerinde de olağandışı bir durum saptanmamışsa, yani diğer hesaplarda bir önceki yıla göre enflasyondan kaynaklanan artışın dışında bir değişiklik yoksa denetçi genel yönetim giderlerindeki bu yüksekliğin nereden kaynaklanmış olabileceğini tespit etmek amacıyla çalışmalar yaparak ek kanıtlar toplar (Karacan ve Uygun, 2016, 279-280).

4.7.3 ANALİTİK İNCELEME PROSEDÜRLERİNİN BAĞIMSIZ DENETÇİ AÇISINDAN ÖNEMİ ve YARARLARI

Finansal tablo hileleri, şirket yönetimi ve düzenleyici kuruluşlar açısından önemli olarak görülmüş ve bu konuda bir çok ülkede yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden en önemlisi Enron vakasından sonra yapılan Sarbanes-Oxley yasasıdır. Bunu takiben denetim ve finansal raporlamalara yön veren bir çok kuruluş, hilenin belirlenmesi ve sorumluluklar ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bunlardan en önemlileri, IFAC tarafından yayınlanana ISA 240 ile AICPA tarafından yayınlanan SAS 99 standartlarıdır. Bu düzenlemeler ile hileli finansal tablolardan şirket yönetimi ve denetçiler ortak sorumlu tutulmaktadır. Ancak denetçilerin sorumlulukları, hileli işlemlerin tespit edilmesi ile ilgili prosedür ve yöntemleri uygulamasıyla sınırlıdır. Bu

nedenle bazı denetim çalışmalarında hileli işlemlerin standart denetim prosedürleri ile tespiti mümkün olmayabilmektedir. Bundan dolayı ilave analitik inceleme tekniklerine ihtiyaç duyulmaktadır (Terzi ve Şen, 2012, 35).

Analitik inceleme teknikleri sayesinde bağımsız denetçi binlerce belge ve işlemi tek tek incelemek zorunda kalmadan, prosedürlerin uygulanması sonucunda ortaya çıkan anormallikleri derinlemesine inceleyerek hata ve hileleri ortaya çıkarmak konusunda büyük zaman, iş gücü ve maliyet tasarrufu sağlamaktadır. Birinci dereceden kanıt olmamasına rağmen önemli hata ve hile riski barındıran finansal tablo kalemlerini işaret edebilmesi ve derinlemesine incelenmesine olanak sağlaması bakımından analitik inceleme prosedürleri bağımsız denetçinin vazgeçilmez çalışma tekniklerinden biridir. Ancak bu tekniklerin uygulanma şekli, hangi kalemi denetlerken hangi tekniğin kullanılması gerektiği de çok önemli bir diğer husustur. Teknikler uygulanırken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta aralarında anlamlı ilişkiler bulunan veya bulunması gereken verilerin karşılaştırılması gerektiğidir. Denetçi öncelikle hedefini oluşturmalı ve analitik inceleme prosedürlerinin uygulanması ile ilgili hesaplardan elde edilecek kanıtların ne olması gerektiğine karar vermelidir. Sonrasında denetçi kullanabileceği analitik inceleme tekniğini belirlemelidir. Örneğin denetçi eğer satış giderlerini incelemeye karar veriyse yıllar itibariyle satış giderlerinin satışlara olan oranlarının trendini incelemelidir.

Karşılaştırma işlemlerinin yararlı olabilmesi için, kullanılacak verilerin oluşturulan hedeflerle ilgili olması gerekmektedir. Örneğin amaç, işletmenin alacaklarının tahsil yeterliliğini incelemek ise ve satışlar içinde nakit satış ağırlıklı ise, hesaplanacak oranlarda toplam satış tutarları yerine kredili satışlarının kullanılması yerinde olacaktır (Bozkurt, 2015, 163).

Analitik inceleme prosedürlerinin doğru uygulanmaması ya da yeterli uygulanmaması durumunda sonuçlar yanıltıcı olabilir. Bu durumda analitik inceleme prosedürlerinin kullanılmasına neden olan, denetçi tarafından hedeflenen zaman ve iş gücünden tasarruf ederek sorunlu alanları tespit etmek hedefi yerine getirilemez; aksine denetçinin yanlış hesaplara odaklanmasına veya odaklanması gereken sorunlu alanları gözden kaçırmamasına neden olabilir. Bu nedenle denetçinin analitik inceleme

prosedürlerini uygularken son derece dikkatli olması, incelediği alana göre kullanması gereken yöntemi doğru belirlemesi ve uygulaması gerekmektedir.

BÖLÜM 5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Hile belirli zaman dilimlerinde yapılan ya da belirli toplumlarda gerçekleşen bir eylem değildir. Dünya tarihi incelendiğinde bilinen en eski tarihlerden itibaren günümüze kadar en ilkel toplumlardan en gelişmiş olanına, her toplumda çeşitli hileler, manipülasyonlar yapıldığı görülmektedir. Bu da demek oluyor ki menfaatleri uğruna savaşlar çıkaran, tamamen siyasi ve ekonomik nedenlerle ülkeleri yok eden, özellikle yine insan ırkı için yaşamsal önemi bulunan gıda ve ilaçlar başta olmak üzere her türlü ürünün üretiminde türlü hilelerle hayatın her alanını mahveden açgözlü insanlar her daim var olmaya devam edecektir.

Böyle bir düzenin içinde ekonomik hayatın önemli birer oyuncusu olan işletmelerde de çeşitli hilelerin yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Bu hileler zaman zaman işletme çalışanları tarafından yapılan kendi menfaatlerine ve işletme varlıklarını azaltmaya yönelik işlemler olabileceği gibi bazen de bizzat işletme yönetimi tarafından devleti, kredi veren kurumları, yatırımcıları yanıltmak adına da yapılabilir. İşletme yönetimi bazı durumlarda finansal tablolarını olduğundan daha iyi göstererek kredibilitelerini artırmak isterken bazen de devlete vergileri eksik ödeyebilmek için gerçekte var olan kârlılığını düşürmek yolunu da seçebilir. Her türlü hilenin arka planında belirli bir menfaat grubunun elde edeceği çıkarlar bulunmaktadır.

Hilelerin bu kadar yaygın olarak uygulandığı bir alanda, işletmelerin ve işlemlerin çokluğu nedeniyle denetimin zor olmasından dolayı öncelikle alınabilecek önlem işletme içerisinde iyi bir iç kontrol sisteminin kurulması olmalıdır. Kurulan iç kontrol sistemi eğer olması gerektiği gibi işlerse, en azından çalışanlar tarafından yapılacak hileler en az seviyeye indirilebilir. İyi kurulmuş ve işleyen bir iç kontrol sistemi bağımsız denetçinin işletmeden toplanan verilere ve denetim kanıtlarına olan güvenini artırarak çalışmasını bir miktar azaltacak ve iyileştirecektir.

Fakat iyi kurgulanmış ve işleyen bir iç kontrol sistemi dahi yönetim tarafından yapılacak hileleri önlemeye yetmeyecektir. Bu aşamada denetçinin işletmenin tüm belgelerini ve işlemlerini denetlemesi hem zaman hem maliyet açısından mümkün olmayacağından belirli denetim teknikleri kullanması gerekmektedir. Bu noktada bağımsız denetçinin faydalanabileceği denetim tekniklerinden olan analitik inceleme prosedürleri, hem denetimin her aşamasında uygulanabilir olmasından hem de çeşitli hesap kalemlerinde kullanılacak farklı teknikleri barındırmasından dolayı denetçi açısından uygulanabilirliği yüksek teknikler olmaktadır. Analitik inceleme prosedürlerinin uygulanmasında denetçi beklenen sonuçlar ile çıkan sonuçlar arasında anlamlı bir farklılık bulmaz ise ilgili hesap kalemleri üzerinde detaylı çalışma yapmayabilir. Ancak beklenen sonuçlar ile işletme sonuçları arasında anlamlı sayılabilecek farklılıklar bulunması durumunda denetçi detaylı incelemeler yaparak ilgili hesap kalemlerinde hile olup olmadığını tespit edebilir.

Analitik inceleme prosedürlerinin denetim çalışmasına olan en büyük katkısı, denetimin süresini, denetimde kullanılması gereken iş gücünü ve nihayetinde maliyetleri azaltarak işletme finansal tablolarında bulunan hata ve hilelerin tespit edilmesini kolaylaştırmasıdır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- [1] Akdoğan, N., Tenker, N.: (2007), “*Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*”, Gazi Kitabevi, Ankara.
- [2] Argun, D., İbiş, C., Demir, V.: (2006), “*Mali Tablolar Analizi Uygulamaları*”, İsmmmo Yayın, İstanbul.
- [3] Bozkurt, N.: (2015), “*Muhasebe Denetimi*”, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- [4] Bozkurt, N.: (2011), “*İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri*”, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- [5] Çabuk, A., Lazol, İ.: (2011), “*Mali Tablolar Analizi*”, Ekin Basım Yayın, Bursa.
- [6] Çaldağ, Y.: (2007), “*Denetim ve Raporlama Finansal Tablolar ve Analiz Teknikleri*”, Gazi Kitabevi, Ankara.
- [7] Duman, Ö.: (2008), “*Muhasebe Denetimi ve Raporlama*”, Tesmer Yayınları, Ankara.
- [8] Durmuş, C.N., Taş, O.: (2008), “*Denetim SPK Düzenlemeleri ve 3568 Sayılı Mevzuat Kapsamında*”, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- [9] Erdoğan, M., Elitaş, C., Erkan, M., Aydemir, O.: (2014), “*Muhasebe Hilelerinin Denetiminde Benford Yasası*”, Gazi Kitabevi, Ankara.
- [10] Gücenme, Ü.: (2004), “*Muhasebe Denetimi*”, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- [11] Güredin, E.: (2014), “*Denetim ve Güvence Hizmetleri*”, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- [12] Haftacı, V.: (2016), “*Muhasebe Denetimi*”, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

- [13] Karacan, S., Uygun, R.: (2016), “*Denetim ve Raporlama*”, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- [14] Kaval, H.: (2003), “*Muhasebe Denetimi*”, Akademik Denetim, Ankara.
- [15] Lazol, İ.: (2010), “*Mali Analiz Uygulamaları*”, Ekin Basım Yayın, Bursa.
- [16] Örtten, R., Kaval, H., Karapınar, A.: (2015), “*Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları*”, Gazi Kitabevi, Ankara.
- [17] Pehlivanlı, D.: (2011), “*Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama*”, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- [18] Sağlam, N., Yolcu, M.: (2014), “*Türkiye Denetim Standartları’na Göre Finansal Tabloların Bağımsız Denetimi ve Raporlanması*”, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.
- [19] Selimoğlu Kardeş, S., Uzay, Ş.: (2011), “*Muhasebe Denetimi*”, Gazi Kitabevi, Ankara.
- [20] Tarhan Mengi, B.: (2013), “*Hileli Finansal Raporlama*”, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- [21] Terzi, S.: (2012), “*Hileli Finansal Raporlama Önleme ve Tespit*”, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- [22] Toroslu, M.V.: (2012), “*Yeni Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Finansal Tablolar Denetimi*”, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- [23] Ulucan Özkul, F., Almalı Özdemir, Z.: (2011), “*İşletmelerde Hile Riski Yönetimi*”, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- [24] Usul, H.: (2015), “*Tms ve Tfrs Uygulamalı Türkiye Denetim Standartlarına Göre Bağımsız Denetim*”, Detay Yayıncılık, Ankara.
- [25] Yılandıcı, F.M., Yıldız, B., Kiracı M.: (2016), “*Türkiye Bağımsız Denetim Standartları ile Uyumlu Muhasebe Denetimi*”, Detay Yayıncılık, Ankara.

TEZLER

[1] Akdemir, Ç.: (2010), “*İşletmelerde Hile Riski ve Türk İşletmelerinde Hile Riskinin Ölçülmesi ve değerlendirilmesi*”, Yüksek Lisans Tezi.

[2] Balcı, A.: (2008), “*Finansal Raporların Bağımsız Denetiminde Hile ve Usulsüzlüklerin Tespit Edilmesi: SAS 99 Kapsamında İncelenmesi ve SPK Düzenlemesi ile Karşılaştırılması*”, Yüksek Lisans Tezi.

[3] Varıcı, İ.: (2011), “*Hile Riski ve denetçinin Sorumluluğu: Hile Riskinin Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama*”, Doktora Tezi.

SÜRELİ BİLİMSEL DERGİLERDEKİ MAKALELER

- [1] Bozkurt, N.: (2000), “*Analitik İnceleme Prosedürleri ve İç Denetim*”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Cilt 3, Sayı 3.
- [2] Çıtak, N.: (2009), “*Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama mıdır?*”, Mali Çözüm, Sayı 91.
- [3] Çubukçu, S.: (2009), “*Muhasebe Hilelerini Ortaya Çıkarmada Benford Modeli'nin İlk İki Basamak Yaklaşımı ile Kullanılması*”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Sayı 3.
- [4] Dönmez, A., Berberoğlu, P.B., Ersoy, A.: (2005), “*Ülkemiz Bağımsız Dış Denetim Standartlarının ABD Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları-AB Sekizinci Yönergesi ve Uluslararası Denetim Standartlarıyla Karşılaştırılması*”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 9.
- [5] Dönmez, A., Ersoy, A.: (2009), “*Bağımsız Denetim Sürecinde Kullanılan Analitik İnceleme Prosedürlerinin Denetim Standartları Açısından Değerlendirilmesi*”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Sayı 2.
- [6] Durak, G.: (2013), “*Uluslararası Alanda Bağımsız Denetim ve Türkiye*”, Vergi Dünyası, Sayı 378.
- [7] Emir, M.: (2008), “*Hile Denetimi*”, Mali Çözüm, Sayı 86.
- [8] Hatunoğlu, Z., Koca, N., Kılılı, M.: (2012), “*İç Kontrolün Muhasebe sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması*”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 20.
- [9] Kandemir, C.: (2013), “*Türkiye’de Bağımsız Denetçilerin Hile Riski Faktörleri Etki Değerlemesi*”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı 40.
- [10] Kırılıoğlu, H., Ceyhan, İ.F.: (2014), “*Mali Tablo Denetiminde Ön Analitik İnceleme Tekniği Olarak Veri Madenciliğinin Kullanımı: Borsa İstanbul Uygulaması*”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Sayı 1.

- [11] Kıymık H., Bekçi, İ., Acar, D.: (2015), “*Örgütsel Kültür ve Örgütsel Muhasebe Kültürü ile Hileli Finansal Raporlama Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul (BİST) Hizmetler Endeksinde Bir Araştırma*”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Sayı 4.
- [12] Kiracı, M.: (2013), “*Hileye Yönelik Uluslararası Kuruluşların Hazırladığı Raporların Bağımsız Denetim Açısından Değerlendirilmesi*”, Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Sayı 3.
- [13] Küçük, E., Uzay, Ş.: (2009), “*Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sorunlar*”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 32.
- [14] Ökten, P.O., Ökten, S.: (2010), “*Denetimin Etkinliği Çerçevesinde Analitik İnceleme ve Örnekleme*”, Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Sayı 1.
- [15] Özeroğlu, A.İ.: (2014), “*Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri*”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 2/2.
- [16] Terzi, S.: (2012), “*Hile ve Usulsüzlüklerin Tespitinde Veri Madenciliğinin Kullanımı*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan 2012.
- [17] Terzi, S., Şen, İ.K.: (2012), “*Finansal Tablo Hilelerinin Veri Madenciliği Yardımıyla Tespit Edilmesi: Üretim Sektöründe Bir Araştırma*”, Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Sayı 2.
- [18] Türedi, H., Alıcı, Ü.: (2014), “*Mali Raporlama Hilelerinin Tespit ve Önlenmesinde İç Kontrol Yapısının Önemi*”, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Sayı 11.
- [19] Yanık, R., Samancı, T.H.: (2013), “*Benford Kanunu ve Muhasebe Verilerinde Uygulanmasına Ait Kamu Sektöründe Bir Uygulama*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 17.
- [20] Yanpar, A.: (2013), “*Türkiye’de Bağımsız denetim: 6362 Sayılı sermaye Piyasası Kanunu Öncesi ve Sonrası*”, Sermaye Piyasası Dergisi, Sayı 12.

İNTERNETTEN EDİNİLENLER

[1] Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu web sitesi, <http://www.kgk.gov.tr/content_detail-315-792---.html>, (erişim: 19/11/2016).

[2] Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, Finansal Tabloların Hazırlanma ve Sunulma Esaslarına İlişkin Kavramsal Çerçeve Hakkında Tebliğ, Sıra No: 1, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050116-3.htm>, (erişim: 26/11/2016).

